

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor: prof. Y.Ş. Kərimov

- Aydın Əhmədov** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin kənd rayonları üzrə ümumi təhsil şöbəsinin müdiri*
- Faiq Şahbazlı** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dərslük və nəşriyyat şöbəsinin müdiri*
- Arif Muradov** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Muzeyinin direktor müavini*
- Nərminə Alnağiyeva** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktəbəqədər təhsil sektorunun müdiri*
- Asəf Zamanov** *Bakı Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidən hazırlanma İnstitutunun direktoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor*
- Nurlana Əliyeva** *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor*
- Vaqif Əmiraslanov** *Bakı Sosial – Pedaqoji Kollecinin direktoru, tarix üzrə fəlsəfə Doktoru*
- Vidadi Xəlilov** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun məsləhətçisi pedaqoji elmlər doktoru, professor*
- Ramiz Əliyev** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun psixologiya və yaş fiziologiyası şöbəsinin müdiri, psixologiya elmləri doktoru, professor*
- Mircəfər Həsənov** *Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun ibtidai təhsilin metodikası kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, professor*
- Azadxan Adıgözəlov** *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi, pedaqoji elmlər doktoru, professor*
- Həqiqət Hacıyeva** *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*
- Zemfira Əsədova** *Nizami rayonu, 175 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının müdiri*
- Esmira Ağayeva** *İ. Əfəndiyev adına Elitar Gimnaziyanın ibtidai siniflər üzrə direktor müavini*
- Bibixanım İbadova** *Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun ibtidai təhsil kurikulumu şöbəsinin müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*
- Könül Həsənova** *Nəsimi rayonu, 111 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının tərbiyəçisi*
- Xalidə Talibova** *(məsul katib)* *Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

Mündəricat

HEYDƏR ƏLİYEV – 91

Cəbraylov İ.	Azərbaycan təhsilinin inkişafında Heydər Əliyev mərhələsi	4
--------------	---	---

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR

Cahangirova T.	müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə qaydaları.....	8
Şirinbəyova G.	ikidillilik şəraitində fəal təlim metodlarından istifadə.....	12
Mirzəyev H.	müəllimin şagirdlərlə ünsiyyət mədəniyyətinin təlimin keyfiyyətinə təsiri	16
İsgəndərova T.	ibtidai siniflərdə yeni təlim texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi	18
Sadıqova M.	dərslərdən istifadə prosesində yaradıcı fəaliyyətin əsas istiqamətləri.....	20
Sadıqova S.	müasir dövrdə müəllimə verilən pedaqoji-metodik tələblər.....	24
Мурдога Н.	оценивание в начальной школе как подход педагогической экспертизы к созданию условий самооценивания учащихся.....	30

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL

Sadıqova T., Rəhimova S.	Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim prosesinin effektivliyinin artırılmasında uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasının əhəmiyyəti.....	34
Məmmədova K.	İKT məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir edən faktor kimi	38
Həmidova X.	uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə adaptasiyası problemləri	40

FƏNLƏRİN TƏDRİSİ VƏ QABAQCIL TƏCRÜBƏ

Kərimova E.	Dilimizə qayğı ilə yanaşmaq	46
Nağızadə X.	şagirdlərin təlim-tərbiyəsində həyat bilgisi fənninin əhəmiyyəti	49
Mehdiyeva T.	III sinifdə N.Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” poeməsindən “Kərpickəsən kişinin dastanı” hekayəsinin tədrisi.....	51
Həsənova Ü.	S. S. Axundovun «Qorxulu nagıllar» silsiləsinin uşaqların formalaşmasında rolu.....	55

PSIXOLOGİYA, YAŞ FİZİOLOGİYASI VƏ İNKLÜZİV TƏHSİL

Гусарова Е.В.	использование здоровьесберегающих образовательных технологий как средство предупреждения учебных перегрузок учащихся.....	59
Bəhmənova C.	uşaqların inkişaf prosesinin izlənməsi	66
Rzayeva B.	ümumtəhsil məktəblərində inklüziv təhsilin təşkilində məktəb kollektivinin birgə fəaliyyəti.....	69

TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Məmmədova S.	şagirdlərin bədii zövqünün formalaşdırılmasında məktəb muzeylərinin rolu	75
Məmmədbəyov N.	məktəbdə sərğilərin təşkili.....	77

SİZİN ŞƏXSİ TƏHSİLİNİZ

Mirzəliyev M.	1941–1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsində faşizm üzərində qələbədə Azərbaycan xalqının rolu.....	79
Abbasqulu Ağa Bakıxanovun	220 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....	82
Mikayilov Ş., Bəkirova A.	Azərbaycan ictimai fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi, alim və şair Abbasqulu Ağa Bakıxanov	83
Əli Bəy Hüseynzadənin	150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....	87
Quliyev Ə.	Əli bəy Hüseynzadə böyük maarifçi kimi	88
Məmmədova A.	maraqlı məlumat	95

AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINDA HEYDƏR ƏLİYEV MƏRHƏLƏSİ

İntiqam Cəbraylov,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Məqalədə Azərbaycan təhsilinin inkişafında Heydər Əliyev dövründən, ulu öndərin bu sahədə gördüyü işlərdən bəhs olunur.

açar sözlər: Heydər Əliyev, ümummillî lider, Azərbaycan Respublikası, təhsil, tərbiyə, mərhələ, islahat, proqram, mütəxəssis, ixtisas, ideya, məzmun

ключевые слова: Гейдар Алиев, общенациональный лидер, Азербайджанская Республика, образование, воспитание, этап, реформа, программа, специалист, специальность, идея, содержание

key words: Heydar Aliyev, general national leader, Azerbaijan Republics, education, study, stage, reform, programme, specialist, qualification, idea, content

Xalqımızın böyük oğlu, ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövr cəmiyyətin siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni həyatının inkişafında intibah dövrü, milli dirçəliş, çiçəklənmə mərhələsi kimi yadda qalmışdır. Ümummillî liderimiz hakimiyyətə gəldiyi 1969-cu ildən etibarən məqsədyönlü islahatlar aparmaqla cəmiyyətin sürətli tərəqqisinə nail olmuş, xalqın xoşbəxt gələcəyi naminə həmişə ədalətli, qətiyyətli mövqe nümayiş etdirmişdir. H. Əliyev cəmiyyətin əsaslı şəkildə inkişafını təmin etmək üçün təhsilə xüsusi diqqət yetirmiş, həyatın ahəngdar inkişafında təhsilin böyük rol oynadığını əsaslandırmışdır. Elmi araşdırmalar göstərir ki, Heydər Əliyev irsində Azərbaycan təhsilinin inkişafı məsələlərinə iki aspektdən yanaşmaq məqsədəuyğundur. Birinci aspektə ulu öndərin təhsilə, milli tərbiyəyə dair nəzəri baxışları, ideyaları, ikinci aspektə isə milli təhsil quruculuğu, təhsilin ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı ilə əlaqədar praktik işlər daxildir.

Ulu öndər Azərbaycan təhsilinin cəmiyyətdəki rolundan bəhs edərək göstərirdi: “Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, elmə malik olan insanlar cəmiyyətin böyük hissəsini təşkil edir. Bu, bizim təhsil sistemimizin nə qədər dəyərli olduğunu söyləməyə əsas verən amillərdəndir”. Bu, həqiqətən, belədir. Əgər səriştəli mütəxəssislər, bilikli, bacarıqlı insanlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, elmi inkişaf edə bilməzdi. Ulu öndər müstəqil Azərbaycan dövlətinin idarə olunması, dövlət quruculuğu məsələlərində yüksək təhsil almış mütəxəssislərin fəaliyyətinə xüsusi önəm verir, onları yüksək qiymətləndirirdi. Ümummillî liderimizin təhsilə, elmə, səriştəli kadrlara obyektiv qiymət verməsi, onların mənəvi keyfiyyətlərini dəyərləndirməsi, həm də onun nə qədər dərin zəkaya, intellektə malik olduğunu, lider kimi özünə tələbkarlığı cəmiyyəti öz arxasınca aparmaq qabiliyyətinin yüksəkliyini göstərirdi.

Araşdırmalar göstərir ki, XX yüzilliyin 70-ci illəri Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafında intibah dövrü olduğundan, həmin illərdə xalqımızın milli dirçəlişi başlanmış, milli özünüdərkətmə getdikcə güclənmişdir. Məhz o dövrün milli oyanışı 1991-ci ildə müs-təqilliyin qazanılmasına ciddi təkan verdi. Ümummillî liderimiz hələ 1969-cu ildə, ölkə rəhbərliyinə gəldiyi ilk günlərdə Azərbaycanın ümummillî inkişafının uzunmüddətli strategiyasını hazırlamış, bu proqramı həyata keçirməklə Azərbaycanın müstəqilliyinin əsasını qoymuş, onu dünyanın qabaqcıl dövlətləri səviyyəsinə qaldırmışdır. Bu inkişaf H. Əliyev ideyalarının, təhsil ilə bağlı baxışlarının nə qədər konseptual olduğunu söyləməyə əsas verir.

H. Əliyev irsində Azərbaycanın milli tərbiyə konsepsiyasının başlıca müddəaları əksini tapmışdır. Bu təməl prinsipləri iki hissəyə ayırmaq olar:

- tərbiyə işinin məzmunu ilə bağlı dəyərli fikirlər;
- tərbiyə işinin həyata keçirilməsi yolları.

Ulu öndər tərbiyə işinin məzmununda dövlətçilik, müstəqillik, azadlıq və onların qorunması uğrunda mübarizlik, vətənpərvərlik keyfiyyətlərinin əks olunmasını olduqca vacib sayırdı. O, Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunması uğrunda mübarizə aparmağı və onun möhkəmləndirilməsini hər bir gəncin başlıca vəzifələri kimi əsaslandırır, məruzə və çıxışlarında, gənclərlə görüşlərində tövsiyə edirdi ki, bizim yetişən nəslimiz gərək vətəni sevsin, vətənpərvər olsun. Əsl vətənpərvər vətənin tarixini, mədəniyyətini bilməli, milli-mənəvi dəyərləri qorunmalı, ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəyə hazır olmalıdır.

Ulu öndərimiz mənəvi tərbiyənin keçmiş illərdən daha çox indiki dövrdə lazım olduğunu vurğulayaraq "Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz!" deyirdi.

H. Əliyev təhsilin məzmununda müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi prinsiplərinin öz əksini tapmasını və əslində, məzmunun bu prinsiplər əsasında qurulmasını olduqca vacib hesab edirdi. Bu baxımdan milli dövlətçilik ideologiyasının mənimsənilməsi, onun tədrisi və təbliği mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təqdirəlayiq haldır ki, müasir dövrdə Azərbaycan təhsil sistemi, təhsilin məzmunu Heydər Əliyevin milli ideologiya konsepsiyasına əsaslanır.

Ulu öndərin milli ideologiya konsepsiyası ilə bağlı fikirlərində dövlətçilik, milli-mənəvi, ümumbəşəri dəyərlər və azərbaycançılıq anlayışları mühüm yer tutur. Ümummilli lider haqlı olaraq qeyd edirdi ki, dövlətçilik bu gün və gələcəkdə cəmiyyətin, dövlətin, bizim hər bir vətəndaşımızın əsas vəzifəsi olmalıdır. Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək ideyası dövlətçilik anlayışının əsasını təşkil edir. Təhsil müəssisələrində bu ideyanın öyrənilməsi və gənclərdə dövlətçilik təfəkkürünün formalaşdırılması vacibdir. Hər bir şagird, hər bir tələbə bilməlidir ki, milli mənsubiyyət, milli dövlətçilik ənənələri onun qürur mənbəyidir. Təcrübə göstərir ki, təhsilalanlarda dövlətçilik təfəkkürünün formalaşdırılması onlarda vətən təəssübkeşliyini, dövlət atributlarına, görkəmli tarixi şəxsiyyətlərə hörmət və məhəbbət hissini gücləndirir. Ona görə də ulu öndər təhsil müəssisələrində bu məsələlərə ciddi əhəmiyyət verilməsini vacib sayırdı.

H. Əliyev irsində əksini tapmış milli ideologiyanın ikinci mühüm komponenti milli-mənəvi dəyərlərdir. Milli-mənəvi dəyərlər millətin milli mentalitetini təşkil edir. Bu baxımdan dil, tarix, mədəniyyət məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Ulu öndər Azərbaycan dilinin saflığını qorumağı, inkişaf etdirməyi başlıca vəzifələrimizdən biri sayırdı.

Təhsilin məzmununda ümumbəşəri dəyərlər dünyəvi, hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, başqa xalqlara hörmət hissini aşılamağı və digər amillərin nəzərə alınması kimi müəyyənleşə bilər. Ulu öndərin ideya və baxışlarında, nəzəri fikirlərində bu məsələlər öz əksini tapmışdır.

H.Əliyev milli ideologiyanın başlıca komponenti kimi azərbaycançılıq anlayışını ön plana çəkir. O göstərir ki, azərbaycançılıq Azərbaycan milli ideologiyasının başlıca komponentlərindən biri olmaqla, həm də onun təməlini təşkil edir. Dövlətçilik, milli-mənəvi, ümumbəşəri dəyərlər bütövlükdə azərbaycançılıq anlayışının tərkib hissələri sayılır. Beləliklə, azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın milli dövlətçilik ideologiyasıdır.

H. Əliyev dövlət rəmzlərinin mahiyyəti və əhəmiyyətinin əhali arasında geniş təbliğ olunmasını, böyüməkdə olan gənc nəslin Azərbaycan bayrağına, gerbinə, himninə böyük hörmət və məhəbbət ruhunda tərbiyə edilməsini vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının başlıca amili hesab edirdi.

Elmi araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan təhsilinin inkişaf yolları (1969-cu ildən XXI yüzilliyin əvvəllərinə qədər) ulu öndər Heydər Əliyevin nəzəri fikir və ideyaları ilə bağlı olduğu kimi, gördüyü praktik işlərlə də bilavasitə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan təhsilinin inkişafında Heydər Əliyev dövrünü aşağıdakı mərhələlər şəklində göstərmək olar:

- 1.1969–1982-ci illər ;
- 2.1982–1987-ci illər;

3. Müstəqil Azərbaycanda yeni təhsil quruculuğu mərhələsi (1993-cü ilin iyunundan başlanan mərhələ).

H. Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövrü (1969–1982-ci illər) intibah mərhələsi kimi yadda qalmışdır. 1982–1987-ci illəri əhatə edən ikinci mərhələ Heydər Əliyevin Moskvada, Sovet İttifaqının yüksək rəhbər vəzifələrindən birində işlədiyi dövrü əhatə edir. Həmin illərdə Heydər Əliyev ölkənin həyatının bir çox sahələri ilə yanaşı, təhsil sahəsinə də rəhbərlik edirdi. SSRİ-nin Ali Təhsil Nazirliyi, Maarif Nazirliyi və Texniki Peşə Təhsili Komitəsi bilavasitə Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərirdi.

XX əsrin 80-ci illərində Sovet İttifaqında ümumtəhsil və peşə təhsili üzrə keçirilən islahat komissiyasına da ulu öndər rəhbərlik etmiş, dəyərli fikirlər söyləmişdir.

Qeyd etməliyik ki, 1988–1993-cü illərdə Heydər Əliyev ölkə rəhbərliyindən kənarlaşdırılma da, Azərbaycan təhsilinin böyük himayəçisi kimi xidmətini davam etdirirdi.

1993-cü ilin iyununda Azərbaycan xalqının təkidi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq standartlara uyğun təhsil islahatlarını həyata keçirməyə istiqamət verdi. Onun göstərişi ilə 1999-cu ildə “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində İslahat Proqramı” təsdiq olundu. Ulu öndərin sərəncamı ilə təsdiqlənmiş bu proqramda təhsilin bütün sahələrinin, onun ayrı-ayrı pillələrinin struktur, məzmun və idarəetmə məsələləri elmi əsaslarla şərh olunmuşdu. Bu islahatlar Azərbaycan təhsilinin yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmasına və onun davamlılığına təminat verdi. Proqramda Azərbaycanda təhsil islahatını üç mərhələdə həyata keçirmək nəzərdə tutulmuşdu.

Birinci mərhələ hazırlıq mərhələsi idi. Bu mərhələ bir illik müddət üçün müəyyənləşdirilmişdi. Belə ki, bu mərhələdə – 1999-cu ildə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının Konstitusiyada müəyyən olunmuş təhsil hüququnu təmin edən, müasir dövrün tələblərinə uyğun yeni təhsil sisteminin normativ-hüquqi, iqtisadi və informasiya bazasını yaratmaq üçün təşkilati işlərin aparılması nəzərdə tutulmuş və həyata keçirilmişdir.

İkinci mərhələ qısamüddətli perspektivi (2000–2003-cü illər) əhatə edirdi. Həmin müddətdə təhsil sahəsinin sosial-iqtisadi sabilliyini təmin edən ən zəruri, təxirəsalınmaz problemlərin həll olunması, genişmiqyaslı islahatların aparılması üçün təşkilati-hüquqi, kadr, maddi-texniki təminatın, yeni idarəetmə modelinin yaradılması nəzərdə tutulmuş və həyata keçirilmişdir.

Üçüncü mərhələ 2004-cü ildən başlanmışdır. Bu mərhələdə proqramda əksini tapmış bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Qeyd etməliyik ki, bu mərhələ ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi, məqsədyönlü siyasəti nəticəsində davam etdirilir.

Prof. Y.Ş.Kərimov haqlı olaraq yazır: “Bu gün qürur və milli iftixar hissi ilə deyirik ki, Heydər Əliyevin ideyaları, dəyərli məsləhətləri, xeyirxah əməlləri yaşayır və inkişaf edir. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin qayğısı və Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın səmərəli fəaliyyəti nəticəsində təhsilimiz inkişaf etməkdədir. Bir neçə il ərzində yüzlərlə yeni məktəb binasının tikilməsi və əsaslı təmiri, onların müasir avadanlıqla təchiz olunması bunu təsdiq edir.”

Tarixi təcrübə və müasir dövrün reallıqları göstərir ki, Azərbaycan təhsilinin inkişafında ulu öndərin gördüyü praktik işlər, həyata keçirdiyi tədbirlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hələ hakimiyyətə gəldiyi ilk illərdən başlayaraq Heydər Əliyev təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, tikinti işlərinin sürətləndirilməsinə ciddi diqqət yetirirdi, çünki ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni yüksəlişi təhsildən, təhsilə münasibətdən çox asılı idi. Tezliklə ölkədə məktəblərin tikintisi sürətləndirildi. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə “Gənclərin ümumi orta təhsilə keçməsinə başa çatdırmaq və ümumtəhsil məktəbini daha da inkişaf etdirmək haqqında” (1972), “Kənd ümumtəhsil məktəbinin iş şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” (1973) qərarlar qəbul edildi və qısa müddətdə həmin qərarlar həyata keçirildi. 1979-cu ildə orta ümumtəhsil məktəblərinin şəbəkəsi 1965-ci illə müqayisədə 3 dəfədən çox artmış, 765-dən 2117-ə yüksəlmişdir. Həmin illərdə 1145 ibtidai məktəb orta məktəbə çevrilmişdir.

H.Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə ilk dəfə olaraq 1971–1975-ci illər üçün Azərbaycanda texniki peşə təhsilinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı yollarına aid strategiya müəyyənləşdirilmiş və həyata keçirilmiş, Azərbaycanın 35 şəhər və rayonunda 54 yeni texniki peşə məktəbi yaradılmışdır.

Məlumdur ki, kadr hazırlığında ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin böyük rolu vardır. Ulu öndər təhsilin bu pillələrini də daim diqqətdə saxlamış, ali və orta ixtisas məktəbləri şəbəkələrinin genişləndirilməsi, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, keyfiyyətin təminatı üçün diqqət və qayğı göstərmişdir. 1970–1980-ci illərdə Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinin sayı 1969-cu illə müqayisədə 12-dən 17-yə, təhsilalanların sayı isə 70 mindən 100 minə yüksəlmişdir.

H.Əliyev Azərbaycan gənclərinin respublikadan kənarında, Sovet İttifaqının digər şəhərlərində də təhsil almalarına şərait yaratmış, ən zəruri ehtiyac duyulan 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq azərbaycanlının yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi yetişməsində böyük rol oynamışdır. Ulu öndərimiz 1970–1980-ci illərdə Azərbaycandan kənarında ali təhsil almış yüksək ixtisaslı mütəxəssisləri “Azərbaycanın yetirmələri, Azərbaycanın milli sərvəti” kimi dəyərləndirmişdir. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu dövründə də H. Əliyev təhsilin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, məktəb şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, innovasiyaların tətbiqinə geniş imkanlar yaratmışdır. Məhz təhsilə diqqət və qayğının nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası H. Əliyevin rəhbərliyi altında sürətlə inkişaf etmiş, vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu, sosial-iqtisadi, mədəni sahədə böyük uğurlara nail olmuşdur.

İnanırıq ki, ulu öndərin davamçısı, ölkəmizin Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda ictimai-siyasi həyatın bütün sahələrində, o cümlədən, təhsil sahəsində daha böyük nailiyyətlər əldə edəcəyik.

ədəbiyyat

1. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1-46-cı kitablar. Bakı: “Azərneşr”, 1997-2013.
2. Əliyev H.Ə. Təhsil millətin gələcəyidir. Bakı: “Təhsil”, 2002.
3. Kərimov Y.Ş. Təhsil quruculuğunun ulu memarı. Bakı, “İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə”, 2008, №2.
4. Kərimov Y.Ş. Milli lider Heydər Əliyev müəllim və alimlər haqqında. Seçilmiş əsərləri, IX cild. Bakı: “Kövsər”, 2013.
5. Cəbrayilov İ.H. Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi. BDU-nun “Elmi əsərlər”i, 2008, №2.

этап Гейдар Алиева в развитии Азербайджанского образования резюме

В статье рассказывается о развитии образования в стране в период правления государством общенационального лидера Гейдар Алиева. Подчеркивается его роль в вопросах связанных с содержанием образования, говорится об организации воспитательного процесса, привлекаются к вниманию достижения, вклады достигнутые в Азербайджанском образовании. В статье, наряду с теоретическими взглядами, приводятся в примеры также практические работы, проведенные Гейдар Алиевым в этой области.

the stage of Heydar Aliyev in the development of Azerbaijan education summary

The article deals with the development of education in the country during the leadership of Azerbaijan people's general national leader Heydar Aliyev. Heydar Aliyev's ideas connected with the organization of education, the content of study is analyzed, contributions given by him to the Azerbaijan education is forwarded to the attention here. Side by side Heydar Aliyev's theoretical view his practical work was given in this article.

MÜASİR PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏ QAYDALARI

Tükəzban Cahangirova,
Lənkəran Dövlət Universitetinin müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Müəllif məqalədə yeni pedaqoji texnologiyalarından istifadənin zəruriliyindən, onların fənnin xarakterinə uyğun seçilməsindən, məktəbin yerləşdiyi mühitdən, müəllimin ustalığından asılı olduğunu, təlimin keyfiyyətinə yüksək təsir göstərdiyini bildirir, konkret nümunələr verir.

açar sözlər: müasir təlim texnologiyaları, pedaqoji texnologiyalar, təlim texnologiyalarının xarakteristikası, təlim texnologiyalarının tətbiqi imkanları, təlim texnologiyalarından istifadə qaydaları, qarşılıqlı nəzarət texnologiyaları

ключевые слова: передовые технологии обучения, педагогические технологии, учебные технологии, характеристика, применение возможностей для обучения, модели использования, технологии управления

key words: advanced learning technology, pedagogical technology, educational technology, characterization, use of learning opportunities, usage patterns, technology management

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev cənablarının 2013-cü il, 24 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq etdiyi "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət Strategiyası" layihəsində əsas istiqamətlərdən biri də pedaqoji prosesdə yeni təlim texnologiyalarından istifadə olunmasının zəruriliyinin tövsiyə edilməsidir.

Bu baxımdan ümumtəhsil məktəblərində müasir təlim texnologiyalarından istifadə edilməsi zəruri sayılır. İstər dəqiq, istər təbiət elmlərinin, istərsə də humanitar elmlərin tədrisi prosesində hər hansı mövzunun mənimsədilməsi üçün müasir təlim texnologiyalarından istifadə ən vacib amillərdən hesab olunur. Ona görə də müasir təlim texnologiyalarından istifadə qaydaları barədə müəllimlərə metodik köməyin göstərilməsi çox faydalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin böyük əksəriyyəti yeni təlim texnologiyalarından ya tamamilə istifadə etmir, ya da az istifadə edirlər. Bunun başlıca səbəbi isə pedaqoji texnologiyalar barədə ədəbiyyatın az olmasıdır. Əslində mövcud ədəbiyyatın özündə də təlim texnologiyaları barəsində fikirlər çox ziddiyyətlidir.

Təlim texnologiyalarının tətbiqi prinsipləri, tələbləri, metod və priyomları hər bir tədris fənninin spesifik xarakterinə uyğun müəyyənləşdirilir. Ümumtəhsil məktəblərində bütün fənlərin tədrisində istifadə olunan pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prinsiplərində, tələblərində, vasitələrində, metod və priyomlarında ümumi oxşarlığın olması da istisna olunmur. Ona görə də bütün humanitar fənlər üçün səciyyəvi olan qaydalardan söhbət açacağıq.

Təlim prosesində pedaqoji texnologiyalardan istifadə qaydaları haqqında birmənalı hökm vermək düzgün sayıla bilməz, çünki bu qaydaların müəyyənləşdirilməsi məktəbdəki şəraitdən, məktəbin imkanlarından və müəllimin pedaqoji ustalığından çox asılıdır. Ona görə də bu qaydaları şərti olaraq müvafiq ardıcılıqla qruplaşdırmışıq:

- təlim texnologiyalarının tətbiqi zamanı istinad olunacaq ümumpedaqoji prinsiplərin üzə çıxarılması;
- təlim texnologiyalarının tətbiqinə verilən tələblərin düzgün müəyyənləşdirilməsi;
- təlim texnologiyalarının tətbiqinə verilən tələblərin gözlənilməsinə riayət olunması ;

- təlim texnologiyalarını tətbiq etmək üçün yeni pedaqoji üsulların müəyyənəşdirilməsi;
- hər məktəbdəki mövcud imkanlardan istifadə etməklə yeni pedaqoji texnologiyalar üçün *audial*, vizual və audiovizual vasitələrin yaradılması;
- yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi yollarının düzgün müəyyənəşdirilməsi.

Bu qaydalara riayət etmədən yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə nail olmaq mümkün deyil. Belə işləri müəyyən mərhələlərlə həyata keçirmək lazım gəlir. Elə götürək əqli hücum texnologiyasını. Əqli hücum ən modern texnologiya olmaqla mərhələlər üzrə həyata keçirildikdə daha yaxşı nəticələr əldə etmək mümkün olur .

Birinci mərhələdə əqli hücum texnologiyasının məqsədləri müəyyənəşdirilir. Bu isə yuxarıdakı qaydalara uyğun olaraq müvafiq pedaqoji prinsipə istinad etmə zərurəti yaradır. İkinci mərhələdə problem-situasiya yaradılmalıdır. Problem-situasiya şagirdlərin yaradıcı fikirlərini birləşdirməklə elmi və ya təlim problemini həll etmək , “kollektiv beyin” yaratmaq üçün çox sərfəlidir. Qeyd etdiyimiz kimi, problem-situasiyada müəllim şagirdlərin əməkdaşlıq etmək bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün problem xarakterli suallar qoyur. Bu zaman şagirdlər istə-istəməz fəallaşır. Problem-situasiyanı sorğu zamanı, yeni materialı öyrənəndə, verilmiş materialı təkrar edəndə, ümumiləşdirmə aparanda, ev tapşırıqları verəndə, çalışmalar üzərində işləyəndə qoymaq olar. Bu texnologiyadan humanitar fənlərin tədrisində istifadə etmək yaxşı nəticə verir. Həmin texnologiya üzrə görülən işlərin ardıcılığının aşağıdakı şəkildə olması məsləhətdir:

- Yeni mövzunun məqsədi aydınlaşdırılır.
- Müəllim-şagird əməkdaşlığının ümumi qaydaları şərh edilir.
- Şərti qiymət normaları müəyyənəşdirilir.
- Mərhələləri yekunlaşdırmaq üçün elmi ekspertlər və katib təyin olunur.

III sinifdə “İlin fəsiləri” mövzunu tədris edərkən müəllim iqlim qurşaqları ilə bağlı problem suallar qoyur. Bu suallar sinifdə “kollektiv beyinin” işini təmin etməlidir. Şagirdlər Azərbaycanda mövcud olan iqlim qurşaqlarını digər ölkələrin iqlim qurşaqları ilə müqayisə edə bilməlidirlər. Yaxud IV sinifdə həyat bilgisi fənnindən “Sənin sağlamlığın” mövzusunun tədrisi zamanı müəllim şagirdlərin qarşısında 4 problem qoyur. Hər problemə dair hazırladığı kartoçkalari açıqlamadan şagirdlərə suallarla müraciət edir.

Əqli hücum başlanır. Şagirdlər fikirlərini yazı taxtasında yazırlar. Sonra kartoçkalar açılır. Cavablara münasibət bildirənlər məntiqi mühakimələrini işgüzar təkliflərlə sərbəst formada təqdim edirlər. Təkliflər yazı taxtasında qeyd olunur. Kartoçkada verilən cavablarla üst-üstə düşən cavablar araşdırılır və ekspertlər qalibləri elan edirlər.

Ekspertlər şagirdlərin öz fikirlərini qısa ifadə etmələrinə kömək göstərir, əqli hücumla bağlı fikirlərini bildirirlər. Ekspertlərin fikirləri obyektiv olduğu üçün, etirazlara məruz qalmır. Ona görə də ekspertlər seçilərkən ağıllı, səliqəli, təmkinli və obyektiv şagirdlər tövsiyə olunmalıdır. Əqli hücum o zaman başa çatır ki, sualların hamısı düzgün cavablandırılmış olsun. Sonda ekspertlər əqli hücumun nəticələrini təhlil edirlər, növbəti məşğələdə nəticələr elan olunur.

Nəticələr elan olunduqdan sonra müəllim əqli hücumu təhlil edərək real vəziyyəti aydınlaşdırır və məşğələyə rəğbətləndirmə ilə yekun vurur. Rəğbətləndirilən şagirdlər fərəhlənir və təşəkkür edirlər. Əgər ekspertlər şagirdlərin fəaliyyətinə neqativ qiymət verərlərsə, nəticə yaxşı ola bilməz.

Göründüyü kimi, pedaqoji texnologiyaları tətbiq edərkən müəyyənəşdirilən qaydaları gözləməklə yüksək mənimsəmə faizinə nail olunmasına, şagirdlərin fəallaşdırılmaclarına, intellektual səviyyələrinin yüksəldilməsinə də şərait yaranır. Bunu “Binar dərslər” texnologiyasının timsalında da görmək olar. Əslində binar dərslər ideyası Aristotelin Binar məntiq ideyasından irəli gəlir. Binar dərslərin spesifik xüsusiyyətləri olduğu üçün dərslər mütəxəssisin iştirakı ilə keçirilməlidir. Bakı şəhərindəki 292 nömrəli tam orta məktəbin müəllimi həyat bilgisi fənnindən “5 iyun –Təbiəti mühafizə günüdür!” mövzunu tədris edərkən ekologiya və təbii sərvətlər nazirliyindən nümayəndə dəvət etmişdir. Ümumpedagoji prinsiplərə istinad olunan, müasir

təlim metodlarına, tətbiqi priyomlarına əsaslanan dərstdə qruplarla işə üstünlük verilmişdir. Birinci qrupun sualları havaya, ikinci qrupun sualları torpağa, üçüncü qrupun sualları suya, dördüncü qrupun sualları bitkilərə aid olmuşdur.

• Binar dərsin gedişində verilən suallar təbiətşünaslığa aid olan bilikləri transformasiya səviyyəsində öyrənməyə imkan verir.

• Müəllimlərlə şagirdlərin və mütəxəssislərin əməkdaşlığını inkişaf etdirir.

• Şagirdlərin fənlərarası əlaqəyə olan maraq və meyillərini artırır.

Ə. Paşayev və F. Rüstəmov kimi görkəmli pedaqoqların fikirlərinə istinad edərək deməliyə ki, binar dərsin keçirilməsində bir neçə müəllim də iştirak edə bilər. Binar dərş çox vaxt aparılır. Bu texnologiya daha çox ali məktəbdə mühazirə oxuyarkən istifadə olunur. Tibb kollecləri və universitetlərində belə dərslərin əhəmiyyəti daha böyükdür. Binar təlim texnologiyasının orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı siniflərində, əsasən, tarix, coğrafiya, idman, musiqi, təsviri sənət dərslərində tətbiq edilməsi daha faydalıdır. Bu texnologiya müəllimlərdən ciddi hazırlıq və savad tələb edir.

Binar dərşin məqsədlərinə **qarşılıqlı nəzarət** daxil edilir.

Qarşılıqlı nəzarəti aşağıdakı şəkildə təşkil etmək məqsəduyğundur:

- şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislər sistemini möhkəmləndirmək;
- şagirdlərin müvəffəqiyyət qazanmalarına şərait yaratmaq;
- zəif və güclü şagirdlərin cavablarını didaktik məqsədlər çərçivəsində müqayisə etmək;
- didaktik sorğular vasitəsilə şagirdlərin nitq mədəniyyətini inkişaf etdirmək;
- didaktik sorğunu intensivləşdirmək;
- “Mən” konsepsiyasını müəyyən etmək.

Nəzarət fəal şagirdlərə həvalə edilə bilər. Didaktik sorğunu tətbiq etməzdən əvvəl cavabları qiymətləndirmək bacarığını inkişaf etdirmək üçün şagirdlərlə hazırlıq işi aparılır. Yaxşı olar ki, hazırlıq apararkən müəyyən mərhələdə şagirdlər yalnız müvəffəqiyyətə diqqət yetirsinlər. Cavabların düzgünlüyü, tamlığı, fikrin dəqiqliyi əsas meyar kimi götürülür.

Qarşılıqlı nəzarət forması tətbiq edilərkən aşağıdakıların da nəzərə alınması tövsiyə edilir:

– Müəllim müəyyən mövzu üzrə qarşılıqlı yoxlama aparılacağını əvvəlcədən xəbər verir. Sınıf “müəllimlər”ə və “şagirdlər”ə bölünür. Bir parta arxasında oturanlar müxtəlif rollarda (biri müəllim, o biri isə şagird) çıxış edirlər.

– “Şagirdlər” “müəllimlər”inə cavab verirlər. Başqalarına mane olmamaq üçün cavab verənlər astadan danışmalıdırlar. Sonra “şagirdlər” qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə yazılı da ola bilər. Bu məqsədlə fərdi qiymət vərəqəsi açmaq lazım gəlir. Qiymətləndirmə apararkən sinifdə münaqişəli vəziyyətin yaranmasına yol verilməməlidir.

– Şagirdlər rollarını dəyişirlər. Əvvəl şagird rolunda çıxış edənlər sonra “müəllim” olurlar. Şagirdlərin rollarını dəyişərkən ümumpedaqoji prinsiplərə istinad edilməlidir. Cütlər arasında gərginlik yaranmasına yol verilməməlidir. Cütlərin yerini hər dərstdə dəyişmək məqsəduyğundur. Bu, ünsiyyət dairəsini genişləndirməyə kömək edir.

Qarşılıqlı nəzarət forması korreksiya funksiyasını da yerinə yetirir. Bu, güclü şagirdlər zəif şagirdlərdən soruşarkən baş verir. Müəllim rolunda zəif şagirdlər də çıxış etməlidirlər. Belə yanaşma zəif şagirdlərə psixoloji təsir göstərir. Belə texnologiyanın tətbiqi müəllimdən az vaxt tələb edir. Onu daha çox novator müəllimlər tətbiq edirlər.

Qarşılıqlı nəzarətdən dəqiq elmlərlə bağlı fənlərin tədrisində həm nəzəri materialı yoxlayarkən, həm də misalları həlli prosesində istifadə etmək faydalıdır. Dərstdə qarşılıqlı nəzarətlə bərabər sorğunun başqa növlərini də tətbiq etmək olar (yazı taxtası yanında şifahi cavab verərkən, məndəki əsas fikirləri danışarkən, özünüqiymətləndirmə zamanı və s.). Qarşılıqlı nəzarət texnologiyasını tətbiq edərkən daxili intizamı diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Əks halda müvəffəqiyyət qazanmaq çətinləşər, qarşılıqlı nəzarət texnologiyasının tətbiqində problem yaranar.

Ə. Paşayev və F.Rüstəmovun "Pedaqogika" dərsliyində verilən texnologiyalardan biri də qarşılıqlı imla texnologiyasıdır. Bu texnologiyanın əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- şagirdlərə savadlı yazı bacarıqları aşılamaq;
- çalışmalarını yerinə yetirərkən əməkdaşlıq bacarıqlarını formalaşdırmaq;
- fənnə marağı inkişaf etdirmək;
- müəllimi dəftər yoxlamaq işindən azad etmək.

Qarşılıqlı imladan ibtidai siniflərdə, savad təlimindən sonra, bəzi dəyişikliklərlə yuxarı siniflərdə də istifadə oluna bilər. Qarşılıqlı imla üzrə iş aparmaq üçün əvvəlcə imlaya hazırlıq mərhələsini həyata keçirmək lazımdır. Bu zaman imlalar üçün müxtəlif mətnlər hazırlanır. Həm hazır imla mətnlərindən, həm də qəzet və jurnallardan seçilmiş mətnlərdən istifadə olunur. Mətnlərin məzmunu şagirdlərin yaşına uyğun olmalıdır. İmlanın necə yerinə yetirilməsi sinfin hazırlıq səviyyəsindən asılıdır. I-II siniflərdə imla mətni kiçik (20-40 söz), III-IV siniflərdə 55-80 söz, yuxarı siniflərdə isə daha böyük həcmdə olur. Hazırlanmış mətnlər kartona yapışdırılır. İmlaya hazırlaşarkən kartoçkaların əhəmiyyəti böyükdür. Şagird imla mətni olan kartoçkanı götürüb, səssiz oxumalıdır. Qarşılıqlı imla aparılarkən aşağıdakılar həyata keçirilir:

- Müəllim sinifdəki şagirdləri cütlərə ayırır.
- Müəllim cütlərə necə diktə etmək, səhvlərin necə təshihə barədə məsləhətlər verir.
- Şagirdlərdən biri öz mətninin birinci cümləsini ucadan oxuyur, ikinci şagird isə dinləyir.
- Dinləyən şagird cümlə aydın şəkildə diktə olunur və o, cümləni mətnə baxmadan dəftərinə yazır. Beləliklə, digər cümlələr də oxunur.
- Növbəti mərhələdə rolları dəyişdirmək lazımdır. Birinci mərhələdə imla yazan şagird ikinci mərhələdə diktə edir və əksinə.
- İmlalar yazılıb qurtarandan sonra şagirdlər bir-birinin yazılarını yoxlayırlar. Səhvlər təshihə olunandan sonra şagirdlər imlaları birlikdə yoxlayırlar. Səhvlərə yol verən şagird o biri şagirdin nəzarəti altında şifahi təhlil aparır.
- Hər bir şagird dəftərində öz səhvlərinə düzəliş verir.
- Şagirdlər bir-birinin dəftərini götürüb qol çəkirlər.

Bəzən şagirdlərə qiymət yazmağı da təklif etmək olar, lakin bu prosesin müsbət və mənfi cəhətləri vardır. Müsbət cəhət odur ki, şagird qiymət yazanda onda məsuliyyət hissi yaranır. Mənfi cəhət odur ki, aşağı qiymət alan şagirdə həm yoldaşına, həm də texnologiyaya neqativ münasibət yarana bilər. Qiymətləndirmədən sonra iş başa çatır. Şagirdlər mətnləri müəllimə qaytarırlar.

İmlanın bir növü də onun şifahi formasıdır. Suallar şifahi formada müəyyənləşdirilir, imlanın necə yazılması barədə məsləhətlər verilir. Şifahi imlanı aparan sözü dəqiq tələffüz edir, sonra sözün nə üçün belə yazıldığını izah edir. Bu forma qısa vaxt ərzində böyük həcmdə olan materialı həm yazmağa, həm də yoxlamağa imkan verir. Bu formanın mənfi cəhəti ondan ibarətdir ki, burada öyrənilən materialın görmə və hərəkəti yaddasaxlaması baş vermir. Buna görə də şifahi imla yazılı imlanı əvəz edə bilməz.

Yeni texnologiyalarda elmə məlum olan müxtəlif metodlardan istifadə edilir, təlim prosesinə yeni, qeyri-ənənəvi elementləri daxil etməklə metodların fəallaşdırıcı imkanları və öyrənmə prosesinin effektivliyi yüksəlir. Fikrimizi yekunlaşdıraraq belə bir qənaətə gəlirik:

- Müasir dərsə verilən tələblərdən biri də yeni pedaqoji texnologiyalardan səmərəli istifadə olunmasıdır.
- Müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi mövzuların daha ətraflı və dərinlən mənimsənilməsinə təmin edən əsas amillərdəndir.
- Müəllimin müasir təlim texnologiyalarının tətbiqi qaydalarını mükəmməl bilməsi şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislər sisteminin formalaşdırılmasında başlıca amildir.

ədəbiyyat

1. Əliyev H.Ə. Müstəqillik yollarında. I cild. Bakı: "Azərbaycan", 1997.
2. Mehrabov A., Abbasov Ə., Zeynalov Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: "Mütərcim", 2006.
3. Mehrabov A., Mərdanov M., Ağamaliyev R., Qardaşov T. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: "Çaşıoğlu", 2003.
4. Mehrabov A., Cavadov İ. Ümumtəhsil məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: "Mütərcim", 2007.
5. F Sadıqov. Pedaqogika (dərs vəsaiti). Bakı: "Adiloğlu", 2012.
6. ASE. Bakı, ASE-nin Baş Redaksiyası, 1986.
7. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika. Bakı: "Nurlan", 2007.

правила использования современных педагогических технологий резюме

В статье речь идет о необходимости использования современных педагогических технологий в общеобразовательных средних школах. Раскрываются способы использования технологии мозгового штурма, взаимного контроля, бинарного урока, взаимного диктанта и т.д.

the rules for the use of modern pedagogical technologies summary

The article focuses on the need to use modern teaching technology in secondary schools. Discloses methods of using technology brainstorming, mutual control, binary lesson, mutual dictation.

İKİDİLLİLİK ŞƏRAİTİNDƏ FƏAL TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏ

Gülbaniz Şirinbəyova,
ARTPI-nin elmi işçisi

açar sözlər: ikidillilik və çoxdillilik, spesifik çətinliklər, təlimə hazırlıq, ingiloylar, problemlər, danışıq dili

ключевые слова: двух и многоязычие, специфические аспекты подготовка обучению, ингилои, проблемы, разговорная речь

key words: bilingualism and multilingualism, spesifik difficulties, training of instruction, engiloy problems, spoken language

Müasir dövrün təhsil sistemi, yenidənqurma və demokratikləşdirmə şəraitində dillərin azadlığını, müstəqilliyini, hər bir millətə mənsub əhalinin istədiyi dildə danışa bilmək, təhsil almaq hüququnu vacib sayır. Dillərin azad inkişafı və qarşılıqlı təsirinin mürəkkəb prosesləri ətraflı və əsaslı surətdə təhlil edilir, sosial tərəqqiyə təsir göstərən imkanların lazımı şəkildə öyrənilməsinə mühüm dövlət əhəmiyyətli vəzifə kimi qarşıya qoyur.

Dil və cəmiyyət probleminin tərkib hissələrindən biri müasir dövrdə geniş yayılmış ikidillilik əhəmiyyətidir. «İkidillilik» dedikdə, hər hansı ərazidə yaşayan xalqın uşaqlarının eyni vaxtda öz ana dilindən başqa, ikinci dildən bərabərhüquqlu dil kimi istifadə etmələri nəzərdə tutulur.

Respublikamızda genetik tərkibcə Hind-Avropa dilləri ailəsinə mənsub olan talışlar, tatlar, kürdlər, İber-Qafqaz dilləri ailəsinə mənsub olan avarlar, ləzgilər, saxurlar, xınalıqlılar, buduqlular, qızlar, ingiloylar və digər azsaylı xalqlar yaşayırlar. Bu xalqlar, əsasən, Azərbaycan dilində təhsil alır, həftədə iki dərs saati ərzində öz dillərini də öyrənirlər. Ailə daxilində onlar ana dilində danışırlar. Elə buna görə də azsaylı xalqlar ikidilli hesab olunurlar.

Hər bir xalqın nitq mədəniyyəti, elmi onun tarixən yaranmış dil xəzinəsinə, dil mədəniyyətinə əsaslanır, bu zəmində inkişaf edir. Akademik M.C. Cəfərov yazırdı: «Dil elə

bir xəzinədir ki, onun hər sözündə – incisində xalq həyatı və mənəviyyatından bir əlamət gətirən. O, xalqın tarixi varlığını, keçmişini, adət-ənənələrini öyrənmək üçün ən etibarlı mənbədir».

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda təhsil cəmiyyətin və dövlətin inkişafının əsasında durmaqla strateji əhəmiyyətə malik, üstün inkişaf etdirilən fəaliyyət sahəsi kimi xarakterizə olunmuşdur. Milli tərkibi rəngarəng olan respublikamızda yaşayan azsaylı xalqların təlim dili Azərbaycan dilidir. Onlar ailədə, məişətdə öz ana dillərində danışsalar da, Azərbaycan dilini ikinci ana dili kimi öyrənir və bu dildə təhsil alırlar. İkidillilik şəraitində təlim prosesində bir sıra çətinliklər meydana çıxır. Ümumiyyətlə, azsaylı xalqların uşaqlarının təhsil aldıkları məktəblərdə təlim prosesində qarşıya çıxan problemlər digər məktəblərdəki problemlərdən köklü surətdə fərqlənir.

Tərkibi qeyri-azərbaycanlılardan ibarət olan məktəblərdə təlim-tərbiyə prosesində aşağıdakı problemlər meydana çıxır. Azərbaycan dili üzrə bilik səviyyəsinin aşağı olması onların çətinliklərlə qarşılaşmaları ilə nəticələnir. Bu problemin həlli üçün əsas diqqət bütün səviyyələrdə Azərbaycan dilindən lazımi biliklərin mənimsənilməsinə, iki mədəniyyətin birləşməsindən əmələ gələn sosial-mədəni adaptasiya problemlərinə yönəldilməlidir. Digər bir problem də ikidillilik şəraitində fəaliyyət göstərən məktəblərin maddi-texniki bazasının müasir səviyyəyə cavab verməməsi, yeni texnologiyalarla təmin olunmamasıdır.

Məlumdur ki, ikidillilik şəraitində şagirdlərin 70-80 faizi danışdıqları kimi də yazırlar. Şifahi nitqi qüsurlu olan şagirdlərin yazılı nitqi də qüsurlu olur. Prof.Y.Kərimovun qeyd etdiyi kimi, şagirdlərin şifahi nitqindəki qüsurlar çox zaman eynilə yazıya da keçir.

İkidillilik şəraitində nitq nöqsanlarının aradan qaldırılması şagirdlərin fərdi fərqlərinin nəzərə alınması ilə sıx bağlıdır. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi təlim prosesində onlara fərdi yanaşmağın, daha hansı cəhətlərə fikir verməyin zəruri olduğunu göstərir. Fərdi yanaşma məktəbəqədər dövrdən başlanmalı, ibtidai təhsilin ilk pilləsindən davam etdirilməlidir. Bu zaman təlim prosesində uşaqların şifahi nitq vərdişlərinə və rabitəli nitq mədəniyyətinə yiyələnmələri bir qədər asanlaşır.

İkidillilik şəraitində uşaq Azərbaycan dilində nə qədər tez, düzgün və təmiz danışmağı, öz fikrini başqalarına bu dildə sərbəst çatdırmağı öyrənərsə, qarşılıqlı anlaşma və təhsil alma o qədər asanlaşar. Uşaqlar canlı dil üzərində müşahidə aparmağı, Azərbaycan dilinin nitq səslərini, sözlərini, söz birləşmələrini və cümlələri düzgün eşitməyi və tələffüz etməyi, cümlə qurmağı, sadə dialoji, həmçinin kiçikhəcmli monoloji nitq vərdişlərinə yiyələnməyi bacarmalıdırlar. Onlar Azərbaycan dili vasitəsilə xarici aləmdəki əşya və hadisələr, ölkəmizin ictimai həyatı, xalqımızın tarixi məişəti və əməyi haqqında müəyyən məlumatlara və praktik vərdişlərə yiyələnilirlər. İlk baxışda asan görünən bu vəzifələr ikidillilik şəraitində xüsusi problemə çevrilir.

Hazırda tərkibi ingiloylardan ibarət olan bəzi məktəblərdə təlimin keyfiyyəti heç də tərkibi sırf azərbaycanlılardan ibarət olan məktəblərdən geri qalmasa da, bu nailiyyətlər əksər hallarda müəllimlərin, xüsusilə yuxarı sinif müəllimlərinin gərgin əməyi nəticəsində əldə edilir.

Qeyri-azərbaycanlı uşaqların məktəbə hazırlanmalarında şifahi nitqin inkişafı çox böyük rol oynayır. Uşaq böyüdükcə onun fəaliyyətində nitq daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nitq ünsiyyəti olmadan dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqə tutan, səriştəli insan resurslarının yetişdirilməsi mümkün deyil. Y.A. Arkin göstərir : “ Nitq insanın şəxsiyyətini əks etdirir. Ona görə də uşağın nitqinin inkişafı və tərbiyəsi əsasında onun bütün şəxsiyyətinin inkişafı və tərbiyəsi durur».

Metodik ədəbiyyatda və məktəb təcrübəsində rabitəli nitqin inkişafına bəzən ancaq ifadə və inşa yazıların yerinə yetirilməsi prosesi kimi yanaşılır, lakin psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, bu, düzgün deyil. Bu prosesdə lazımi səmərəni əldə etmək üçün məişət danışığı-

nı hissələrə ayırmaq, onlar arasındakı assosiativ əlaqəni hiss etmək, duyub qavramaq kimi bacarıqların formalaşdırılması ön plana çəkilməlidir.

Son illər kurikulumun məzmunu, texnoloji irəliləyişin gətirdiyi yeniliklər uşaqların məktəbə hazırlıqlı gəlmələrini tələb edir. Uşaqların böyük bir hissəsi məktəb təliminə hazır gəlsələr də, bu sahədə nöqsanlarımız da çoxdur. Belə ki, uşaqların bir qismi (xüsusilə kənd yerlərində) ictimai məktəbqədər tərbiyə görmür. Bu, müəllimin işini daha da çətinləşdirir.

Azsaylı xalqların dillərində təlim aparən müəllimlər müvafiq qaydalara uyğun olaraq vaxtaşırı ixtisasartırma kurslarından keçməli, elmi cəhətdən tam hazırlıqlı və səriştəli olmalı, hər iki dilin qayda-qanunlarını yaxşı bilməlidirlər. Müəllim hər iki dilin spesifik xüsusiyyətlərini bilməli, onlara məxsus ümumi əlamətləri əlaqələndirməyi bacarmalıdır.

Bir sözlə, milli dillərin xüsusiyyətlərini öyrənmək, mövcud vəziyyəti elmi surətdə təhlil etmək, onun nəzəri əsaslarını təkmilləşdirmək vacibdir.

Müəllim şəxsi təcrübəsindən və metodik mülahizələrdən çıxış edərək, şagirdlərin potensial imkanlarına uyğun tədris olunacaq materialın mənimsənilməsi üçün hansı metodun səmərəli olduğunu nəzərə almalı və hər bir mövzunun tədrisi üçün müvafiq təlim strategiyası seçməlidir.

Hazırkı dövrdə müəllim müxtəlif metod və priyomlardan istifadə etməklə öz işini kurikulumun tələblərinə uyğun qurmalı, uşaqların təlim yükünü daşımalarının yollarını araşdırmalıdır.

İkidillilik şəraitində hər bir müəllim şagirdlərin fizioloji, psixoloji və yaş xüsusiyyətləri ilə yanaşı, dil mühitini də nəzərə almalı, onların cəmiyyətdə normal fəaliyyətlərini təmin etmək üçün təlim zamanı qazandıqları biliklərdən düzgün istifadə bacarığını formalaşdırmalıdır. Bir sözlə, biliklərə yiyələnmək həyati bacarıqların yaranmasına gətirib çıxarmalı və şagird onları tətbiq etməklə həyat fəaliyyətini düzgün qurmağa çalışmalıdır.

Təsadüfi deyildir ki, kurikulumda ictimai həyatda baş verən siyasi proseslər nəticəsində dəyişən cəmiyyətin insan faktoruna böyük təsirini nəzərə alaraq, zəruri həyati bacarıqların formalaşmasına xidmət edən hər bir fənnin məqsədi, məzmunu və realizə imkanları, diqqət mərkəzinə gətirilmişdir. Şagirdlərə təlim materiallarını yüksək səviyyədə, bacarıqlar və vərdişlər formasında çatdırmaq, asan və yadda qalan mənimsəməni təmin etmək məqsədilə müxtəlif metod və priyomlardan istifadə imkanları yaradılmışdır. Bu metod və priyomlar kurikulumda verilmiş interaktivlik prinsipinə əsaslanaraq təlimin fəal aparılmasına şərait yaradır.

Fəal təlim prosesininin əsas əlamətləri nədən ibarətdir? Fəal təlim şagirdlərdə öyrəndiklərinə maraq, hər şeyi öyrənmək həvəsi, təşəbbüskarlıq, müşahidəçilik, biliklərə yiyələnməyə iradi cəhd və təkidlilik yaradır. Bu vəzifənin həyata keçirilməsini təmin edən iş priyomları sırasında şagirdlərdə tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafı xüsusi yer tutur.

İkidillilik şəraitində ibtidai siniflərdə bu problem idraki sualların qoyulması vasitəsilə həll olunur. İdraki suallar əvvəllər qazanılmış biliklərdən istifadəni, şagirdlərin şəxsi təcrübəsini fəallaşdırır, onların təxəyyülünü canlandırır. Uşaqları qarşılaşdırmağa, tutuşdurmağa, müqayisəyə, fikrini sübuta yetirməyə məcbur edir. Müxtəlif sualların yaranmasına, təəcüblənməyə, cavab axtarmağa səbəb olur.

Şagirdlərin təfəkkürlərinin fəallaşdırılmasında, maraq və diqqətlərinin artırılmasında qavrayışın yeniliyi də mühüm rol oynayır. Belə olduqda, müxtəlif xarakterli suallar vasitəsilə hətta uşağa çoxdan tanış olan şeylərdə də yeni cəhətlər görmək imkanı yaranır.

İkidillilik şəraitində fəal təlim metodlarından düzgün və səmərəli istifadə etməklə aparılan təlim prosesində mənimsənilən bilik şagirdin yaddaşında uzun müddət qalır. Bu zaman mövzu ətrafında qurulmuş motivasiya şagirdlərdə düşüncüləri problemin həllini tapmaq və məqsədə çatmaq kimi yüksək bacarıqlar formalaşdırmağa zəmin yaradır.

İnteraktivlik zəminində qurulan dərslər şagirdləri müasir təfəkkürə malik şəxsiyyət kimi formalaşdırır. Şagirdlərin istedadı və bacarığı aşkara çıxır, sinif daxilində müxtəlif

fəaliyyəti və peşəyə meyil edən şagirdlərin tərkibi müəyyənləşir. Bu, müəllim-şagird, şagird-şagird, müəllim-müəllim, müəllim-valideyn, şagird-valideyn, məktəb-ailə fəaliyyətinin düzgün qurulmasına şərait yaradır.

Beləliklə, düzgün qurulmuş dərs müəllimin bələdçilik qabiliyyətini nizama salır və düzgün tədrisin yollarını müəyyənləşdirməkdə ona kömək edir.

ədəbiyyat

1. «İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə» jurnalı, 2008, № 1.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», 2013. № 4.
3. Kərimov Y. Ş. Seçilmiş əsərləri. II cild. Bakı: «Təhsil», 2007.
4. Kərimov Y.Ş. Seçilmiş əsərləri. IV cild. Bakı: «Təhsil», 2008.
5. Kərimov K. Çoxdillilik şəraitində kiçikyaşlı məktəblilərin Azərbaycan dilində şifahi nitq inkişafının psixolinqvistik və didaktik əsasları (talış, tat, kürd, ləzgi, avar, saxur və s. tərkibli məktəblər üzrə). dissertasiya. Bakı, 1994.

применение методов активного обучение в условиях двуязычие резюме

Психологические исследования показывают что, в условиях двуязычия при составлении текстов необходимо обращать внимание на ассоциативную связь. В условиях двуязычия методы активного обучение и использование их в учебном процессе способствуют лучшему усвоению программного материала.

В условиях двуязычия проблема в начальных классах решается путем интеллектуальных вопросов. Интеллектуальные вопросы развивают у учеников самостоятельность, оживляет их воображение.

using active learning methods in terms of bilingualism summary

Psychological studies show that, in terms of bilingualism in drafting the texts are not necessary to pay attention to an association. In a bilingual active learning methods and their use in the educational process contribute to a better absorption of the program material.

In a bilingual problem in the elementary grades is solved by intelligent questions. Intelligent questions develop pupils' independence, enlivens their imagination.

MÜƏLLİMİN ŞAĞIRDLƏRLƏ ÜNSİYYƏT MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏLİMİN KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Hüseyn Mirzəyev,

ARTPI-nin psixologiya üzrə fəlsəfə

doktoru sahəsində doktorantı

E-mail:huseyn8002@gmail.com

açar sözlər: jest və mimika, müqayisə, ünsiyyət, kinayə

ключевые слова: жест и мимика, сравнение, общение, ирония

key words: gesture and mime, comparison, communication, irony

Şagirdlərlə aparılan təlim-tərbiyə prosesi mürəkkəb və çoxtərəfli sistemdir. Müəllim-şagird münasibətləri bütün dövrlərdə bu sistemin əsasında duran və onun keyfiyyətinə təsir göstərən vacib faktor rolunu oynamışdır.

Qədim dövrlərdən müəllim-şagird münasibətləri təlim prosesinin keyfiyyətinə əsaslı təsir göstərmişdir. Dünyanı fəth edən böyük İsgəndərin müəllimi Aristotellə münasibətləri buna misal ola bilər.

Təlim prosesində əsas məsuliyyət müəllimin üzərinə düşür. Müəllim ixtisasını yüksək səviyyədə bilməli, aparıcı metodik qabiliyyətlərə malik olmalı, şagirdlərin psixologiyasına nüfuz etməyi bacarmalıdır. Bu keyfiyyətlərin hər hansının çatışmaması təlim prosesinə öz təsirini göstərir.

Müasir müəllimə məxsus bir sıra pədaqoji keyfiyyətlər barədə çox danışılıb. Həmin keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan əsl müəllim şəxsiyyətinin nə qədər yüksəkdə olduğu məlumdur. Müasir müəllim öz xarakterində ən ali keyfiyyətləri formalaşdırmalıdır.

Dərs prosesi müəllimin yaradıcı fəaliyyət, mübarizlik meydanıdır. O, hər dəfə bu mübarizədə qələbə çalmağı qarşısına məqsəd qoymalıdır. Müəllimin qələbəsinin özəl xüsusiyyəti isə bu mübarizədə məğlub edilən tərəfin olmamasıdır. Onun qələbələri millətin və dövlətin gələcəyini stimullaşdırır.

Tədris prosesində öyrədənə öyrənən arasında münasibətlərin səmimi şəkildə qurulması müəllimin şagirdə düşünülmüş müraciətlərindən çox asılıdır. Müasir dərsin fəlsəfəsinə uyğun olaraq müəllimin təlim prosesində "çox az görünməsi", bələdçi funksiyasını yerinə yetirməsi onu şagirdlə geniş ünsiyyətdən məhrum etmir.

Ünsiyyət insanın elə bir ehtiyacıdır ki, elmi-texniki tərəqqidən asılı olmayaraq, hər zaman mövcuddur. Şagirdin öz müəllimini sevməməsi bəzən qarşılıqlı ünsiyyətin düzgün qurulmaması üzündən baş verir. Bu, çox böyük tədqiqat sahəsidir və onun müxtəlif tərəfləri var, lakin ünsiyyətdə iki məqama yol verilməməlidir: müəllimin şagirdə kinayəsi və şagirdin başqa şagirdlə müqayisə edilməsi.

Şagird həssas, özünə qayğı tələb edən bir varlıqdır. Bu yaş dövründə uşaqlarda yaranan xüsusiyyətlər onlarla ünsiyyətdə olan bütün insanlardan, ən əsası isə müəllimdən maksimum səviyyədə diqqətli olmağı tələb edir.

Müəllimin nitqi seçilmiş mövzuya uyğun, peşəkarcasına təqdim olunmalıdır, lakin şagirdlə münasibətlərin sağlam və düzgün formada qurulmasında şifahi nitqi cana gətirən jestlər və mimikalar da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə bir səhnəni canlandırmaq: şagird çalışma dəftərini unudaraq evdə qoyub. Müəllim yaranmış vəziyyətə öz münasibətini kinayəli baxışları ilə ifadə edərsə, bu hal şagirdin gözlərindən yayınmır. Yol verdiyi səhlənkarlığın onu narahat etməsi ilə yanaşı, kinayəli baxış da müəlliminə qarşı inamsızlıq yaradır. Bu inamsızlıq getdikcə qəzəbə, nifrətə də çevrilə bilər. Belə şəraitdə müəllim qazanmır, əksinə, itirir. O, həm şagird qarşısında nüfuzunu, həm də şagirdini itirir.

Tədris prosesində yaranan belə xoşagəlməz halların aradan qaldırılması üçün müəllim sinifdə mimika və jestlərdən istifadə edərkən diqqətli olmalı, həssaslıqla yanaşmalıdır.

Başqa bir problem təlim prosesində, şagirdlərin qiymətləndirilməsi, cütlərlə və kiçik qruplarla iş, fərdi iş zamanı müqayisənin aparılmasıdır. Sovet təhsil sistemində tədrisin keyfiyyətinin ölçülməsində şagirdlərin müqayisəsi aparıcı amillərdən sayılırdı. Müasir tədris sistemində isə bu yanaşma birmənalı qarşılanmır.

Dərsin istənilən mərhələsində şagirdlər arasında müqayisə metodundan istifadə nəinki məqsədəuyğun deyil, həm də ziyanlıdır. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, şagird elə bir subyektdir ki, o, hər bir məqamı görür və buna həssaslıqla yanaşaraq təhlil etməyi, nəticə çıxarmağı bacarır. Şagird mövzuları mənimsəməkdə digərlərindən geri qalır, dərslərində bu halın müəllim tərəfindən qeyd olunması məqsədəuyğun deyil. Nizamsız davranışı ilə diqqət çəkən şagirdləri qınaq obyektinə çevirmək də həmin uşaqların psixologiyasına öz mənfi təsirini göstərir.

Müasir dərslərində cütlərlə, qruplarla aparılan fəaliyyət növləri üstünlük təşkil edir. Bu cür metodlarla həyata keçirilən tədrisdə qruplararası yarışlar güclü rəqabətin olması ilə yadda qalır. Dərsin sonunda müxtəlif qrupların qiymətləndirilməsi mərhələsi bəzən şagirdlərin incik düşmələri ilə nəticələnə bilər, çünki müəllim qiymətləndirməni meyarlar əsasında aparırsa, hansısa qrup qalib olacaqdır. Təlimin nəticəsinə görə fərqləndirilmənin aparılması şagirdlərin psixologiyasına mənfi təsir göstərir.

Bir çox hallarda, müəllim qruplarla iş apararkən şagirdlərə belə müraciət edir: “Öz liderinizi seçin”. Hesab edirəm ki, bu müraciət pedaqoji cəhətdən düzgün deyildir. Müəllimin tapşırığına riayət etmək xətinə liderin müəyyən edilməsi ayrı-seçkilinin formalaşmasına, narazılığa şərait yaratmış olacaqdır. Bir sözlə, müəllimin dərslərində şagirdlər arasında müqayisənin aparılmasına şəraitin yaradılması düzgün yanaşma hesab olunmamalıdır.

Müəllim öz jest və mimikalarından istifadəyə, nitqinə çox həssaslıqla yanaşmalıdır. Bu, müəllimdən kamillik tələb edir.

L.N.Tolstoy yazır: “Əgər müəllim yalnız işi sevirsə, o, yaxşı müəllim olacaqdır. Əgər müəllim sənətinə və şagirdə olan məhəbbətini özündə birləşdirirsə, o, kamil müəllimdir”.

ədəbiyyat

1. Əliyev R.İ. “Şəxsiyyət və onun formalaşmasının etnopsixoloji əsasları”. Bakı: “Araz”, 2000.
2. Əliyev R.İ. “Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması”. Bakı: “Maarif”, 1995.
3. Bayramov Ə.B., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya . Bakı: “Maarif”, 1989.
4. Əliyev R. İ. Etnopsixologiya: qloballaşma və millilik. Bakı: “Nurlan”, 2007.

влияние культуры общения учителя на качество обучения учащихся резюме

В статье раскрываются проблемы, возникающие во взаимоотношениях учителя с учащимся. В основном затрагиваются две проблемы: ирония, присутствовавшая в речи учителя во время учебного процесса и проведение сравнений учащихся учителем во время урока.

Отмечается, что эти проблемы являются актуальными. В статье рассказывается о негативном влиянии вышеупомянутых положений на учебно-образовательный процесс.

the impact of culture on the quality of communication between a teacher training students summary

The article says about problems in the relationship of teachers and students . In this direction, mainly affected by two problems: the irony present in the teacher's speech during the learning process and holding of comparing students from the teacher during the lesson.

It is noted that these issues are relevant, but at least they are paying attention. The article discusses the negative impact of the above-mentioned provisions on the educational process .

İBTİDAİ SINIFLARDƏ YENİ TƏLİM TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN ZƏRURİLİYİ

Təranə İsgəndərova,
AMİ-nin metodisti

Məqalədə ibtidai siniflərdə yeni təlim texnologiyalarından istifadənin zəruriliyindən söz açılır.

açar sözlər: qloballaşma, integrasiya, yeni təlim texnologiyaları, integrativ təlim metodları, şəxsiyyətin formalaşdırılması

ключевые слова: глобализация, интеграция, новые учебные технологии, интегративные методы учения, формирование личности

key words: globalization, integration, new educational technologies, integrative methods of teaching, the formation of personality

Dünyada gedən qloballaşma və Azərbaycan təhsil sisteminin Avropa təhsil sisteminə integrasiyası təhsil sistemində yeni təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadə olunmasını tələb edir. Azərbaycanın gələcəyi məktəblə, təhsillə bağlı olduğu üçün bugünkü təhsil sistemi müəllimin qarşısına bir sıra zəruri vəzifələr qoyur:

- tədris olunan hər bir fənnə dair şagirdlərdə bilik və bacarıqları

formalaşdırmaq;

- onlarda vətənpərvərlik hissi, böyüyə hörmət hissi oyatmaq;
- şagirdlərin mühakimə qabiliyyətini inkişaf etdirmək;
- şagirdlərin elmi dünyagörüşünü artırmaq.

Bu gün hər bir müəllim ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələri müstəqil təhlil edib, düzgün nəticə çıxarmağı bacarmalı, interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə dərslərini müasir tələblər səviyyəsində qurmalıdır. Deməli, geniş dünyagörüşünə malik, əşya və hadisələri qavrayan, dərk edən hərtərəfli şəxsiyyət yetişdirmək vəzifəsi daha çox müəllimin üzərinə düşür. Təlimin səmərəliliyinin artırılması və keyfiyyətinin yüksəldilməsi təhsil işçilərinin başlıca vəzifəsidir. Buna görə də ölkənin sosial-iqtisadi həyatında baş verən hər hansı bir hadisəyə düşünülmüş münasibət və cəmiyyət haqqında əldə edilən hər bir məlumat şagirdlərin elmi dünyagörüşünün formalaşmasına müsbət təsir göstərməlidir. Müasir təhsil ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qloballaşdığı, universallaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir dövrdə hər bir şagirdin istedad və qabiliyyətinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınmaqla, cəmiyyətin inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insanın formalaşdırılmasına, mövcud problemlərin həlli və müstəqil qərar qəbul etməsi üçün zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olmasına yönəlmişdir. Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, bu işlər yalnız yüksək mənaviyyətli, dərin bilikli, peşəkar müəllimin səyi nəticəsində mümkün ola bilər. Müəllim aşağıdakı pedaqoji bacarıq və qabiliyyətlərə malik olmalıdır:

- təlim ikitərəfli proses olduğundan işgüzar şəraitin təmin olunması, şagirdin təlim prosesində fəal bir subyektə çevrilməsinə nail olmaq;
- təlim prosesində şagirdlərin təfəkkürünün inkişafını tələb edən problem- situasiya yaratmaq;
- şagirdlərdə öz bilik səviyyələrinə, istiqamət və imkanlarına uyğun peşəyə maraq aşılamaq;
- təlim prosesində əyanilikdən bacarıqla və yaradıcı şəkildə istifadə etmək.

Təcrübə göstərir ki, müəllim təlim prosesində şagirdə fərdi yanaşma mexanizminə yaxşı yiyələndikdə təlim-tərbiyə prosesinin yüksək səmərəliliyinə nail ola bilər. Düzgün yanaşma

şagirdlərin hərtərəfli inkişafına və formalaşmasına, onlar arasında sosial mühitin yaradılmasına, həmçinin şagirdlərin təlim prosesində bir-birini anlamalarına gətirib çıxarır. Nəticədə ən zəif oxuyan şagird də özünə tələbkar və yaradıcı olur.

Deməli, verilən hər bir təlim tapşırığı şagirddə yalnız mənimsənilən intellekt, bacarıq və qabiliyyətləri tərbiyə etmir. Eyni zamanda onlar müəllimdən müasir təlim texnologiyalarına yiyələnmək bacarığı, seçim sərbəstliyinə malik olmaq xüsusiyyətini öyrənirlər.

Bildiyimiz kimi, təhsil, təlim-tərbiyə mövzusu tək-cə pedaqoji məzmun daşımır, eyni zamanda ciddi ictimai, əxlaqi, mənəvi mahiyyəti ilə də səciyyələnir. Təlim prosesində şagirdlərin fəallığının artırılması üçün hazırlıq elə aparılmalıdır ki, yeni mövzu şagirdlərdə maraq oyada bilsin.

Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim-tərbiyəsi mahiyyət etibarilə yalnız təlimin məzmunu, metod və vasitələrindən deyil, həm də onların idrak fəaliyyətindən asılıdır.

Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün dərstdə fəaliyyətin formaları (fərdi, kollektiv, qruplarla, cütlərlə iş) üzərində dayanmaq məqsədəuyğun olardı. Məktəb təcrübəsi ilə tanışlıq belə bir qənaətdə gəlməyə əsas verir ki, müəllimlər heç də həmişə təlimin bu təşkilat formalarından lazımınca istifadə etmirlər. Buna səbəb onların kifayət qədər nəzəri hazırlığının olmaması, həmçinin didaktik materialların çatışmamasıdır.

Məktəb təcrübəsində fəaliyyətin tədris-idraki, əmək və oyun növləri özünü göstərir. Bu prosesdə ünsiyyət ön plana keçir. Beləliklə, təlim oyun və əməyin də rolunu inkar etmədən şagird fəaliyyətinin aparıcı növü hesab olunur. Təlim fəaliyyətin integrativ növü olub, bütün fəaliyyət növlərini özünə birləşdirir.

Kollektiv fəaliyyət əməkdaşlıq xarakteri daşıyır. Şagirdlər birgə fəaliyyət göstərdikləri zaman arzu etdikləri nəticələrə nail olurlar.

Bu gün şagirdlərin idrak fəaliyyətini fəallaşdıran produktiv bilik və bacarıqların yaradıcı mənimsənilməsi, müsbət emosional dialoq yaradan problem-situasiyanın əsasını təşkil edən idraki və praktik oyunlardan, uşaqların müstəqil işini təmin edən metodlardan ardıcıl istifadə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Frontal təlimin bəzi çatışmayan cəhətləri də var. Belə ki, dərstdə məşğələlərin təşkilinin frontal formasında kollektivçiliyin minimal yer tutması özünü göstərir. Bu zaman şagirdlər birgə deyil, sadəcə yanaşı işləyirlər. Hər kəs müəllimin izahını fərdi qavrayır, fərdi yazır, hamı ayrılıqda eyni məsələni həll edir. Ümumi məqsəd var, lakin kollektiv iş yoxdur, ona nail olmaq üçün kollektiv cəhd yoxdur. Əgər hər hansı şagird yoldaşına kömək etmək istəsə, cəzalanır, paradoksal vəziyyət yaranır.

Məktəbin çox vacib vəzifələrindən biri şagirdlərin təlim-tərbiyəsinin düzgün qurulmasıdır. Məlumdur ki, təlimin müvəffəqiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə şagirdlərin tədris fəaliyyətinə münasibətindən asılıdır. Kollektiv tədris fəaliyyətinin bəzi elementlərindən frontal təlimin təşkilində də istifadə oluna bilər:

- sorğu zamanı;
- əlavələr olunanda;
- müsahibədə;
- diskussiyada;
- problemin müzakirəsində.

ədəbiyyat

1. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, "Azərbaycan müəllimi", 2009, 11 sentyabr.
2. Kazımov N. Məktəb pedaqogikası.(Dərslük). Bakı: "OKA ofset", 2007.
3. Nəzərov A. Müasir təlim texnologiyaları. (Dərs vəsaiti). Bakı, 2012

важность использования новых учебных технологий в начальных классах резюме

В статье рассказывается о новых учебных технологиях, о важности использования новых учебных технологий в начальных классах. Так же открывается организационные формы обучения.

the importance of the use of new learning technologies in the elementary grades summary

This article describes the new educational technologies, the importance of the use of new learning technologies in the elementary grades. Just open organizational form we learning.

DƏRSLİKLƏRDƏN İSTİFADƏ PROSESİNDƏ YARADICI FƏALİYYƏTİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Mətanət Sadıqova,
ARTPI-nin böyük elmi işçisi
E-mail: matanatsadiqova @ mail.ru

Müəllif yeni dövlət standartları əsasında tərtib olunmuş dərsləklərin təlimə yeniliklər gətirməsindən, şagirdlərin fəallaşmalarını, axtarıclıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirdiyini bildirir, təkmilləşdirilməsinin zərurliyini irəli sürür.

açar sözlər: müasir təlim prosesi, müasir təhsil, pedaqoji proses, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dərsə yaradıcı yanaşma, təfəkkür, idrak fəaliyyəti

ключевые слова: современный процесс обучения, современное образование, педагогический процесс, творческий подход к уроку, мышление, познавательная деятельность

key words: the modern learning process, modern education, pedagogical process, improving the quality of education, creative approach to lesson, thinking, cognitive activity

Bu gün Azərbaycan Respublikasında uğurla həyata keçirilən təhsil islahatı nəinki yeni proqram və dərsləklərin hazırlanmasına, həmçinin müasir dövr və gələcək üçün çox əhəmiyyət kəsb edən konseptual sənədlərin hazırlanması və tətbiqinə şərait yaratmışdır. Təhsil strategiyasına əsasən yaradılmış tələb və normativlər, islahatların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi bunu tələb edir.

Təhsil sahəsində islahatların əsas istiqamətlərindən biri də dərslük siyasəti ilə bağlıdır. Altı ildir ki, respublikanın ibtidai məktəblərində yeni kurikulum proqramları, fəal təlim metod və priyomları tətbiq edilir, yeni nəsil dərsləklər cap olunur.

İnsanı öyrənməyə, məlumatlanmağa, bilik, bacarıq və vərdislər qazanmağa aparan yol dərsləklərdən keçir. Bu sahədə Azərbaycanın öz ənənələri var. Həmin ənənələrdən kənara çıxmaq düzgün deyil. Bununla yanaşı, yeniliklərə əsaslanan dərsləklərin faydalı iş əmsalı, müəllimlərin bu dərsləklərlə işləmə səviyyəsi, şagirdlərin təlim fəaliyyəti araşdırılmalı, hər bir yenilik ciddi təhlil edilməli, daha müvafiq istiqamət və strategiyalar nəzərə alınmalıdır.

Bu gün təhsil ictimaiyyəti müəllim-şagird münasibətlərini pedaqoji əməkdaşlıq mənasında qəbul edir. Təhsilin məzmununun şəxsiyyətyönümlülük, şagirdyönümlülük və nəticəyönümlülük prinsipləri əsasında qurulması bu əməkdaşlığa daha real xarakter verir. Şagird-müəllim münasibətləri yeni aspektdə müəyyənləşdirilir. Məzmun standartlarında nəzərdə tutulmuş nəticələr

təlim prosesində nəzərə alınmalı, qiymətləndirmə prosesində uşaqların təlim nəticələri üzrə nailiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Kurikulumdan irəli gələn tələblərə görə, müəllim sinifdə daha çox istiqamətverici rol oynamalı, şagirdləri düşünməyə, araşdırmalar aparmağa, müstəqilliyə sövq etməlidir. Əgər müəllim uşaqların düşünmək səlahiyyətlərini əllərindən alıb, bütün məsələlərə özü aydınlıq gətirərsə, dərslər yeknəsəq və faydasız bir prosesə çevrilir. Belə vəziyyətin baş verməməsi üçün müəllim dərslər verilən müasir tələbləri dərinlən dərk etməli, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün fəal və mütərəqqi təlim formalarından, strategiyalarından yerli-yerində istifadə etməyi bacarmalıdır. O, öz yaradıcı imkanlarından geniş istifadə edərək daha maraqlı dərslər nümunələri qurmaqla fəal təlimin tələblərinə uyğun tədrisə nail olmalıdır.

Bəzi müəllimlər “dərslə müasirlik” və “müasir dərslər” ifadələrini eyniləşdirirlər. Müasir dərslər dedikdə, adətən, mövzunu şagirdlərə öyrədərkən müəllimin göstərdiyi pedaqoji məharət, ustalıq nəzərdə tutulur. Müəllim sinifdə işgüzar şərait yaradıb, şagirdlərin müstəqil mühakimələrinə geniş meydan açarsa, onlarda yaradıcı təxəyyülü inkişaf etdirə və idrakın müstəqilliyinə xidmət göstərən problemlə suallara, düşündürücü məsələlərə xüsusi yer verə bilirsə, deməli, dərsləri müasir tələblər əsasında qura bilər. Müəllim bir dərslər saatında görəcəyi işləri ardıcıl həyata keçirmək üçün hər dəqiqəni hesaba almaqla işini planlaşdırıb yerinə yetirməlidir. Belə olduqda müəllimin fəaliyyətində müəyyən sistem yaranır və təlimin müxtəlif metod və priyomlardan istifadə etmək asanlaşır. Müasir dərslərdə əyanilik, problem-situasiya, əks-əlaqə, təlimlə tərbiyənin vəhdəti, təlim metodlarının optimallaşdırılması, diferensiallaşdırılması, fərdiləşdirilməsi bir dərslə bütün məqamların əhatə olunmasını tələb etmir.

Müasir dərslər verilən tələblərə uyğun olaraq, müəllim və şagirdlərin funksiyaları dəyişmişdir. Hazırkı dövrdə müəllim bələdçi, şagird tədqiqatçıdır. Şagird fəaliyyətə yalnız müəllimin göstərişi ilə yox, həm də şüurlu şəkildə qoşulur. Müəllim şagirdə istiqamət verir. Şagird dərslərdə motivasiyanın yaradılması zamanı əldə edəcəyi bilik və bacarığın ona nə üçün lazım olduğunu dərk edir. Dərslər təkcə sinif daxilində məhdudlaşmır, onun müxtəlif təşkilati formaları var. Dərslər forması seçilərkən şagirdlərin marağı, təlim materialının xarakteri nəzərə alınır. Dərslərdə yerinə yetirilən işlər şagirdlərdən böyük fəallıq tələb edir, lakin bu, təlim prosesində müəllimin rolunu əsla azaltmır. Müəllim İKT-dən istifadə etməyi bacarmalı, mövzuya uyğun elə resurslar seçməlidir ki, onların rəngarəngliyi dərslərin maraqlı keçməsinə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaratsın. Belə dərslərdə müxtəlif texniki təminatların olması onun səmərəliliyini artırır.

Azərbaycanda təhsil islahatları ibtidai məktəb kurikulumlarının tətbiqi, fəal təlim metodları ilə həyata keçirilir. Milli kurikulumlar, bir qayda olaraq, ana dili ilə başlanır. Dilimizin gözəlliyini duymaq, onu mənimsəmək, hər yerdə təbliğ etmək, bu dildə düzgün danışmaqla hamıya nümunə olmaq hər bir şagirdin vəzifəsidir. Təhsilin ümumi inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün keçirilən beynəlxalq və milli qiymətləndirmələrdə Azərbaycan dili üzrə standartların mənimsənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bütün bunlar isə şəxsiyyətin formalaşmasında bir fənn kimi Azərbaycan dilinin müstəsna rolu ilə bağlıdır.

Şagirdlərin hərtərəfli inkişafı, müasir tələblərə uyğun şəxsiyyət kimi yetişmələri üçün öz doğma dilləri haqqında biliklərə yiyələnmələri zəruridir. Eyni zamanda hər bir şagird düzgün şifahi və yazılı nitq vərdişlərinə malik olmalıdır. Bu vərdişlərin yaranmasında Azərbaycan dili fənninin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan dili fənni ana dilimizin qayda-qanunlarını öyrədir. Dilin müxtəlif səviyyələri üçün qəbul edilmiş normalar təmiz, düzgün, dəqiq, yığcam, bir sözlə – kamil nitq vərdişlərini yaratmağa xidmət edir.

Uşağın Azərbaycan dilinə yiyələnməsi ailədən başlayır. Bu dil ibtidai siniflərdə təlim fənlərinin əsasıdır. Uşaq məktəbə gələndə qədər Azərbaycan dilinin köməyi ilə ətraf aləm haqqında müəyyən təsəvvürlər əldə edir. Məktəbdə isə həmin iş sistemli, ardıcıl, mütəşəkkil qaydada davam etdirilir. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilini kurikulum tələblərinə uyğun şəkildə, mükəmməl öyrənən şagirdlər digər fənləri də asanlıqla mənimsəyir, sərbəst mütaliənin,

araşdırmaların köməyi ilə zəngin informasiya əldə edirlər. Məhz buna görə məktəbin qarşısında qoyulan müasir vəzifələrin həlli də dilimizin dərinədən öyrənilməsinə diqqət yetirməyi tələb edir.

I sinifdə əlifbanın öyrədilməsi, oxu və yazı texnikasının, hüsnxət qaydalarının, düzgün, sürətli, şüurlu və ifadəli oxu üzrə ilkin bacarıqların mənimsədilməsi, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, ən zəruri qrammatik qaydaların və ədəbi tələffüz normalarının öyrənilib tətbiq olunması, ekspressiv nitq bacarıqlarının formalaşdırılması, Azərbaycan xalqının tarixi, dili, mənəvi keyfiyyətləri, mədəniyyəti, adət-ənənələri haqqında ilkin anlayışlar yaranır. Əvvəllər ana dili dərslisi 2 kitabdan ibarət idi: oxu və Azərbaycan dili. İndi isə yeganə Azərbaycan dili dərslisi mövcuddur. Azərbaycan dili dərslisi I sinifdə savad təliminin – əlifbanın başlanğıcı və əsasıdır.

Aparılmış təhlillər göstərir ki, dərslislərdə tədris proqramına uyğun olaraq, daha çox müvafiq elm sahəsi üzrə anlayışların, məlumatların əks olunmasına üstünlük verilir. Ona görə də dərslislərin ümumi quruluşu müəyyən edilərkən elmi-nəzəri materialların ardıcılıqla mənimsədilməsi əsas prinsip kimi götürülür. Dərslislərin bu qaydada tərtibi onların əlavə materiallarla yüklənməsinə, təkrarlara, həcmnin artmasına gətirib çıxarır. Proqram və dərslis müəlliflərinin bir çoxuna elə gəlir ki, məsələn, şagirdlər Azərbaycan dili fənni daxilində dilin bütün bölmələri üzrə nəzəri bilikləri, qaydaları bilməli, yadda saxlamalıdır.

Bu fikirləri əsaslandırmaq üçün nümunələrə nəzər salaq. III sinfin Azərbaycan dili proqramında nitq hissələrindən ismin öyrədilməsinə 28, sifətə 14, fələ 30 saat vaxt ayrılmışdır. IV sinifdə isə yenə də ismə 35, sifətə 20, fələ 45 saat verilmişdir. Təsəvvür etmək çətin deyil ki, əgər III sinifdə təkcə fələ bəhsinə 75 saat ayrılarsa, onda bu nitq hissəsi üzrə şagirdlər üçün öyrənilməmiş heç nə qalmır. Onu da qeyd edək ki, IV sinfin dərslisində dil qaydalarından heç biri, o cümlədən, fələ verilməyib. Bu zaman haqlı bir sual meydana çıxır: ibtidai sinif şagirdlərinə təkcə bir nitq hissəsinə aid bu həcmdə bilik, məlumat nəyə lazımdır?! Belə nəticəyə gəlirik ki, IV sinif üçün heç bir material saxlanmamış, ibtidai siniflərdə dil qaydaları III sinifdə tamamlanmışdır.

Şübhə yoxdur ki, dərslis hazırlığında elmlilik prinsipinin gözlənilməsi vacib şərtlərdən biridir. Dərslislərdə müvafiq elm sahəsinin nailiyyətləri yaş, qavrama səviyyəsinə uyğun şəkildə öz əksini tapmalıdır, lakin bu, heç də dərslisləri nəzəri məlumatlarla həddən artıq yükləməyə əsas vermir. O elmi materiallar faydalı hesab olunur ki, bilavasitə şagirdlərdə idraki bacarıqların, xüsusilə də nitq inkişafı prosesində tətbiqi bacarıqların formalaşmasına xidmət etsin. Azərbaycan dili fənninin tədrisində başlıca vəzifələrdən biri şagirdlərdə dil vərdişlərini düzgün əks etdirən anlayışlar yaratmaqdır. Şagirdlər dil hadisələrini bilavasitə müşahidə etməklə onlar haqqında doğru təsəvvür və məlumatlar əldə etməlidirlər. Şagirdlər Azərbaycan dili dərslərində düzgün oxu vərdişlərinə yiyələnir, tərif və qaydaları öyrənir, bu qaydalara müvafiq nümunələr seçir, sözlərin leksik-qrammatik təhlilini aparır, nəticə çıxarır, üslubla əlaqədar, söz yaradıcılığı, eyniköklü sözləri seçmək üzrə işləri yerinə yetirir, müqayisəli sxemlər, cədvəllər çəkir, ifadə, inşa yazırlar. Bütün bunlar şagirdlərin zəhnini yeni biliklərlə zənginləşdirir, nitqlərini inkişaf etdirir. Müəllim elə dil materialı seçməlidir ki, bunlar həm dil faktları ilə zəngin olsun, həm də şagirdlərin tərbiyəsinə bu və ya digər cəhətdən müsbət təsir göstərsin.

Şagirdlər I sinifdə qrammatik-orfoqrafik tapşırıqların yerinə yetirilməsi prosesində *bu kimdir?, bu nədir?, necədir?, nə edir?* suallarına cavab olan sözləri tapır, II sinifdə kök və şəkilçini, əşyanın adını, necəliyini, hərəkətini bildirən sözləri fərqləndirməyi öyrənir, III sinifdə isə müəyyən qrammatik məlumatlara yiyələnir, bəzi nitq hissələri ilə tanış olurlar.

II sinifdə şagirdlər nitq hissəsinə daxil olan sözün ad, əlamət, hərəkəti ilə də tanış olurlar. III sinifdə isə nitq hissələri haqqında ilkin ümumi məlumatlarla tanış olurlar. Onlar hər hansı nitq hissəsinin mənə qruplarını və qrammatik suallarını öyrənirlər. Buna görə də ibtidai sinif müəllimi savadlı şifahi və yazılı nitqə malik olmaqla yanaşı, Azərbaycan dilinin fonetikasi,

morfologiyası və leksikologiyasını, qrammatik quruluşunu, orfoqrafiya və orfoepiyasını bilməli, şagirdlərlə ünsiyyətdə dil normalarından, ifadə vasitələrindən yerli-yerində istifadə etməyi bacarmalıdır.

Professor Y.Ş.Kərimov, prof. V.C.Xəlilov yeni fənn kurikulumları əsasında hazırlanmış dərslük komplekslərinin təhlili və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı dərc etdirdikləri məqalələrində geniş təhlil aparılmış, yeni dərslüklərlə bağlı müsbət və çatışmayan cəhətləri daha konkret şəkildə nəzərə çatdırmış, müvafiq təkliflər irəli sürmüşlər. ("Məktəbəqədər və ibtidai təhsil" jurnalı, 2013, № 3).

Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirən əsas şərtlərdən biri də əyani vəsaitlərdən düzgün istifadədir. Dərstdə əyanilik tədrisi maraqlıdır, şagirdlərin diqqətini, qavrayışını daha da fəallaşdırır.

Deməli, həmişə olduğu kimi, bu gün də dərs tədris prosesinin əsasını təşkil edir, çünki müəllim və şagirdlərin təlim fəaliyyəti dərstdə özünü göstərir. Müasir dərsin əsas xüsusiyyəti onun forma və məzmunca yeknəsəqlikdən uzaq olması, tətbiq olunan metod və priyomların rəngarəngliyi, maraqlılıq, şagirdləri daim fəaliyyətə cəlb etməsi, onlarda yaradıcı təşəbbüskarlıq, müstəqillik formalaşdırmasıdır.

Göründüyü kimi, tədris vahidi olan hər bir bəhs, fəsil, onları əhatə edən bölmə və mövzular standartın tələbindən yaranır və nəzərdə tutulan məqsədlərin həyata keçirilməsi göstərilən vasitələrlə təmin olunur.

ədəbiyyat

1. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinfləri üçün fənn kurikulumları. Bakı: "Təhsil", 2008.
2. Abbasov Ə. Müasir dərslüklər: xüsusiyyətlər, tələblər. «Kurikulum» jurnalı, 2010.
3. Kərimov Y.Ş. Dərslüklərin hazırlanması mühüm dövlət işidir. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», 2013, № 3.
4. Xəlilov V.C. Yeni fənn kurikulumları əsasında hazırlanmış dərslük komplekslərinin təhlili və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», 2013, № 3.

основные направления творческой деятельности преподавателей и учеников в процессе использования учебников резюме

В статье речь идет об основных направлениях творческой деятельности преподавателей и учеников в процессе использования учебников.

Автор отмечает, что образовательный процесс является основой урока, учебной деятельности учителя и учеников. Отмечается, что урок является основой учебного процесса, учебная деятельность учителя и учеников выявляется на уроке. Указывается, что в статьях связанных с анализом и совершенствованием учебных комплексов ведется широкий анализ, конкретно указано на положительные и отрицательные стороны новых учебников, приводятся примеры.

main directions of creative activities for teachers and pupils in the use of textbooks summary

The article focuses on the main areas of creative activity of students and teachers in the use of textbooks.

The author notes that the educational process is the basis of the lesson, learning activities of teachers and students. It is noted that the lesson is the foundation of the learning process, learning activities of teachers and students in the classroom revealed. Indicated that the articles related to the analysis and improvement of training packages conducted extensive analysis specifically indicated on the positive and negative aspects of new textbooks, provides examples.

MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏLLİMƏ VERİLƏN PEDAQOJİ-METODİK TƏLƏBLƏR

Sona Sadıqova,

Qafqaz Universitetinin magistrı

E-mail: sona_sadiqova@list.ru

Müəllif müasir dövrdə müəllimə verilən pedaqoji-metodik tələblərdən söhbət açır, qabaqcıl müəllimim müəyyən pedaqoji keyfiyyətlərə, qabiliyyətlərə yiyələnməsinin vacibliyini vurğulayır.

açar sözlər: müasir dövrdə müəllim, pedaqoji tələblər, pedaqoji ustalıq, innovasiya, İKT

ключевые слова: современный педагог, педагогические требования, педагогическое мастерство, нововведение, ИКТ

key words: teacher in modern times, pedagogical requirements, pedagogical skill, innovation, ICT

Müəllim daim yeni yaradıcılıq axtarışlarında olmaqla, innovativ təlim texnologiyaları vasitəsilə öyrənənlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafına xidmət edən pedaqoji prosesi həyata keçirir. Müasir dövrdə müəllimlərə ciddi pedaqoji tələblər verilir. Bu tələblər pedaqoqların aparqları tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir. Qabaqcıl müəllim olmaq üçün bütün dövrlərdə müəyyən pedaqoji keyfiyyətlərə, qabiliyyətlərə və ustalığa yiyələnmək mühüm rol oynamışdır. Bugünkü müəllim təlim prosesində İKT-dən və interaktiv təlim metodlarından istifadə edərək təhsilalanların əsl şəxsiyyət kimi yetişməsi qayğısına qalmalı, bununla da cəmiyyətimizin parlaq gələcəyini təmin etməlidir.

Bəşər tarixinin bütün inkişaf mərhələlərində cəmiyyətin mədəni inkişafının, gələcəyinin təminatçısı müəllim olmuşdur. Əlbəttə, bu mərhələlərin hər birində müəllimlər eyni statusa malik olmamış, müəllimlik peşəsinə verilən tələblər, inkişaf istiqamətlərindən asılı olaraq, müxtəlifliyi ilə seçilmişdir. Müəllimlik sənəti İlk dəfə ibtidai icma quruluşunda yaranmışdır. Buna o dövrün sonlarından başlayaraq zehni əməyin fiziki əməkdən ayrılması prosesi səbəb olmuşdur. Öyrədənələr tarix boyu müxtəlif şəraitlərdə, müxtəlif formalarla tədris işini həyata keçirmiş və insanlığın taleyinə təsir göstərərək digər sənət sahibləri arasında aparıcı rola malik olmuşlar.

Müəllimin rolundan bəhs edərkən onun fəaliyyətinin olduqca çətin, mürəkkəb, məsuliyyətli, eyni zamanda şərəfli və müqəddəs olmasını vurğulamaq, müstəsna əhəmiyyət daşıdığını qeyd etmək lazımdır. İnsanların əqli, psixoloji, fizioloji, ruhi cəhətdən inkişafı və tərbiyələnmələri kimi incə sənətlə məşğul olan müəllimlər gərgin əmək sərf edir, sonsuz səbr, əzmkarlıq göstərirlər. Təbii ki, bu sənətlə məşğul olan hər kəsin pedaqoji fəaliyyəti lazımınca mükəmməl deyil. Bununla belə, istər dünya, istərsə də Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində təlim prosesini onun bütün məqsədi, vəzifələri çərçivəsində tam şəkildə, uğurla həyata keçirən, pedaqoji yeniliklərə imza atan müəllimlərin sayı kifayət qədərdir. Bu yeniliklər müxtəlif forma və metodlarla tətbiq edilir.

Tarixən müəllimlik peşəsinə, müəllim şəxsiyyətinə bir sıra mühüm pedaqoji tələblər verilmişdir. Pedaqoji fəaliyyəti müddətində bu tələblərə əməl edən, həmin tələblərdən irəli gələn məqsəd və vəzifələri yerinə yetirməklə parlaq nəticələr əldə edən müəllimlər, sözün əsl mənasında, peşəkar, ustad pedaqoqlar olmuşlar. Bu, o qədər də sadə və asan iş deyildir. Şagirdlərin həm əqli, psixoloji, həm də fizioloji cəhətdən düzgün inkişafı kimi vacib məsələ müəllimlik sənətinin nə qədər çətin və məsuliyyətli olduğunu bir daha sübut edir. Müəllimlər şagirdləri sadəcə bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələndirmir, həmçinin onların sağlam mənəvi-

psixoloji mühitdə hərtərəfli inkişaf etmiş əsl şəxsiyyət kimi formalaşmalarının qayğısına qalırlar. Bu proseslərin öhdəsindən gəlmək üçün müəllimlər ilk növbədə pedaqoji tələblərə cavab verməlidirlər. Bu tələblər, əsasən, müəllimlərin yiyələnməli olduqları pedaqoji ustalığ və qabiliyyətlərdir ki, həmin qabiliyyətlər müxtəlif pedaqoji ədəbiyyatda, xüsusilə pedaqogika dərslərində müxtəlif şəkildə şərh edilmişdir. Professor Əjdər Ağayev və Ağahüseyn Həsənovun pedaqogika dərslərində göstərilir ki, pedaqoji ustalığın komponentlərini aşağıdakı qeydada qruplaşdırmaq olar :

- müəllimin ixtisas biliyinə yiyələnmə səviyyəsi;
- müəllimin humanistlik mövqeyi və pedaqoji etikası;
- müəllimin şagirdlərlə fərdi və kollektiv işləri təşkil etmə bacarığı;
- müəllimin pedaqoji fəaliyyət prosesində şagirdləri inandırma bacarığı;
- pedaqoji fəaliyyət prosesində şagirdləri qazanılmış biliklərin praktik tətbiqinə alışdırma səviyyəsi ;
- şagirdlərin elmi-nəzəri və praktik fəaliyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi səviyyəsi;
- şagirdlərin müasir pedaqoji texnologiyalara yiyələnmə səviyyələri.

Pedaqoji elmlər doktoru, professor Fərrux Rüstəmovun pedaqogika dərslərində müəllimdən aşağıdakı başlıca pedaqoji qabiliyyətlər tələb olunur:

- təşkilatçılıq qabiliyyəti;
- təlimetmə (öyrətmə) qabiliyyətləri;
- perseptiv qabiliyyətlər;
- kommunikativ qabiliyyətlər;
- suqgestiv (tələqinedici) qabiliyyətlər;
- tədqiqatçılıq qabiliyyəti;
- elmi-idraki qabiliyyətlər.

Əlbəttə, yuxarıda sadalanan bəndlərin hər biri keyfiyyətli pedaqoji fəaliyyətin reallaşmasında əvəzsiz rola malikdir. Bununla yanaşı, peşəkar müəllim olmaq üçün tətbiq edilməsi zəruri olan başqa meyarlar da var. Hər bir müəllim sənətini, şagirdlərini sevməli, peşəsinə sədəqətli olmalı, öz peşə borcunu ləyaqətlə yerinə yetirməyi bacarmalıdır. Yalnız fədakar və ləyaqətli insanlar bu sənətin bütün çətinliklərini çiyinlərində daşıya bilər və müəllim adına ləkə gətirmədən onun qarşıya qoyduğu bütün öhdəlikləri lazımi səviyyədə yerinə yetirməyi bacararlar.

Elə bir fəaliyyət sahəsi yoxdur ki, zaman keçdikcə az və ya çox dərəcədə dəyişikliklərə məruz qalmasın. Bu dəyişikliklər hər dövrün tələblərindən irəli gəlir. Günümüzün aktual məsələləri ilə bağlı bütün fəaliyyət sahələrini əhatə edən dəyişiklik və yeniliklər müəllimlərin fəaliyyətində, təlim-tərbiyə prosesində daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Elm və texnikanın sürətli inkişafı, qloballaşma və inteqrasiya prosesləri müəllimə verilən pedaqoji tələblərin müasir dövrümüzün inkişaf tələblərinə uyğunlaşdırılmasını zəruri edən başlıca amillərdir. Müəllimlər yeni təlim metodlarının, İKT-nin köməyi ilə pedaqoji prosesdə müsbət nəticələr göstərməyə çalışır, bu yolda pedaqoji ustalığ və qabiliyyətlərindən maksimum dərəcədə faydalanaraq əllərindən gələni əsirgəmirlər. “Müasir müəllim necə olmalıdır?” sualı tək-cə respublikamızda deyil, həmçinin, dünyanın bütün inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrində təhsil işçilərini, ümumiyyətlə, pedaqoji aləmi düşündürən ən vacib məsələlərdən biri, hətta birincisidir. Müasir müəllimin hansı tələblərə cavab verməsi, özündə hansı keyfiyyətləri birləşdirməsi son dövrlərdə daha çox müzakirə edilir. Bu sahədə bir çox işlər görülür, layihələr hazırlanır. 2010–2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Dünya Bankının maliyyə dəstəyi ilə müasir təhsilə və tədrisə yardım mərkəzi tərəfindən reallaşan “Səmərəli məktəb” layihəsi buna misal ola bilər. Həmin layihədə müəllimin öz peşəkarlığını inkişaf etdirməsi sahəsində əsas istiqamətlər müzakirə edilir. Bu istiqamətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. ixtisas üzrə nəzəri-elmi biliklərin inkişafı : Hər bir müəllim tədris etdiyi fənn üzrə nəzəri-elmi biliklərini daim artırmalı, ixtisası üzrə yeni biliklərdən, fakt və hadisələrdən, kəşflərdən və s. məlumathı olmalıdır. Bunun üçün müəllim elmi mətbuatı izləməlidir. Bu halda dərslər daha maraqlı qurulması, istər fəndaxili, istərsə də fənlərarası inteqrasiyanın yaradılması üçün maraqlı, aktual problemlərin tapılması asanlaşar. Müəllimlik elə sənət sahəsidir ki, özünütəhsilə heç bir zaman son vermək olmaz. Xüsusən indiki dövrdə – informasiya bolluğu şəraitində müəllimlər daha çox mütləq etməli, biliklərini artırmalı, təlim-tərbiyə sahəsindəki yeniliklərdən xəbərdar olmalıdırlar. Elm daim inkişaf edir, yeniliklər artır. Əgər müəllim bu yeniliklərdən xəbər tutmasa, yalnız köhnə bilikləri tətbiq etsə, gələcək uğursuzluğuna imza atmış olar.

2. metodiki biliklərin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması : Bu istiqamətdə ölkəmizin müxtəlif regionlarında təlimlər həyata keçirilir. Belə təlimlərdən əsas məqsəd müəllimlərin yeni metodik yanaşmalar üzrə bilik və bacarıqlarının daha da təkmilləşdirilməsidir. Təlim sahəsində özünü göstərən mühüm dəyişikliklərdən biri də dərslərin quruluşundakı yenilikdir. Ənənəvi dərslə müqayisədə müasir dərslərin quruluşu fərqlidir. Bu fərqlilik dərslərin mərhələlərində, təlim metodlarında, qiymətləndirmə sistemində və s. özünü göstərir. Bütün bu yeniliklərin məktəblərdə kütləvi şəkildə tətbiq edilməsi məqsədilə tədris ocaqlarında müəllimlərin iştirakını nəzərdə tutan təlimlər təşkil olunur.

3. İKT-dən istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması : Müasir dövrdə müəllimi səciyyələndirən ən vacib cəhətlərdən biri onun İKT-nin tətbiqi ilə bağlı bacarıqlara malik olmasıdır. Hər bir müəllim dərslərdə İKT-dən səmərəli istifadə etməli, təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün ondan faydalanmalıdır. Bu gün ölkəmizdə İKT-nin tətbiqi, həmçinin müəllimlərin İKT-dən istifadə bacarığına yiyələnmələri ilə bağlı tədris müəssisələrində ciddi işlər görülməkdədir: məktəblər müasir texniki avadanlıqlarla təchiz olunur, müəllimlərin İKT-dən istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması və dərinləşdirilməsi üçün müxtəlif təlim kursları təşkil edilir. Müəllimlər təlimdə İKT-dən yerli-yerində istifadə etməli, elektron vəsaitləri hazırlayarkən zamanı pedaqoji-metodik tələblərə əməl olunmalıdır. Onlar bilməlidirlər ki, dərslərdə istifadə edəcəkləri elektron vəsaitlər sadə, anlaşılıqlı tərtib olmalı, şagirdlərin yaş, anlayış və maraq səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Təhsil sahəsində yenilik dedikdə, dərslərdə kompyuter texnologiyalarından istifadə və ya təlimin təşkili prosesində dəyişikliklərlə yanaşı, müəllimin pedaqoji düşüncə tərzində, davranışında, ünsiyyətində də müasir tələblərin əks olunması başa düşülməlidir. Yeniləşmə ilk növbədə müəllimin davranışında özünü göstərməyə, dəyişikliklərin müsbət nəticələrindən söhbət gedə bilməz. Bu, onunla bağlıdır ki, yeni təlim texnologiyaları pedaqoji prosesin şagirdyönümlülüyünü ön plana çəkir, yəni təlimin mərkəzində müəllim yox, şagird durmalıdır. Şagird fəaliyyət göstərməklə daim axtarışda olmalı, müəllim isə ona istiqamət verməli, bələdçi rolunu oynamalıdır. Təlimin ənənəvi formasında isə əksinə idi: daha çox müəllim danışır, şagirdlər qulaq asırdılar, müəllimin avtoritar mövqeyi olduqca güclü idi. Ona görə də belə hesab edilir ki, əgər müəllim təlimdə müsbət nəticələrə nail olmaq istəyirsə, ilk növbədə öz davranışında, şagirdlərə olan münasibətində dəyişiklik etməyi, dərslərin prosesində demokratik ab-hava yaratmağı bacarmalıdır.

4. pedaqoji-psixoloji yanaşma bilik və bacarıqları : Müəllimlik fəaliyyətini pedaqoji, psixoloji bilik və bacarıqlar olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Tədris etdiyi fəndən asılı olmayaraq, hər bir müəllim dərslərdə pedaqoji, psixoloji bilik və bacarıqlara sahib olmalı, şagirdlərlə iş zamanı onlara pedaqoji və psixoloji yanaşma tərzini bilməlidir. Məhz bu səbəbdən müəllimin pedaqoji prinsipləri, qanunauyğunluqları, təlim-tərbiyənin funksiyalarını bilməsi, şagirdlərin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alması, ən əsəbi və gərgin anlarda belə səbirli davranması, çətinliklərin uğurlu pedaqoji-psixoloji həlli yollarını tapa bilməsi keyfiyyətli təlim nəticələrinə səbəb olan ən vacib amillərdəndir.

5. sosial vərdişlərin inkişafı : Sosial vərdişlər dedikdə, qarşılıqlı əməkdaşlıq və anlaşma əsasında qurulan mühit yarada bilmək, qısa və lakonik nitqə sahib olmaq, qarşıdakı insanı

dinləyə bilmək və s. bacarıq və vərdişlər nəzərdə tutulur. Müəllim bu xüsusiyyətlərə sahib olmalı, şagirdlərinə nümunə olmalıdır. Müəllimlərin sosial vərdişlərə yiyələnmələri nəinki pedaqoji prosesdə şagirdlərə kömək edəcək, həmçinin onların nümunə götürərək sosial həyata hazırlanmaları prosesində vacib vərdişləri əldə etmələrində böyük rol oynayacaq.

6. xarici dil üzrə ünsiyyət bacarıqları : Təhsil sahəsində qoyulan tələblərdən biri də müəllimlərin xarici dildə ünsiyyət bacarıqlarının artırılması, iki və daha artıq xarici dil üzrə biliklərə yiyələnmələri tələbidir. Xarici dil üzrə bacarıqların olması müəllimə şərait yaradır ki, o, xarici pedaqoji ədəbiyyatla tanış olsun, dünyada baş verən pedaqoji yenilikləri öyrənsin. Qabaqcıl dünya təcrübəsini şəxsən izləyən, həmin təcrübənin mütərəqqi cəhətlərini milli pedaqoji düşüncə tərzimizə, milli mentalitetimizə uyğunlaşdıraraq təlim prosesinə gətirən müəllim, sözsüz ki, daha çox uğur qazanar.

7. menecment bilik və bacarıqları : Hazırda müəllimin fasilitator, yəni “yol göstərən”, “istiqlamət verən” mövqeyi qabardılaraq ön plana çəkilir. Bununla belə, müəllimin menecmentlik, yəni idarəçilik qabiliyyətinin olması da vacib məsələdir. Əgər müəllim sinfi düzgün idarə edə, fərdi və kollektiv təşkilatçılıq işlərinin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gələ bilirsə, deməli, o, təlim prosesində şagirdlərə doğru istiqamət vermək, onları yönləndirmək sahəsində də uğur qazanacaqdır.

8. zəruri ümumi biliklər : Hər bir müəllim yalnız tədris etdiyi fənnə dair nəzəri-elmi və praktik biliklərə deyil, eyni zamanda təbiət, cəmiyyət haqqında ümumi biliklərə, geniş dünyagörüşünə malik olmalıdır. Bunun üçün təkcə fənn üzrə deyil, digər sahələrlə bağlı müxtəlif ədəbiyyatları da mütaliə etməli, dünyada baş verən siyasi, iqtisadi, sosial və s. yenilikləri müntəzəm izləməlidir.

Tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, son illərdə bu istiqamətlərdən, əsasən, ikisinin tətbiqinə daha çox diqqət yetirilməkdədir: metodik biliklərin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və müəllimlərin pedaqoji prosesdə İKT-dən istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması. Bu iki istiqamət diqqət mərkəzində olmalıdır, lakin digər istiqamətləri diqqətdən yayındırmaq təlim prosesində mənfi nəticələrə gətirib çıxarar. Ona görə də bu istiqamətlərin bərabər inkişafı nəzərdə tutulmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il, oktyabr ayının 24-də verdiyi sərəncamla təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda da müəllim və ona verilən tələblər öz əksini tapmışdır. Strategiyada göstərilir: “Müəllim amili təhsilalanın öyrədilməsi və inkişafı, nailiyyətlərinin monitorinqi prosesində həlledici rol oynayır. Təhsilalanın savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşmasına müəllimin təsiri onun akademik bacarıqlarından, tədris təcrübəsindən və peşəkarlıq səviyyəsindən asılıdır. Müəllimin bu keyfiyyətləri ilə təhsilalanın nailiyyətləri arasında sıx korrelyasiya mövcuddur.” Göründüyü kimi, strategiyada da müəllimin fəaliyyətində ona verilən pedaqoji tələblərin nə dərəcədə tətbiq edilməsinin birbaşa təlim prosesinin gedişinə, təhsilalanların savadlı və bərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmalarına təsiri vurğulanır. Məhz bu səbəbdəndir ki, strategiyanın əsas istiqamətlərindən biri də “təhsilalanların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodları və texnologiyaları vasitəsilə təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsinə təmin edən yüksək nüfuzlu təhsilverənin formalaşdırılması”dır.

Ümumiyyətlə, bütün dövrlərdə yaxşı müəllim statusuna sahib olmaq üçün müəllimlərin həm şəxsi, həm də peşə keyfiyyətlərinin olması vacib hesab edilmişdir. Bu sahədə bir sıra araşdırmalar aparılmış nəticədə bəzi normalar müəyyən edilmiş, təhsilverənin kimi aşağıdakı keyfiyyətlər nəzərdə tutulmuşdur:

- şagirdlərə pozitiv və obyektiv yanaşmaq;
- onların maraq və diqqətini təmin etmək;
- tədqiqatçı olmaq;
- öyrəncüləri cəsarətləndirmək və dəstəkləmək;
- liderlik xüsusiyyətlərinə malik olmaq və s.

Müəllimin peşə keyfiyyətləri dedikdə, əsasən aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- şagirdlərin yaş, fərdi və psixoloji xüsusiyyətlərini bilmək;
- təlim prosesini buna uyğun təşkil etmək;
- əldə edilmiş biliklərin təcrübədə tətbiqini reallaşdırmağa imkan verən pedaqoji mühit yaratmaq və s.

Müasir dövrdə müəllimin əsas vəzifəsi öyrənənlərin yaradıcı, məntiqi, tənqidi təfəkkürünü inkişaf etdirmək, onlarda tədqiqatçılıq, əməkdaşlıq bacarıqları, yığcam, səlis və məntiqli nitq qabiliyyətləri formalaşdırmaq, gələcəkdə sağlam rəqabətə tab gətirə biləcək peşəkar ixtisaslı kadr və kamil şəxsiyyət kimi yetişmələrinin qayğısına qalmasıdır.

Müəllim təlim prosesində problem-situasiyadan yerində istifadə etməli, şagirdlərə sərbəst düşünmə, fikir yürütmə, fikrini əsaslandırma, doğru nəticəyə gəlmə bacarıqları aşılmalıdır. Bunun üçün o, dərsi maraqlı qurmalı, öyrənənlərin hər birində mövzuya diqqət və həvəs yaratmalı, İKT-nin və interaktiv təlim metodlarının köməyi ilə təlimin funksiyalarının sistemli və ardıcıl tətbiqinə, şagirdlərin həm elmi biliklərə yiyələnmələrinə, həm tərbiyələnmələrinə, həm də psixoloji inkişafına nail olmalıdır. İnsanın gələcək həyatı, tutduğu mövqe, sahib olduğu şəxsi keyfiyyətlər onun aldığı təhsil və tərbiyədən asılıdır. Odur ki, uşaq yaşlarından – məktəbəqədər və ibtidai hazırlıq dövründən başlayaraq verilən düzgün təlim-tərbiyə cəmiyyətin parlaq gələcəyinin qurulmasına öz müsbət təsirini göstərmiş olar. Belə şərəfli işi məsuliyyətlə həyata keçirən müəllimlər istər savadı, dünyagörüşü, istərsə də əxlaqı, mədəniyyəti ilə digər insanlardan üstün, hər kəsə nümunə olmalıdırlar, çünki şagirdlər, xüsusilə aşağı sinif şagirdləri, adətən, müəllimin sözlərinə deyil, hərəkətlərinə fikir verir, onu təqlid edirlər. İbtidai sinif şagirdləri çox zaman valideynlərindən artıq müəllimlərinə inanır, onları özlərinə ən böyük nümunə hesab edirlər. Zəngin insani keyfiyyətlərə malik olan müəllimin şagirdləri də əsl şəxsiyyət kimi yetişirlər.

Ümumiyyətlə, hər bir müəllim peşəsindən irəli gələn öhdəlikləri layiqincə yerinə yetirməyi qarşısına əsas məqsəd kimi qoymalıdır, çünki müəllimlik elə fəaliyyət sahəsidir ki, burada ən kiçik səhv gələcəkdə böyük nöqsanların meydana çıxmasına şərait yarada bilər. Başqa peşələrdə yol verilmiş xırda səhvləri aradan qaldırmaq mümkündürsə, müəllimlik sənətində bu, bəlkə də mümkün deyil, çünki müəllimlər, xüsusilə ibtidai sinif müəllimləri uşaqların “məənəvi dünyasının memarı” hesab edirlər. Şagirdlərin düzgün təlim-tərbiyə almalarında, psixoloji və fizioloji inkişafında səhvə yol vermək olmaz. Ona görə də hər bir müəllim öz işinə vicdanla yanaşmalı, yanlış davranışlarla öyrənənlərin daxili dünyasını zədələməməli və onların cəmiyyətə yararlı bir insan kimi formalaşmalarını təmin etməlidir.

Deyilənləri ümumiləşdirərkən aydın olur ki, əsrlər boyu müəllimin qarşısında, mahiyyət etibarilə eyni məqsədlər, eyni vəzifələr, eyni tələblər qoyulmuşdur. Sadəcə həmin məqsəd, vəzifə və tələblər hər dövrün xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılaraq həyata keçirilmişdir. Başqa sözlə, müəllim üçün mühüm hesab edilən bu tələblər hər zaman müasir vasitə və vəsaitlər hesabına zənginləşmiş, müxtəlif formalarda özünü göstərmişdir. Beləliklə, bu gün müasir müəllim və ona verilən başlıca tələblər mövzusu aktual olmaqla bütün təhsil işçilərinin diqqət mərkəzindədir. Müasir dövrdə müəllimə verilən əsas pedaqoji tələblər müəyyən edilir və bu tələblərin həyata keçirilməsi yolunda mühüm işlər görülür. Müasir müəllim daim öz üzərində işləməli, biliyini, dünyagörüşünü artıraraq daha da təkmilləşdirməli, davranışında bütün pedaqoji meyarlara əməl etməli, müasir tələblərə tam mənada cavab verməli, elmi, texniki yenilikləri izləməli, onları pedaqoji prosesə gətirməli və səmərəli şəkildə tətbiq etməlidir.

Bu gün respublikamızın ümumtəhsil məktəblərində fəaliyyət göstərən bir çox ibtidai sinif müəllimləri pedaqoji-metodik tələbləri düzgün yerinə yetirərək təlim prosesində əsaslı keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olmuşlar.

1. Həsənov A., Ağayev Ə. Pedaqogika . Bakı: "Nasir" nəşriyyatı, 2007.
2. Ağayev Ə. Seçilmiş pedaqoji əsərlər . I cild. Bakı, 2011.
3. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika . Bakı: "Elm və təhsil" , 2010
4. <https://www.examttime.com/blog/teaching-skills/>.
5. <http://tea4er.ru/schoolblogs/556-l-r>.

**педагогические и методические требования выдвинутые
педагогам в современном периоде
резюме**

Современный педагог – лицо, которое постоянно находится в поиске новизны, осуществляющее качественную педагогическую деятельность, для развития логического, критического и творческого мышления обучающихся посредством инновационных учебных технологий. В современном мире к учителям предъявляют педагогические требования, которые устанавливаются в результате исследований . Во все времена, чтобы стать передовым учителем, владение определенными педагогическими качествами, мастерством и способностями имело важное значение. Учитель, используя ИКТ и интерактивные методы в процессе обучения учащихся, должен заботиться о воспитании обучающихся как о грамотных личностях.

**pedagogical and methodical requirements which instructors
encounter in contemporary time
summaru**

Modern instructor is someone who conducts creative researches consistently and implements qualitative pedagogical process through improving logical, critical and creative comprehension of learners based on cutting-edge training technologies. Instructors are assigned to several pedagogical requirements in nowadays. Those requirements have been established through investigations launched by pedagogues. In all times acquiring some pedagogical qualities, masteries and skills have played pivotal role in becoming foremost instructor. In modern times an instructor must use ICT and interactive training methods in order to create knowledgable, logical personality with rich moral qualities. Those instructors must ensure comprehensive future for our society.

DAHİLƏR MÜƏLLİM HAQQINDA

Məhəmməd Peyğəmbər demişdir: “Hər kim mənə bir hərf öyrətsə , mən ona qul olaram”.

Seyid Əzim Şirvani bu dəyərli fikri nəzmlə qələmə almışdır.

Sənə hər kimsə elm edər təlim,
Ona vacibdir eyləmək təzim.
Harda görsən, ona salam eylə,
Baş əyib, qultək ehtiram eylə.

“Tərbiyəçi tərbiyə etdiyi uşaqdan nə düzəltmək istəyirsə, özü də o olmalıdır.”

V.Q.Çerņışevski

“Hər bir ölkənin gələcəyi o ölkənin insanların alacağı təhsillə bağlıdır.”

A. Eynşteyn

“Tərbiyəçinin xasiyyətinin gənc qəlbə təsiri elə bir tərbiyəvi qüvvəyə malikdir ki, onu nə dərslilik, nə əxlaqi nəsihət, nə də cəza və rəğbətləndirmə sistemi əvəz edə bilər.”

K.D.Uşinski

“Tərbiyəçinin şəxsiyyəti nə qədər vacib, böyük və müqəddəsdir: insanın bütün həyatı onun əllərindədir.

V.Q.Belinski

“ Müəllimin evi kitabxana, dövləti kiçik şagirdlər, sazı və nəğməsi şagirdlərin sədası, qazancı isə millətin məhəbbət və ehtiramıdır.”

S. M. Qənizadə

ОЦЕНИВАНИЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАК ПОДХОД ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ К СОЗДАНИЮ УСЛОВИЙ САМООЦЕНИВАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Нигяр Мурадова,

доктор философии по педагогике, доцент,
ведущий научный сотрудник ИПОАР
E-mail: rita-nigar@mail.ru

Məqalədə pedaqoji ekspertizada ibtidai sinif şagirdlərinin özünüqiymətləndirmələrinə şərait yaradan bir yanaşma olmasından, onun özünüqiymətləndirməyə müsbət təsirindən söhbət gedir.

ключевые слова: педагогическая экспертиза, оценивание в начальных классах, оценочная деятельность младших школьников, навыки самооценивания, учитель

açar sözləri: pedaqoji ekspertiza, aşağı siniflərdə qiymətləndirmə, kiçikyaşlı məktəblilərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, özünüqiymətləndirmə bacarıqları, müəllim

key words: pedagogical examination, evaluation in the elementary grades, estimated activity of younger schoolboys, self-evaluation skills, teacher

Чем младше ребенок, тем больше он нуждается в оценке своих усилий.

Рубинштейн С.

Современное образование Азербайджана от начальной школы требует многообразия и вариативности, где важную роль играет система работы учителя, направленная на максимальное развитие личности младшего школьника. В этой системе учебный материал выступает как средство и инструмент, создающий условия для полноценного роста личностных качеств учащихся младших классов. В связи с этим актуальной является проблема совершенствования оценивания достижений учащихся младшего возраста. «Процесс оценивания является неотъемлемой частью всего процесса обучения и имеет серьезное образовательное влияние на младших школьников. Оценивание – это процедура, посредством которой учитель измеряет и определяет уровень развития учащегося по его знаниям, умениям и зонам ближайшего развития» (Мейл А.). Следует, что процесс оценивания выступает как один из эффективных факторов успешного обучения и считается важным для всех участников учебного процесса:

- учителя желают видеть эффективность их методических приёмов, выявить по улучшению достижения лучших результатов, т.е. хотят видеть прогресс ученика;
- учащимся необходимо видеть свои достижения и чувствовать свою успешность;
- администрация желает знать результаты обучения в младших классах;
- родители хотят видеть успехи и неудачи ребенка, проблем и достижений.

Однако эффективность учебной деятельности школьника зависит не только от уровня оценивания усвоенных знаний, владения приемами умственной деятельности, но и от уровня его самооценки. С позиции педагогической экспертизы следует, что для достижения положительной динамики учебных действий учителю необходимо с первого класса обучать ученика самооценке своих способностей. Так как адекватная самооценка ученика помогает достаточно эффективно решить задачу повышения мотивации обучения и его результативности. Поэтому система оценивания должна выстраиваться таким образом, чтобы учащиеся самостоятельно включались в контрольно-оценочную деятельность, приобретая навыки самооценки. Структура оценочной деятельности младших школьников схематично изобразим следующим образом:

Педагогические основы оценочной деятельности младших школьников:

- а) осознание младшими школьниками целей оценивания (зачем оценивать?);
- б) знакомство с предметом и критериями оценивания (что оценивать?);
- в) знакомство с видами оценивания (как оценивать?);
- г) формирование у младших школьников умений самооценивания (готово оценивать!)

Подход к обучению оценочной деятельности младших школьников, который устраняет недостатки в обучении, повышает их учебной мотивации

– В настоящее время в начальных классах используются различные виды оценочных шкал и тестовых работ, отвечающие требованиям современной образовательной системы, которые плодотворно обеспечивают процесс формирования и развития самооценки учащихся своих учебных достижений, эффективно способствуют структурированию новой системы оценивания, которая:

- нормализует отношения ученика с учителем, родителями и самим собой;
- повышает учебную мотивацию младшего школьника;
- позволяет отслеживать динамику успешности обучения в целом.

Следует, что система оценивания в начальных классах – это измерение деятельности ученика разными способами, экспертиза его проблем и успехов. «Младшие школьники хотят быть положительно оцененными на каждом уроке, им необходимо видеть собственный прогресс и просто получить похвалу учителя» (Выготский Л.С.). Проверка и оценка достижений учащихся младших классов является существенной составляющей процесса обучения и одной из важных задач педагогической деятельности учителя. Значит, учитель должен не только тщательно планировать цели достижения и способов их проверки, способствующие повышению объективизации оценки и качества процесса обучения, а также целенаправленно работать на становление у младшего школьника способности к оценке границ своих знаний и умений. Следовательно, деятельность учителя должна соответствовать современным требованиям общества, педагогической и методической наукам, основным приоритетам и целям образования.

Какие способы оценивания в начальных классах более эффективны и мотивируют учеников на дальнейшее успешное обучение?

Педагогическая экспертиза отмечает, что из существующих многообразий оценочных инструментов и подходов в этой области **портфолио** является одним из самых популярных способов оценивания младших школьников. В нём представлены успешные работы, достижения в виде грамот, открыток или небольших подарков, фотографии, результаты тестов, аудио и видеозаписи. Портфолио прекрасно информирует родителей, учеников и учителей, а также оценивает личностный вклад и прогресс в обучении. Этот документ принадлежит ученику, и он самостоятельно решает, что в портфолио положить. Следовательно, портфолио способствует участию ученика в оценке своего труда. Здесь главной функцией самооценки и самоконтроля является определение учеником границы своего знания-незнания, выявление своих возможностей на разных этапах обучения.

Какие способы оценивания могут сделать оценку учащихся более содержательной, объективной и дифференцированной?

Педагогическая экспертиза подчеркивает, что введение в практику начальных классов **безотметочной системы оценивания** считается эффективным способом, который может не только сделать оценку учащихся более содержательной, объективной и дифференцированной, но и плодотворно формировать контрольно-оценочную деятельность младших школьников как основу их учебной самостоятельности, основу умения учиться. «Безотметочное обучение – это поиск нового подхода к оцениванию, который позволил бы преодолеть недостатки существующей «отметочной» системы оценивания» (Воронцов А.Б.). Педагогическая экспертиза обнаруживает, что несовер-

шенство «отметочной» системы оценивания, в основном, проявляется в следующем: «некоторые аспекты оставляют без оценки и дети затрудняются в оценивании» (Керимов Я.Ш.). Таким образом, превосходство безотметочного обучения заключается в его принципах. Основными принципами являются критериальность, приоритет самооценки, гибкость и вариативность, возможность отразить все важные характеристики способностей учащихся (**качественная**), сравнивать сегодняшние достижения учащихся с их же успехами некоторое время назад (**количественная**). Сочетание количественной и качественной составляющих оценки дает наиболее полную и общую картину динамики развития каждого ученика с учетом его индивидуальных особенностей, естественность процесса контроля и оценки.

Отметим, что в рамках данной статьи портфолио и безотметочное оценивание рассматриваются в контексте формирования у младших школьников контрольно-оценочной самостоятельности, развития навыков самооценивания в сфере складывания их профориентационной позиции. Основной задачей профориентационной работы в начальных классах является расширение кругозора и осведомленности ученика о профессиях в процессе общения с людьми определенных профессий.

С позиции педагогической экспертизы рекомендуется включение в структуру уроков начальных классов профориентационных игровых процедур, которые позволят разнообразить уроки и сделать их более эмоционально-насыщенными. Например, в игре «Магазин» ученикам предлагается исполнить роли кассира, продавцов различных отделов, администратора, но при этом в процессе игры решается дидактическая задача (закрепление навыков устного счета) и воспитательная (культура общения). Таким образом, в таких играх, как «Магазин» на уроке математики, или «Библиотека» на уроке чтения, или же «Экскурсовод» на уроке природоведения дидактическая задача урока интегрирована с профориентационной. Следует, что вышеуказанные и другие ролевые игры обладают значительным профориентационным потенциалом. В области профориентации в начальных классах важно учитывать: возрастных особенностей младших школьников; основы проектирования профориентационного занятия для начальных классов; профориентации через учебные предметы; внеурочной профориентационной работы классного руководителя с родителями в начальных классах.

Профориентационная работа в младших классах не должна ограничиваться одним видом деятельности. Следует использовать разнообразные приемы и методы: мини-лекции о содержании профессии, рисуночные методики, связанные с профессией, беседы со специалистами, оформление уголка профессии или папки с вырезками из газет, журналов, фотографий с экскурсий на предприятия, ведение школьниками «Профессионального портфолио» и др. В портфолио могут войти: интервью с родителями, рисунки, письменные работы. Здесь ученик будет учиться видеть свою работу как сумму многих умений, каждое из которых имеет свой критерий оценивания. Таким образом, центром развития учебной самостоятельности ученика в начальных классах, ее ядром и основной формой проявления является контрольно-оценочная самостоятельность.

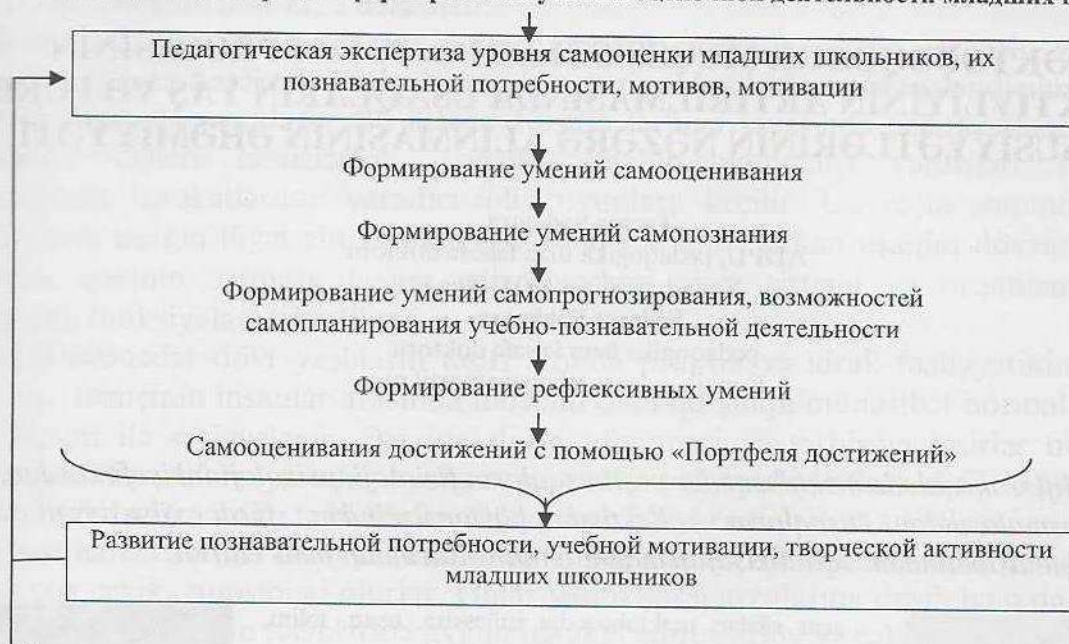
Умение младших школьников правильно оценить себя или одноклассника актуально и важно. Государственные стандарты в этом направлении предполагают:

- объективное оценивание своих учебных достижений;
- владение навыками оценки своей деятельности;
- учет мнения родителей, учителя, сверстников при самооценивании;
- оценивание своего вклада при выполнении группового задания.

«В процессе самооценивания ученики обнаруживают те проблемы, которые соискатель (учитель) не считает, даже об этом не думает» (Керимов Я.Ш.).

Схематично представляем технологический процесс формирования умений оценочной деятельности младших школьников следующим образом:

Технологический процесс формирования умений оценочной деятельности младших школьников

Резюмируя вышеизложенный материал, педагогическая экспертиза в рамках данной статьи показывает научно обоснованную основу для построения более эффективной системы оценивания достижений младших школьников, дает учителям, ученикам, родителям научно обоснованную структуру технологического процесса, который плодотворно формирует умения оценочной деятельности младших школьников.

Литература

1. Кәримов У.Ş. Педагожи тәқиқат методлари (дәрс вәсаити). Баки: «Azər nəşr», 2009.
2. Цукерман Г. А. Оценка без отметки. Москва-Рига: Педагогический центр «Эксперимент», 1999.
3. Игошина Н. В. Саморазвитие как одно из современных инновационных направлений в образовании младшего школьника. МГУ, 2008.

İbtidai siniflərdə qiymətləndirmə pedaqoji ekspertizada şagirdlərin özünüqiymətləndirilməsi şərtlərinin yaranması yolu kimi xülasə

Kiçik yaşlı məktəblilərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi tədris prosesinin zəruri tərkib hissəsidir və müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin ən mühüm vəzifələrindən biridir. Müəllim nəinki onların müvəffəqiyyətə çatma məqsədləri və vasitələrini diqqətlə planlaşdırmalı, habelə kiçikyaşlı məktəblilərin öz bilik və bacarıqlarının sərhədlərini qiymətləndirməsi vərdişlərini formalaşmaq üçün məqsədyönlü çalışmalıdır.

assessment in as primary school teaching approach to the creation of expertise self-evaluation in lower grades summary

Assessment of achievements younger students is an essential part of the learning process and one of the important tasks of a teacher's work. The teacher should not only carefully planned goals and ways to achieve their evaluation, as well as targeted work on the formation of the younger student ability to assessing the boundaries of their knowledge and skills.

**MƏKTƏBƏQƏDƏR MÜƏSSİSƏLƏRDƏ TƏLİM PROSESİNİN
EFFEKTİVLİYİNİN ARTIRILMASINDA UŞAQLARIN YAŞ VƏ FƏRDİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN NƏZƏRƏ ALINMASININ ƏHƏMİYYƏTİ**

Təranə Sadıqova,

ADPU, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: t.sadiqova2013@ya.ru

Sədaqət Rəhimova,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: sedaqet.rehimova@mail.ru

*Müəlliflər məqalədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların fizioloji, psixoloji inkişafından, məş-
ğuliyyət formalarından, uşaqların kollektivdə böyümələrindən, fərdi xüsusiyyətlərindən,
yaşlıların münasibətindən, əqli inkişaflarından, onun yollarından bəhs edirlər.*

açar sözlər: məktəbəqədər müəssisə, uşaq, təlim, yaş və fərdi xüsusiyyətlər

ключевая слова: дошкольное учреждение, ребенок, обучение, возрастные и индивидуальные особенности

key words: preschool, child, education, age and individual characteristics

Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim prosesinin effektivliyinin artırılmasında uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması mühüm problemdir.

Uşaq yaşlılardan yalnız boyuna, çəkisinə görə deyil, həm də orqanizmin, onun ay-

rı-ayrı orqanlarının quruluş xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir, bununla da həyatın müxtəlif mərhələlərində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Yaş xüsusiyyətləri bu və ya digər yaş dövrləri üçün xarakterik olan anatomik, fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərdir. Bu xüsusiyyətlər uşaqların yaşadıkları və tərbiyə olunduqları şəraitdən çox asılıdır. Kiçikyaşlı uşaqların həyatında aşağıdakı inkişaf mərhələləri ayırd edilir:

- 1-10 gün – doğuluşun ilk günləri;
- 10 gündən 1 yaşadək – südəmər dövrü;
- 1-2 yaş – erkən uşaqlıq dövrü;
- 3-6 yaş – məktəbəqədər yaş dövrü;
- 6-10 yaş – kiçik məktəb yaş dövrü və s.

Doğuluşun ilk günləri və südəmər dövr uşaqların hərəkət məhdudluğu və köməksizliyi ilə səciyyələnir. Yaşlılar uşaqların bütün tələbatlarını yerinə yetirir, ətrafdakı əşyalarla tanış edir, onlara oturmağı, ayaq üstə durmağı və gəzməyi öyrədirlər. Yaşlılarla ünsiyyət sayəsində uşaqlar nitqi anlamağa başlayır, təqlid vasitəsilə hecaları, asan tələffüz olunan çoxişlək sözləri müstəqil tələffüz edirlər. Tənəffüs, qan dövrünü, istiliyi tənzimləmə kimi mühüm funksiyalara özünəməxsusluq xasdır: tənəffüsün yüksək tezliyi (dəqiqədə 30-40 dəfə), ürək yığılması (dəqiqədə 140-120 dəfə), bədən istiliyini tənzimləmə. Uşaq öz bədəninin istiliyini onun üçün əlverişli temperaturda saxlaya bilir. Havanın aşağı və yüksək temperaturlarında uşağın orqanizmi, müvafiq olaraq, tez soyuyur və ya qızır. Həyatın

birinci ilində fiziki və psixi inkişaf intensiv gedir. Uşağın boyu 20-25 sm, çəkisi 6-7 kq, baş beyin kütləsi, demək olar ki, 3 dəfə artır.

Erkən uşaqlıq dövründə yaşlılarla ünsiyyət əsasında nitqin intensiv inkişafı və müxtəlif əşyalarla hərəkətlərə yiyələnmə baş verir. Hərəkətlərin əlaqələndirilməsi nəzərə alınaraq dərəcədə yaxşılaşır. Bu illərdə düzgün tərbiyə sayəsində özünəxidmət (müstəqil süzünmə, dişləri təmizləmək, yemək, geyinib-soyunmaq) vərdisləri formalaşır. Oyuncaqlarla hərəkətlərdən yaradıcı-rollu oyunlara keçilir. Üç yaşın sonunda normal inkişaf etmiş uşağın lüğət ehtiyatında 800-1000 söz olur. Erkən uşaqlıq dövründə boyun uzanması, çəkinin artması davam edir, mərkəzi sinir sistemi və orqanizmin həyati əhəmiyyətli funksiyaları təkmilləşir.

Məktəbəqədər dövr yaşlıların təsiri altında praktik və idrak fəaliyyətinin müəyyən yollarının, həmçinin insanlar arasında mövcud olan qarşılıqlı münasibət normalarının məhkəmənilməsi ilə səciyyələnir. Ətrafdakıların nümunəsi və tərbiyəvi təsirlər nəticəsində fəallığın yeni formaları (yaradıcı oyun, rəsm, sadə əmək əməliyyatları və s.) və psixi proseslərin yeni növləri (məntiqi təfəkkürün rüşeymləri, ixtiyari diqqət və s.) inkişaf edir. Bu illərdə ixtiyari hafizə və fəal təxəyyül təkmilləşir, nitq sürətlə inkişaf edir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar çox çevik, emosional olurlar. Onlar yalnız şəxsi arzularına deyil, həm də yaşlıların, yaşadılarının, kollektivin tələblərinə uyğun hərəkət edirlər. Boy və çəkinin artımı azalır, boy ildə 5-6 sm, çəki 2-3 kq artır.

Tərbiyəni müvəffəqiyyətlə həyata keçirməkdən ötrü müəyyən yaş mərhələsində uşağın tərbiyəsində hansı amilin aparıcı rol oynadığını bilmək lazımdır. Bu amillər hansılardır?

Oyun məktəbəqədər yaşlı uşaqların əsas fəaliyyət növü olub, onların inkişafında mühüm yer tutur, həm də məktəbəqədər yaşlı uşaqların ətraf aləmi dərk etmələrinin mühüm vasitəsi olmaqla, onların şəxsiyyətinin inkişafına böyük təsir göstərir. Təsadüfi deyildir ki, psixoloq, pedaqoq və tibb işçiləri uşaqların həyatında oyunun yerini öyrənir, təlim-tərbiyə vəzifələrinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün ondan istifadənin səmərəli yollarını araşdırırlar. Görkəmli pedaqoq A.S. Makarenko demişdir: «Yaşlı adamın həyatında iş, fəaliyyət, qulluq nə kimi əhəmiyyətə malikdirsə, uşağın da həyatında oyun o qədər vacib və əhəmiyyətlidir. Uşaq oyununda necədirsə, sonra işdə də bir çox cəhətdən elə olacaqdır. Ona görə gələcək xadimin tərbiyəsi, hər şeydən əvvəl, oyun prosesində keçir».

Uşaq ilk müstəqil fəaliyyətə oyun vasitəsilə başlayır. Oyun uşağı təlimə və əməyə hazırlayır. Təəssüf ki, heç də bütün valideynlər oyunun məktəbəqədər yaşlı uşaq üçün əhəmiyyətini dərk etmir, oyunun özünəməxsus xüsusiyyətlərini bilmir, bu prosesdə övladlarına kömək etməyi bacarmırlar. Valideynlər çox vaxt bu yaşda uşaq oyununun psixologiyasını anlamır, oyunun gedişinə qarışmır, ədalətli olmaq üçün necə hərəkət etmək lazım olduğu haqqında məsləhət verə bilmirlər.

Məktəbəqədər yaş dövründə tərbiyə amili kimi **kollektiv** də xüsusi rol oynayır. Hər bir uşağın özünü təsdiq və ifadə edə bilməsi üçün kollektiv lazımdır. Əlbəttə, kollektivdə tərbiyəni tərbiyəçi təşkil edir, lakin valideynlər də kollektiv tərbiyə problemlərinə (Uşaq özünü kollektivdə necə hiss edir? Öz şəxsi maraqlarını kollektivin maraqlarına tabe edə bilirmi? Özünün və kollektivin uğur və uğursuzluğu üçün necə həyəcan keçirir?) biganə qalmalıdırlar.

Uşaq istənilən yaş dövründə xeyirxah, nəvazişli münasibəti xoşlayır. Yaşlıların onun fikri ilə hesablaşmaları, onun şəxsiyyət və ləyaqətinə hörmət etmələri xoşuna gəlir.

Yaş xüsusiyyətlərindən başqa, tərbiyədə hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətlərinin də nəzərə alınması vacibdir. Uşaq yaşa dolduqca, onun fərdi xüsusiyyətləri də inkişaf edir və formalaşır. Tərbiyəçi təlim prosesində bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq uşaqlara fərdi yanaşmalı, mənfə cəhətləri aradan qaldırmalı, müsbət cəhətləri inkişaf etdirməlidir. Məlum olduğu kimi, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar fərdi xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlə-

nirlər. Y.Ş.Kərimov haqlı olaraq yazır: «...Uşaqlar çox müxtəlif, çox rəngarəng olurlar. Onlar xarici əlamətlərinə görə necə fərqlənirlərsə, daxili aləminə, xarakter xüsusiyyətlərinə məktəbə hazırlıq səviyyələrinə görə də fərqlənirlər. Əslində elə həyatın maraqlılığı da bununla əlaqədardır. Belə fərqlər fərdlərin, nəticə etibarilə cəmiyyətin inkişafına təkan verir.» Ona görə də tərbiyəçi uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənib, onlara bu cəhətdən yanaşmalı, çətinliklərin öhdəsindən gəlmələrinə kömək etməlidir. Uşaq şəxsiyyətinin inkişafı çox müxtəlif şərtlərdən asılıdır. Uşağın yaşadığı həyat tərzini, aldığı tərbiyə, mühit, milli adət-ənənələr, ailə tipləri, özünə münasibəti onun psixi inkişafına, qabiliyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Tərbiyəçi qarşıya qoyduğu məqsədə nail ola bilmək üçün bunları diqqətlə öyrənməlidir.

K.D.Uşinski yazırdı: «Uşaqların təbiəti də bir-birinə oxşamır. Buna görədir ki, biz pedaqoqlara, insanın fiziki və ruhi təbiətini mümkün qədər diqqətlə öyrənməyi, tərbiyə etdikləri uşaqları və onları əhatə edən şəraiti öyrənməyi, hər zaman ağıla gələ bilməyən müxtəlif pedaqoji tədbirlərin tarixini öyrənməyi məsləhət görürük».

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar əqli cəhətdən bir-birindən fərqlənirlər:

- normal əqli inkişafa malik olan uşaqlar;
- vunderkindlər (əqli inkişafı qabaqlayanlar);
- əqli inkişafı ləngiyənlər və əqli cəhətdən geri qalanlar.

Uşaqlara diaqnoz qoymaq psixoloqların funksiyasına aiddir, lakin tərbiyəçi də uşaqların əqli tərbiyəsini həyata keçirmək üçün onların əqli inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirməlidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların əksəriyyəti normal əqli inkişafa, əqli fəallığa malik olur, ətraf aləmi öz idrak problemi kimi qavrayaraq qarşılarına idraki vəzifələr qoyurlar. Uşaq çox zaman suallarına özü cavab tapmağa səy göstərir, təbiət və cəmiyyət hadisələrini müşahidə, müzakirə edə və nəticə çıxara bilir.

Qrupda əqli inkişafı qabaqlayan uşaqlar və ya vunderkindlər (möcüzə uşaqlar) az olur. İlk vaxtlar tərbiyəçi belə uşaqları aşkara çıxarmaqda çətinlik çəkir. İntellektual inkişafın yüksək səviyyəsi, müstəsna qabiliyyətləri ilə seçilən uşaqlar – vunderkindlər yaşdılarını çox qabaqlayır, oxumağı, yazmağı erkən öyrənirlər. Onları, hər şeydən əvvəl, müəyyən fəaliyyət sahəsi cəlb edir və onlar bu sahədə qeyri-adi dərəcədə təkmilləşirlər.

Y.A.Komenski yazırdı: «Tərbiyənin küt adamlara onlarda olan təbii kütlüyü aradan qaldırmaq üçün lazım olduğunu kim inkar edər? İstedadların həqiqətən tərbiyəyə böyük ehtiyacları vardır, çünki fəal ağıl faydalı şeylə məşğul olmazsa, faydasız, boş və zərərli şeylərlə məşğul olar».

Müasir dövrdə əqli inkişafı qabaqlayan uşaqların çoxluğu akselerasiya ilə bağlıdır. Tərbiyəçi belələrinin biliyini, əqli imkanlarını nəzərə alaraq onlara xüsusi yanaşmalıdır. O, bilməlidir ki, vunderkindlərin əsas xüsusiyyəti onların yüksək əqli fəallığında, əqli fəaliyyətə tələbatın həddən artıq çox olmasında ifadə edilir. Proqram yükü onlar üçün kifayət deyil. Uşaq üçün bir növ ağıl oyunu olan əqli məşğələ prosesində o, çoxlu təşəbbüs göstərə, qarşıya çıxan problemlərin həllindən zövq ala bilir. Belə uşaqlar uzun müddət diqqətlərini mərkəzləşdirə və əqli gərginliyi saxlaya bildiklərindən onların fikirlərini yayındırmaq çətindir.

Əqli inkişafı qabaqlayan uşaqlar daim zehni işə ehtiyac duyduqlarından tərbiyəçi onlara diqqətlə yanaşmalı, müvafiq tapşırıqlarla təmin etməli, maraqlı kitablar, əhəmiyyətli mövzular üzrə söhbətlər aparmalı, bununla da onları normal psixi vəziyyətdə saxlamalıdır.

Əqli inkişafı ləngiyən uşaqlar isə, vunderkindlərdən fərqli olaraq, diqqətlərini tərbiyəçinin izahı üzərində cəmləşdirə, verilən tapşırığı yerinə yetirə bilmir, davranış qaydalarına əməl etmir, dəcəllik edir, bütün qrupun işinə mane olurlar. Məşğələ onlar üçün maraqsızdır. Tərbiyəçi belə uşaqlara valideyn qayğısı ilə yanaşmalıdır.

Uşaqların əqlini inkişaf etdirmək, məşğələyə marağı artırmaq, təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün təlim prosesində uşaqların inkişaf səviyyəsi, bilik və bacarıqları nəzərə alınmalıdır. Tərbiyəçi uşaqlarda öz qüvvələrinə inam oyatmaq, onları inkişaf etdirmək üçün onların fərdi xüsusiyyətlərini, bacarıq və dərk etmə qabiliyyətlərini aşkara çıxarmalı, onları qruplara ayırmalı, hər birinə qüvvəsinə uyğun tapşırıqlar verməlidir.

Məhəmməd Peyğəmbər təlimdə yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almağın zəruriliyini belə ifadə etmişdir: «Uşaqılıqda öyrənilən elm daş üstündə yazıya, ahilliqda öyrənilən elm isə su üstündə yazıya bənzər».

Fərdi xüsusiyyətləri müəyyən etmək üçün uşağı hansı metodlarla öyrənmək olar?

Öyrənmənin ən etibarlı metodu uşağın davranışı və fəaliyyəti üzərində müşahidədir. Uşaq öz hisslərini necə təzahür etdirir, nəyə sevinir, hansı səbəbdən kədərlənir, hansı işə həvəslə qoşulur, hansını məcburi yerinə yetirir və s. Müşahidə sinir sisteminin tipini müəyyən etməyə və buna uyğun olaraq tərbiyənin təşkilinə kömək edir.

Uşaqları müxtəlif fəaliyyət növlərində müşahidə etmək lazımdır. İş zamanı uşaqların qabiliyyətləri, maraqları və motivləri açılır. Kollektiv iş valideynlərə uşaqlarının nəyə qadir olduqlarını görməyə kömək edir. Öyrənmək lazımdır ki, uşaq əmək tapşırıqlarını icra etməyə hazırıdır? Uşağı öyrənmək üçün valideynlərin onlarla birlikdə istirahətinin təşkili də mühümdür.

Uşağın fərdi xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq üçün tərbiyəçi müşahidə gündəliyi tərtib etməli, uşağa aid konkret, xarakterik faktlar burada öz əksini tapmalıdır. Tərbiyəçi məşğələlərdə və digər fəaliyyət sahələrində uşağın işini fəal surətdə müşahidə etməli və qeydlər aparmalıdır. Bu qeydlərə əsaslanaraq uşaqların bu və ya digər xüsusiyyətləri təhlil olunur və onlara fərdi yanaşmanın yolları müəyyənləşdirilir. Gündəlikdə hər bir uşağın hansı bilik və bacarıqlara malik olması, hansı sahədə geri qalması, onun qavrayışı, diqqəti, yaddaşı, nitqi haqqında qeydlər öz əksini tapmalıdır.

ədəbiyyat

1. Kərimov Y.Ş. Uşaq məktəbə gedir. Bakı: «RS Poliqraf» MMC, 2002.
2. Komenski Y.A. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı: «Azər nəşr», 1961.
3. Makarenko A.S. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı: «Maarif», 1983.
4. Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı: «Azər nəşr», 1953.
5. 101 Hədis. Bakı: «Gənclik», 1990.

учитывание возрастных и индивидуальных особенностей детей в повышении эффективности процесса обучения в дошкольных учреждениях резюме

Дети различаются разным уровнем гибкости мыслительной деятельности – одни быстро находят ответы, другим нужно основательно подумать, чтобы прийти к правильному заключению; разным темпом усвоения знаний – один быстро схватывает и запоминает, другим нужна длительная работа и повторения, чтобы усвоить новый материал. В разном темпе формируются и навыки.

Поэтому воспитатель должен организовать работу с детьми с учетом их возрастных и индивидуальных особенностей.

take account of the value of age and individual characteristics of children in enhancing the effectiveness of the learning process in preschool summary

Children differ in different levels of flexibility, mental activity – some quickly find the answers you need to thoroughly consider the other to come to the right conclusion; different rates of learning - one quickly grasps and remembers others need long-term work and repetition to learn new material. In a different pace and skills are formed. Therefore provider must organize the work with children in accordance with their age and individual characteristics.

İKT MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNƏ TƏSİR EDƏN FAKTOR KİMİ

Kifayət Məmmədova,

ARTPI-nin məktəbəqədər təhsilin kurikulumu
şöbəsinin elmi işçisi

Müəllif məqalədə məktəbəqədər müəssisələrdə İKT-nin yeri, növləri, onlardan istifadənin metod və priyomları, təlim-tərbiyə prosesinin mükəmməl təşkilində rolundan bəhs edir.

açar sözlər: İKT, məktəbəqədər təhsil, texnoloji innovasiyalar, kompyuter texnologiyaları, təlimin keyfiyyəti, oyun kompyuteri

ключевые слова: ИКТ, дошкольное образование, технологические инновации, компьютерные технологии, качество обучения, компьютерные игры

key words: ICT, early childhood education, technological innovation, computer technology, the quality of teaching, computer games

Hazırda respublikamızda, təhsilin digər sahələrində olduğu kimi, məktəbəqədər təhsil sahəsində də müəyyən dəyişikliklər aparılır. Bu dəyişikliklərin əsasında təhsilimizin səviyyəsinin yüksəldilməsi və bir sıra sivil ölkələrin təhsili səviyyəsinə çatdırılması məsələləri durur.

Yaşadığımız dövrün texnoloji innovasiyalarda inqilab dövrü olduğunu nəzərə alsaq, məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi və inkişafı sahəsində kompyuter texnologiyalarının tətbiqinin nə qədər əhəmiyyətli və vacib olduğunu görürük.

Son illər təhsil sistemində aparılan fasiləsiz maarifləndirmə işi cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarına (İKT) yiyələnmənin vacibliyi, təhsil pillələri üzrə sistemli ardıcılığı təmin etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsində kompyuter texnologiyalarından istifadə təcrübəsi uzunmüddətli tarixə malikdir. Dünya təhsilinə inteqrasiya nəticəsində, digər sahələrdə olduğu kimi, məktəbəqədər təhsil sahəsində də əldə olunmuş təcrübə ümumiləşdirilərək təhlil edilmiş və alınmış nəticələr məktəbəqədər təhsildə kompyuter texnologiyalarının tətbiqinə keçid yaratmışdır. Zamanın tələbinə və inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq məktəbəqədər təhsildə kompyuter sisteminə keçidin yaradılması bu sahədə informativ-maarifləndirmə işinin gücləndirilməsini tələb edir.

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının inkişafına, mövcud maddi-texniki bazanın genişlənməsinə, internetə qoşulma imkanlarına, İKT-nin digər sahələrinin sürətlə inkişaf etməsinə baxmayaraq, respublikamızın məktəbəqədər müəssisələrində oyun kompyuterlərindən istifadənin effektivliyi hələ ki, aşağı səviyyədədir. Bunun əsas səbəblərindən biri, məktəbəqədər təhsilin məzmun və xüsusiyyətlərinə uyğun informasiya sisteminin formalaşdırılmasıdır.

Kompyuter texnologiyalarından istifadə iki əsas istiqamət üzrə aparılmalıdır:

- kompyuterin təlim prosesinə daxil olunmasının forma və variantlarının müəyyənləşdirilməsi;
- tərbiyəçilər tərəfindən informasiyanın toplanıb təqdim edilməsi, məşğələlərin təşkili, təcrübə mübadiləsinin aparılması üçün kompyuterin imkanlarından istifadə olunması.

İnternet vasitəsilə təcrübə mübadiləsinin aparılması tərbiyəçilərin innovasiyaya yiyələnmə fəallığını artırır, bu da öz növbəsində məktəbəqədər müəssisələrdə pedaqoji prosesin keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlim zamanı oyun kompyuterlərindən uğurlu istifadə ilk növbədə bu sahədə öyrədici xarakterli informatika kurslarının təşkilini tələb edir. Bu kursların keçirilməsi uşaqların təlimə marağını artırmaqla yanaşı, onların fəallığının, idrak potensiyasının

...məntiqi təfəkkürünün inkişafına da təkan verir. Bu keyfiyyətlərə yiyələnən hər bir uşaq gələcəkdə məktəb proqramını da asanlıqla mənimsəyəcək.

Məktəbəqədər dövrdə inkişafetdirici xarakterli informatika kursu təşkil olunmalıdır. Bu kursun əsas məqsədlərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

- əyani-obrazlı, məntiqi təfəkkürün formaladurulması və inkişafı;
- məkan təsəvvürlərinin formalaşdırılması;
- yaddaşın, diqqətin inkişafı;
- dünyagörüşün genişləndirilməsi, yaradıcı təxəyyülün inkişafı;
- sadə riyazi təfəkkürün inkişafı;
- idrak fəallığının inkişafı;
- kompyuterdə əsas bacarıqların mənimsədilməsi.

Belə kursların iki il müddətində – uşaq bağçasının böyük və məktəbəhazırlıq qruplarında təşkili məqsədəmüvafiqdir. **Təlimin birinci ilində** uşaqlar kompyuter siçanından, klaviatüradan istifadə etməklə yanaşı, digər sadə kompyuter biliklərinə də yiyələnirlər. Bu informatika kursu uşaqların ümumi intellektual qabiliyyətlərinin inkişafından əlavə, onların müxtəlif məşğələlərdə yiyələndikləri bilik və bacarıqların möhkəmləndirilməsinə, tapşırıqların uğurla yerinə yetirilməsinə, özünüqiymətləndirmələrinə də müsbət təsir göstərir.

Təlimin ikinci ilində kompyuterdən istifadə etməklə inteqrasiya olunmuş məşğələlər keçilir.

Uşaq bağçalarında təşkil edilən müxtəlif məşğələ və tədbirlərdə kompyuterdən istifadə mümkündür. Bu, tədbirlərin rəngarəngliyini artırmaqla yanaşı, həm də uşaqların maraqlarının artmasına, biliklərinin dərinləşməsinə, düşüncələrinin möhkəmlənməsinə, məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərən faktorlardandır. Məktəbəqədər müəssisələrdə "informatika həftəsi", "riyaziyyat həftəsi" və s. tədbirlər keçirilərsə, bu, həm uşaqların kompyuter haqqında biliklərinin inkişafına, həm də məşğələlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir.

Məktəbəhazırlıq mərhələsində uşaqlarda yeni vərdişlərlə yanaşı, oxuma arzusunu da formalaşdırmaq vacibdir. Məktəbəqədər yaş dövründə keçirilən oyun və inteqrativ məşğələlər gələcək şagirdin biliklərə yiyələnmələrində motivasiyanı gücləndirir. İnteqrativ məşğələlərdən istifadə tədris fəaliyyətinin effektivliyini artırır və uşaqların tədrisə marağını formalaşdırır ki, bu da təlimin keyfiyyətinə təsir edir.

Oyun kompyuterindən istifadə məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda böyük marağa səbəb olur. Uşaqlar kompyuterdə müxtəlif hərəkətli animasiyalardan istifadə edərkən öyrəndikləri mövzu, yaxud proses sanki onların həyatına daxil olur və onlar bu əyani təlimi daha yaxşı mənimsəyirlər.

Təcrübələr göstərir ki, böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqların kompyuterdə fərdi məşğələləri həftədə 2 dəfə, 15 dəqiqədən çox olmamaq şərti ilə keçirilməlidir. Kompyuterlə keçirilən məşğələlər, məktəbəqədər yaşlı uşaqların anatomik-fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərinə, yeni texnologiyaları və kompyuterin texniki imkanlarına yiyələnmiş tərbiyəçilər tərəfindən aparılmalıdır. Məktəbəqədər yaş dövründə kompyuter texnologiyalarından istifadə olunaraq keçirilən məşğələlər ənənəvi metodla təşkil edilən məşğələlərdən üstün cəhətlərinə görə fərqlənir:

• Yeni mövzunun tədrisi zamanı minimum vaxt ərzində maksimum müvəffəqiyyətə nail olunmaqla təlimin səmərəliliyi təmin olunur.

• Mövzunun, yaxud informasiyanın monitorda oyun formasında təqdimatı uşaqlarda məşğələyə böyük maraq yaradır və onlar özləri də bilmədən təlimə həvəslə qoşulurlar.

• Uşaqlar kompyuter vasitəsilə verilən informasiyanı çətinlik çəkmədən, tez anlayırlar.

• Monitorda mövzu ilə bağlı rəngarəng animasiyalar, səs və musiqinin nümayişi uzun müddət uşağın yaddaşında qalır.

• Kompüterlə hər hansı mövzunun tədrisi və nümayişi təlim prosesində uşaqlara fərdi yanaşmanı təmin edir. Bu zaman hər bir uşaq öz bilik və bacarıq səviyyəsinə uyğun tapşırığı müstəqil yerinə yetirir.

• Müxtəlif problemlə məsələlərin həlli yollarının uşaqlar tərəfindən tapılması onların intellektinin inkişafına təkan verir.

Beləliklə, məşğələlərdə oyun kompüterlərindən istifadə uşaqların hərtərəfli inkişafına yönəldilmiş pedaqoji işin ümumi sistemə böyük təsir göstərir.

ədəbiyyat

1. Ağayev Ə. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. Bakı: ARTPI-nin elmi əsərləri. 2006, №1.
2. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları. Bakı: "RS Poliqraf" MMC, 2007.
3. Первин Ю.А. Первоначальная методика обучения информатики. Методическое пособие. Москва, 2005.

ИКТ как фактор, влияющий на качества дошкольного образования резюме

В статье обсуждается возможная система организации дошкольного этапа обучения с применением компьютерных технологий. Основная идея заключается в гармоничном соединении современных технологий с традиционными средствами развития ребенка для формирования психических процессов, ведущих сфер личности, развития творческих способностей. Это новый подход к использованию ИКТ в работе с детьми, который позволяет сохранить целостность и уникальность отечественного дошкольного образования.

ICT as a factor influencing the quality of preschool education summary

The article discusses a possible system of organizing preschool stage of education by using computer technology. The basic idea is the harmonious combination of modern technology with traditional governmental it means a child's development for the formation of mental processes, the leading areas of personality, the development of creative abilities. This new approach to the use of ICT to work with children, which allows to preserve the integrity and uniqueness of the national early childhood education.

UŞAQLARIN MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNƏ ADAPTASIYASI PROBLEMLƏRİ

Xalidə Həmidova,

"Məktəbəqədər və ibtidai təhsil" jurnalının şöbə redaktoru

E-mail: musayevaxalide@mail.ru

açar sözlər: uşaq, fərdi xüsusiyyətlər, adaptasiya, adaptasiyaya təsir edən faktorlar, mühit

ключевые слова: ребенок, индивидуальные способности, адаптация, факторы влияющие на адаптацию, среда

key words: baby, individual abilities, adaptation, then factors affecting adaptation, environment

Geniş açılmış, iri, təəccüblə baxan gözlər – bu, uşaq gözləridir. Əsl gözəllik yalnız bu gözlərə məxsusdur.

Eduardas Mejelaytis

Artıq vaxtdır və siz uşağınızı bağçaya aparırsınız. Uşaq bir gün, iki gün, bir həftədir ki, bağçaya gedir, ancaq hələ də bağçaya uyğunlaşmayıb. Uşağın bu günə qədər əldə etdiklərində – həm nitqində, həm bacarıq və vərdişlərində, tənəzzül, geriləmə baş verir. Bunların hamısı da bir həftə ərzində meydana çıxıb. Səbəbsiz, əsəb gərginliyi keçirir, pis yeyir, pis yatır.

Hər səhər sizinlə söhbətlər aparır ki, o, daha yaxşı uşaq olacaq, gah da onu heç kimin sevmədiyini bildirir, bağçaya çatanda ağlayaraq anasından ayrılmaq istəmir. Bütün günü tək oturur, heç kimlə oynamır, axşama qədər qapıya baxaraq anasının gəlişini gözləyir. Tərbiyəçilərin şikayətlərini eşidirik ki, birinci gün oyuncaqlarla başını qatmaq olurdu, indi onlara marağı yoxdur, bağçaya getmək istəmir.

Valideyn fikirləşir ki, axı uşaq özü bağçaya getmək istəyirdi, indi nə oldu? Valideyn başa düşməlidir ki, uşağın həyat şəraiti, gün rejimi dəyişdikdə o, buna uyğunlaşmalıdır. Uşaq bağçaya getməyə başladığında onun həyatında qlobal dəyişikliklər baş verir :

- Heç tanış olmadığı bir mühitə düşür.
- Günün çox hissəsində onun yanında yaxınları yoxdur.
- Tanımadığı bir insana – tərbiyəçiyə qulaq asmaq məcburiyyətində qalır.
- Uşaqdan ona tanış olmayan bir çox qaydalara və rejimə riayət etməyi tələb edirlər.
- Bütün gün ərzində tanımadığı uşaqların əhatəsində olur, aramsız səs-küy onu yorur.

Uyğunlaşma haqqında bir çox mənbələrdən oxuyur, müxtəlif fikir və rəylərlə rastlaşır. Uyğunlaşma, “adaptasiya” sözünü, adətən, “sosiallaşma” termini ilə eyniləşdirirlər. Sosiallaşma və ya sosial inkişaf prosesi insanın cəmiyyətə daxil olmasının qayda və qanunlarını, öz xalqının adət-ənənələrini öyrənməsidir .

Adaptasiya prosesi isə uşağın ətraf aləmə uyğunlaşması ilə başlayır. Psixoloqlar adaptasiya haqqında müxtəlif fikirlər söyləmişlər : “Sosial proseslərin nəticəsində uşaq hər şeyi yenidən mənimsəyir, əvvəllər bildiyi, lakin yaddan çıxardığı hər hansı biliyi reproduksiya edir, yeni şəraitə və cəmiyyətə tam uyğunlaşır” (İ.S. Kon). “Uşağın inkişaf prosesinin ətraf aləmlə qarşılıqlı təsiri uğurlu adaptasiyanı təmin edir. (A. V. Mudrik)

Uyğunlaşma uşağın inkişaf sürətini xarakterizə edir və uşaq ilin sonuna qədər yuxarıda sadaladığımız əlamətlərə qalib gəlir. Uyğunlaşmanın növlərini nəzərdən keçirək:

Kəskin uyğunlaşma prosesi 2-6 ay davam edir. Bu müddət ərzində uşaqda bir çox xoşagəlməz hallar müşahidə olunur. Uşaq tez-tez xəstələnir, fiziki və psixoloji cəhətdən yorulur, əldə etdiyi bilik, bacarıq və vərdişlərini itirməyə başlayır. Bununla yanaşı, iştaha, yuxu rejimi pozulur, daha çox ərköynlük edir, ağlayır və s.

Bu dövrdə uşaqlarla əlaqəni yalnız valideynlərin köməyi ilə qurmaq olur. Bəzi hallarda isə uşaqlarla, ümumiyyətlə, kontakt yaratmaq olmur. Kəskin dövrdə uşaqların hərəkətlərinə diqqət yetirsək görərik ki, onlar çox aqressiv hərəkətlər edirlər, məsələn, eyni oyuncaqla uzun müddət oynamağa uşağın hövsələsi çatmır, tez-tez bir oyuncaqdan digərinə keçir, özünə qapanır və hər zaman həyəcanlı olur. Tərbiyəçinin müraciətlərinə reaksiya vermir, daha da qorxaraq valideynlərinin himayəsini tələb edir.

Bəzən bu hərəkətlər valideynləri təşvişə salır və onlar inanmırlar ki, uşaq nə vaxtsa bağçaya uyğunlaşa bilər, lakin uşaq mühitə tədricən uyğunlaşır və bu proses uğurla nəticələnir. Bu dövrdə valideyn və tərbiyəçi ilə yanaşı uşağa pediatr və psixoloq dəstəyi də olsa, uyğunlaşma müddəti daha qısa olar.

Orta ağırlıqlı uyğunlaşmada dəyişiklik prosesi bir ay davam edir. Uşaqda kəskin mərhələdə müşahidə olunan problemlər daha az müddətdə və yüngül keçir. Bu zaman inkişaf sürəti ləngiyir, psixoloji inkişaf zəifləyir, 5–7 gün davam edən xəstəliklər baş verir.

Bu dövrdə uşaq ünsiyyət qurmazdan əvvəl uzun müddət müşahidə aparır. Bu zaman uşaq tərbiyəçinin onun üçün maraqlı olan hərəkətlərini izləyir və onların köməyi ilə ünsiyyət qurur. Uşağın aqressivliyi tədricən azalır və o, müxtəlif təşəbbüslərdə olur. Uşaq qoyulmuş qaydalara uyğunlaşmağa başlayır, bəzən bu qaydaları pozur. Bu zaman valideyn və tərbiyəçinin əməkdaşlığı vacib şərtidir.

Yüngül uyğunlaşma prosesində isə uşaqların kollektivdəki davranışları 10-15 gün ərzində normalaşır, uşaqların çəkisi qaydaya düşür, yuxarıda göstərilən problemlərin heç biri baş vermir. Davranışda çox da böyük dəyişikliklər baş vermir. Uşaq sakitcə qrupa daxil olur, ətrafı gözdən keçirir, tərbiyəçinin hərəkətlərini diqqətlə müşahidə edir. O, ətrafdakılarla ünsiyyət qur-

maq üçün təşəbbüs göstərir, kömək üçün müraciət edir, qaydaları gözləyir, tərbiyəçini iradlarına adekvat reaksiya verir.

Ən çətin uyğunlaşma prosesinin gedişində, hətta yüngül uyğunlaşma prosesində də bəzi çətinliklərlə üzləşməmək üçün qabaqcadan tədbirlər görülməlidir. Bu işdə ağırlıq ən çox valideynlərin üzərinə düşür.

Valideynlər əvvəlcədən uşağa bağca haqqında müsbət fikirlər yaratmalıdırlar. Uşağa daxili rahatlıq yaranmalıdır ki, o, müəssisəyə daxil olduğu ilk anda özünü təhlükədə hiss etməsin, yeni düşdüyü mühitin tələblərinə rahat uyğunlaşmağı bacarsın.

Bu zaman valideyn və tərbiyəçinin birinci vəzifəsi hövsələli olmaqdır. Uşaq ailədən ayrılmağa hələ psixoloji cəhətdən hazır olmadığı üçün bu davranışların təbii olduğu qəbul edilməlidir. Belə bir sual meydana çıxır: bəs valideyn və ya tərbiyəçi uşağın aqressiv davranışına necə münasibət göstərməlidir?

- uşağa daxili rahatlıq (emosional məmnunluq) hissi yaratmaq;
- davranışa diqqət (ətraf mühitin tələblərinə uyğun davranışları asanlıqla və dəqiq yerinə yetirmək).

Yəni, tərbiyəçi və valideyn ilk növbədə uşağın aqressiv davranışına reaksiya verməməli və onun müqavimətini qırmamalıdır. Bu heç də müsbət nəticə əldə olunmasına kömək etməyəcək. Uşağa elə rəy yaranmamalıdır ki, isteriya öz istəyinə çatmaq üçün asan yoldur. Bu zaman valideynin ən uğurlu hərəkəti uşağın diqqətini başqa bir istiqamətə və ya hadisəyə yönəltməkdir, məsələn, isteriya zamanı hər hansı oyunu oynamaq, kitab oxumaq, şəkil çəkmək və ya uşağın sevdiyi hər hansı bir işlə məşğul olmağı təklif etmək yaxşı nəticə verə bilər, lakin uşaq artıq isteriyanın pik nöqtəsinə çatmışdırsa, bunların heç biri işə yaramayacaq. Bu zaman yalnız isteriyanın sonunu gözləmək lazımdır. Bu zaman çox sakit davranmalı və onun hərəkətlərinə, nə qədər çətin olsa belə, reaksiya verməməlisiniz. Uşaq sakitləşdikdən sonra onunla söhbət edin. Uşaqla söhbət edərkən onu seçim qarşısında qoyun, məsələn, “Sən parka yoxsa mağazaya getmək istəyirsən?” Belə suallarla uşağa müraciət edin və onu düşünməyə təhrik edərək diqqətini yayındırmağa çalışın.

Adaptasiyaya mənfi təsir edən faktorlar aşağıdakılardır:

- evdə uşaq üçün rejimin tətbiq edilməməsi;
- pis vərdişlər;
- emosional ünsiyyətin qurulmaması və ya az qurulması;
- uşağın tez-tez xəstələnməsi və s.

Uğurlu adaptasiyanı faktorları isə bunlardır:

- uşağın sağlam olması və normal inkişaf səviyyəsi;
- yaşa uyğun bacarıqların mövcudluğu;
- ünsiyyət qabiliyyətinin yüksək olması və s.

Uşaqların bağcaya uyğunlaşma dövründə onların sevimli oyuncaqları hər zaman köməyinə çata bilər. Sevimli oyuncaq uşaqların ətrafdakıqlarla ünsiyyət qurma vasitəsidir. Bu, uşağa yaranan təklik qorxusunu və həyəcan hissini azaldır. Oyuncaq uşaqla böyüklər arasında kontakt yaratmaqda müsbət rol oynayır. Çətin adaptasiya olunan uşaqlar oyuncaqların əvəzindən danışıq sərəq öz emosiyalarını böyüklərə çatdırırlar. Uşaqların adaptasiya dövründə onlara kömək olma biləcək hər hansı vasitədən istifadə məqbul hesab edilir.

Sevimli oyuncaqlardan istifadə edərək müxtəlif oyunlar qurularsa, uşaqlarla daha tez kontakt yaratmaq olar. Oyunların təşkilindən əsas məqsəd uşaqların inamını qazanmaqdır. Uşaq tərbiyəçinin inana biləcəyi bir insan olduğunu başa düşür, onun xeyirxah olduğunu, ona hər zaman kömək etməyə hazır olduğunu görür. Belə uşaqlarla oyunlar frontal şəkildə aparılmalıdır ki, digər uşaqlar özlərini diqqətdən kənar qalmış hiss etməsinlər. Tərbiyəçi oyuna təşəbbüs göstərən tərəf olmalıdır. Oyunlar uşağın qabiliyyətlərini və emosional ünsiyyət qurma bacarığını nəzərə alaraq seçilməlidir.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq, deyə bilərik ki, uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə uyğunlaşmalarının, əsasən, aşağıdakı prinsipləri var:

- Uşağı bağçaya göndərməzdən əvvəl tərbiyəçi diqqətlə seçilməlidir.
- Valideynlər əvvəlcədən məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin iş qrafiki ilə yaxından tanış olmalıdırlar.
- Uşağın fərdi xüsusiyyətlərinə müvafiq, onun asanlıqla uyğunlaşa biləcəyi rejim tətbiq olunmalıdır.
- İlk 2–3 həftə ərzində uşağın şəxsi vərdişlərinə müdaxilə edilməməli, onun yeni qaydalarına riayət etməsi məcbur olunmalıdır.
- Müsbət emosional mühit yaradılmalıdır.
- Hər bir uşağa fərdi yanaşılmalıdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, aşağıdakı uşaqlar bağçaya asanlıqla uyğunlaşirlar:

- sərbəst qidalanmağı bacaranlar;
- çətinlik çəkmədən geyinib-soyunmağı bacaranlar ;
- təbii ehtiyaçlarını bildirənlər;
- özləri yatan uşaqlar ;
- müstəqil oyun qurmağı bacaranlar.

Valideynlər bunları nəzərə alsalar və əvvəlcədən uşaqlarını bu həyat şəraitinə uyğunlaşdırarsalar, onlar daha az həyəcan keçirər və məktəbəqədər təhsil müəssisəsinə asan uyğunlaşarlar.

Aşağıdakı hallarda adaptasiya prosesi yekunlaşır:

- Uşaqlarda normal emosional vəziyyət bir həftə ərzində davam edir, yəni o, bağçaya çox yüksək əhvali-ruhiyyədə gəlir, gün ərzində başqaları ilə fəal ünsiyyət qurur, oynayır, gün rejiminə riayət edir, yaxşı yeyir və rahat yatır.

- Tez-tez xəstələnmələri sona çatır.

- Uşağın inkişaf dinamikası artır.

Tərbiyəçi uğurlu nəticələr əldə etmək üçün əvvəlcədən uşağın valideynləri ilə diaqnostik sorğular aparmalıdır. Bu sorğular şifahi və ya yazılı şəkildə ola bilər, məsələn, uşağın valideynləri üçün anket sorğusu hazırlaya bilər .

Anket sorğusunun aşağıdakı şəkildə tərtib olunması məqsədəuyğundur:

valideynlər üçün anket sorğusu:

«Uşağınız bağçaya getməyə hazırıdır mı ?»

Uşağın adı, soyadı _____

1. Sizin uşaqlarda hansı əhvali- ruhiyyə üstünlük təşkil edir?

- a) gümrəhlik, təmkinlilik;
- b) əsəbilik, dayanıqsızlıq, qərarlılıq;
- v) çox mütəəssir, sarsılmış olmaq.

2. Böyüklərlə ünsiyyət qura bilir mi?

- a) Əsasən ünsiyyətə girə bilir.
- b) Bəziləri ilə ünsiyyətə girməkdə çətinlik çəkir.
- v) Ünsiyyətə çətinliklə girir.

3. Uşaqlarla qarşılıqlı münasibəti:

- a) Asanlıqla ünsiyyətə girir.
- b) Seçicidir.
- v) Çətin ünsiyyətə girir.

4. Uşağınız necə yatır?

- a) tez (10 dəqiqə ərzində.)
- b) tədricən;
- v) sakit;
- q) narahat.

5. Uşağınızın yatması üçün nə edirsiniz? _____

6. Uşağınız nə qədər yatır? _____
7. Uşağınızın iştahası necədir?
 a) yaxşı;
 b) seçici;
 v) pis.
8. Uşağınız təbii ehtiyaclarını necə ödəyir? _____
9. Uşağınızın pis vərdişləri varmı və hansılardır? _____
10. Uşağınız necə oynayır?
 a) Sərbəst oynayır.
 b) Tək oynamağı xoşlayır.
 v) Kollektiv oyunları xoşlayır.
11. Məşğələlərə münasibəti (diqqət, səbirlə oturub işləmək, fəal və s.) necədir?
12. Hər hansı bir ailə üzvünə affektiv bağlılığı varmı? Ondan ayrıldıqda reaksiyası? _____

Təşəkkür edirik !

Bundan əlavə, bağçaya yeni gəlmiş uşağın adaptasiya dövründə tərbiyəçi müşahidə və rəqələri tərtib etməlidir. Nümunə:

adaptasiya dövrünün müşahidə və rəqə

adı, soyadı, atasının adı _____

doğum tarixi _____

MTM daxil olduğu gün _____

daxil olduğu gündə yaşı _____

sağlamlıq dərəcəsi _____

boyu, çəkisi (daxil olarkən). _____

boyu, çəkisi (1 ay sonra). _____

daxil olduğu günə qədər keçirdiyi xəstəliklər _____

fərdi xüsusiyyətləri _____

vərdişləri _____

			müşahidə günləri/ballar																									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
göstəricilər	iştah	qrup																										
		ev																										
	yuxu																											
	emosiyalar																											
	təbii ehtiyac																											

buraxılmış günlər, səbəbləri _____

adaptasiya dövrünün qiymətləndirilməsi: _____

tərbiyəçilərin qeydləri: _____

qiymətləndirmə cədvəli

parametrlər		qiymətlər /bal/		
		3	2	1
göstəricilər	iştah	yaxşı	Seçicidir, uzun müddətə yeyir.	Yeməkdən imtina edir.
	yuxu	dərin	Çox çətin yatır.	Narahat yatır.
	emosiyalar	normal	orta	Pis
	təbii ehtiyac	normal	normal	Pis

adaptasiya dərəcələri:

yüngül – 15 gün – 13-16 bal;

orta – 15-25 gün – 9-12 bal;

ağır – 25 gün – 5-8 bal.

Yuxarıda göstərilənləri və digər anket sorğularını aparmaqla tərbiyəçi ailələr və uşaqlar haqqında dolğun məlumat əldə edir. Bu müşahidə vərəqələri və anketlərin aparılması yalnız valideynlərə məlumat vermək məqsədi daşımır, həm də onları düzgün istiqamətləndirmək və maarifləndirməkdə tərbiyəçiyə kömək edir.

Bu dövrdə valideyn və tərbiyəçilər səbirli və optimist olmalıdırlar. Uşaq üzərində müşahidə aparmalı, onu dinləməyi bacarmalıdırlar. O zaman uşaq özü onunla necə davranmaq lazım gəldiyinə imkan yaradacaq.

ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı haqqında Dövlət Strategiyası". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
2. Əmrahlı L., Rzayeva N. Uşaq psixologiyası. Bakı, 2004.
3. Əlizadə Ə.Ə. "Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: "Pedaqogika", 2004.
4. www.wikipedia.opq, www.proshkolu.ru

проблемы адаптации детей в дошкольных учреждениях резюме

Автор в статье отмечает, что в многих источниках встречаемся с различными взглядами и мнениями об адаптации. Адаптация процесс социализации и социального развития человеческого общества, в том числе правил общества и законов, обычаев и традиций своего народа. Процесс адаптации начинается с адаптации ребенка к внешнему миру. В течение этого периода, родители и воспитатели должны быть терпеливыми и оптимистичными и должны помочь ребенку.

adaptation problems of children in preschool summary

Author of the article notes that many sources meet with different views and opinions on Adaptation. Adaptation process of socialization and social development of human society, including the rules of society and the laws, customs and traditions of their people. The adaptation process begins with the child's adaptation to the outside world. During this period, parents and caregivers need to be patient and optimistic and should help the child.

FƏNLƏRİN TƏDRİSİ VƏ QABAQCIL TƏCRÜBƏ

DİLİMİZƏ QAYĞI İLƏ YANAŞAQ

Emiliya Kərimova,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun dosenti

Müəllif məqalədə Azərbaycan dilinin təmizliyi və gözəlliyindən, onu qorumağın vacibliyindən bəhs edir, bu yolda müəllimin rolundan və hazırlığından danışır.

Hər bir azərbaycanlı öz ana dilini – Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir, bu dildə yaxşı danışmaq lazımdır, bu dili ana dili kimi daim duymaq lazımdır, bu dili sevmək lazımdır.

Heydər Əliyev

açar sözlər: Azərbaycan dili, söz, ifadə, terminlər, mətn, sifahi və yazılı nitq, dəqiqlik, dilin təmizliyi

ключевые слова: азербайджанский язык, слово, выражения, термины, текст, устная и письменная речь, точность, чистота языка

key words: Azerbaijani language, speech, expression, terms, text, speech and writing, accuracy, clarity of language

Xalqımızın ən qiymətli milli sərvətlərindən biri Azərbaycan dilidir. Əsrlərdən bəri xalq bu sərvəti qorumuş, inkişaf etdirmiş, bizə çatdırmışdır. Biz də dilimizi qoruyub saxlamalı və daha da inkişaf etdirməliyik.

2001-ci il iyunun 18-də ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin “Dövlət dilinin tətbiq işinin təkmilləşdirilməs haqqında Qanun”u bu sahədə nəhəng addımdır. Bu qanuna əsasən böyük işlər görülməsinə baxmayaraq, bəzən ədəbi dilimizdən istifadə prosesində əyintilərə yol verilir, ondan lazımi səviyyədə istifadə edilmir.

Dildə gedən proseslər həyatla, insanın fəaliyyəti ilə bağlı olduğundan çoxsahəli və mürəkkəbdir. Dilin nəinki böyük problemləri, həmçinin ayrı-ayrı sözlər, ifadələr və terminlər barədə müxtəlif fikirlər irəli sürülür. Onların içərisindən ən doğrusunu, məqsədamüvafiq olanı seçmək dilin inkişafının əsas şərtlərindəndir. Nitq prosesində fikri dəqiq ifadə etmək üçün yaxınmənalı sözləri tutuşdurmaq, ən doğrusunu qəbul etmək lazımdır.

Azərbaycan dili ən incə hissələri, çalarları ifadə etməyə qadir, zəngin dildir. Başqa dillərdəki ən mürəkkəb, dərin mənalı, elmi, fəlsəfi, iqtisadi, dini əsərləri dilimizə tərcümə etmək mümkündür. Təəssüf ki, bu imkanlardan lazımcə istifadə edilmir. Bəzən tərcümə ədəbiyyatında fikir aydınlığı, rəvanlıq təmin olunmur. Bunlar bir yana, gündəlik televiziya verilişlərində, mətbuatda, şəhərin müxtəlif yerlərindəki lövhələrdə ciddi orfoqrafik, qrammatik nöqsanlara rast gəlirik. Bütün bunlar şagirdlərin və tələbələrin nəzərindən qaçmır, onlarda öyrəndiklərinə şübhə yaranır, nəticədə savadsızlıq hökm sürür.

ANS kanalında (09.04.2014-cü il) aparıcının dediklərinə nəzər salaq:

“.....sükanı elə sürücü basdı ki, adamlar yığıldılar”. (“... sürücü sükanı elə basdı ki,.....),
sükanı yox, əyləci basırlar.

“3 min manatlıq uşaqlar üçün....” (“... uşaqlar üçün 3 min manatlıq..... olmalıdır.)

“22 oyunçular” (“... 22 oyunçu” olmalıdır) və s.

Lider kanalında (28.04.2014-cü il) oxuyuruq:

Bu gün.....bahalaşblar. (Bu gün..... bahalaşib.” olmalıdır.)

Bu saata qədər çatdıracağım xəbərlərdən bu qədər (“... xəbərlər bu qədər” olmalıdır.) və s.

Küçədə, böyük hərflərlə belə bir elan yazılıb: “195 vergi məntəqəsinin **çağrı** (?) **nişanəsi**”. Televiziyada cümlə və ifadələrdəki bütün sözlərin baş hərfləri böyük verilir. Türk dilinin təsiri ilə *toplum, dəstək, olay, yazar, çözdü, öncə* və s. sözlər çox işlənir.

Bəs nə etməli ki, belə nöqsanlara, anlaşılmayan, nitqə ağırlıq gətirən sözlərə, ifadələrə yol verilməsin, dilimizin gözəlliyi, təmizliyi təmin olunsun? Bunun üçün ilk növbədə mətbuatın, dilini və ədəbi əsərlərin, televiziya, radio verilişlərinin, internetdə verilmiş məlumatların dilinə diqqəti artırmaq lazımdır. Mətbuat, radio və televiziya kütləvi təsir, tərbiyə vasitələridir. Hər gün yüz minlərlə insan onlardan istifadə edir, öyrənir. Onların dili aydın, rəvan, obrazlı, dəqiq olmalıdır. Axı dil yalnız insanların şüuruna deyil, qəlbinə və mənəviyyatına da təsir edir.

Dil, xalqımızın istifadə etdiyi ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də zənginləşdirilməli bir xəzinədir. Təhsildə bu işə müəllimin nitqindən başlanılmalıdır. Müəllimin nitqinin təmizliyi, dəqiqliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndər göstərmişdir ki, müəllim ümumi məlumatlarla yanaşı, dərs demək, öyrətmək, tərbiyə etmək üçün həm də dil qabiliyyətinə, gözəl natiqlik bacarığına malik olmalıdır. O, müəllimin şərəfli əməyinin qiymətləndirərək demişdir: “Müəllim adı dünyada ən yüksək addır. Mən şəxsən müəllimdən yüksək ad tanımıram.” Müəllimlik peşəsini layiqincə qiymətləndirən Heydər Əliyev onun qarşısında ciddi vəzifələr qoymuşdur. O göstərmişdir ki, müəllim gənc nəsildə tərbiyə etmək istədiyi xüsusiyyətlərə birinci növbədə özü malik olmalıdır. Müəllim daim öz üzərində işləməli, özünü təkmilləşdirməlidir.

Müəllimlikdə, öyrətməkdə nitq inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllim öz dilini yaşatmalı, inkişaf etdirməlidir. Dilimizin gözəl, cazibədar, əziz olduğunun qeyd edən H.Əliyev onu mükəmməl öyrənməyi məsləhət görürdü.

Azərbaycan dili mütəxəssisi, gözəl metodist-alim, professor Ə.Əfəndizadə yazmışdır: “Nitqin ifadəliliyini yalnız şifahi danışmaq gözəl əks etdirə bilər. Söz öz güclü təsirini, öz əlvan qıyafətini yalnız şifahi nitqdə tapmağa qadirdir. Əgər yazılı nitqdə söz açılmamış qönçədirsə, şifahi nitqdə ətirli bir çiçəyə çevrilir”.

Aydın nitq insan şəxsiyyətinin ən əhəmiyyətli və xarakterik təzahürlərindən biridir. Prof. Y.Kərimovun sözləri ilə desək: “Unutmaq olmaz ki, nitq bütövlükdə insan şəxsiyyətini əks etdirir. Ona görə də dili öyrətməyin əsasında ilk növbədə uşağın nitqinin inkişafı durur”. Bunu nəzərə alaraq, biz nitq təliminin müxtəlif metod və priyomlarından istifadə etməyi bacarmalı, əyani və şifahi metodlarla yanaşı, praktik, oyun xarakterli metod və priyomlardan da istifadə etməliyik. Bu, müəllimdən daha yaradıcı, xüsusi yanaşma tələb edir.

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilini fəal təlim metodları ilə öyrətmək daha maraqlı və əlverişli olur. Azərbaycan dilini şagirdlərə asan yolla mənimsətmək üçün oyun, əyani vəsait, kartoçka, krossvord və s. vasitələrdən istifadə etmək mümkündür. *Səs və hərflər, heca, söz, cümlə* anlayışları ilə tanışlıqdan sonra şagirdlərlə rollu oyunlar təşkil etmək olar. Təbii ki, şagirdlər I sinifdən bu nitq vahidlərini fərqləndirməyi bacarırlar. Müəllim bir neçə şagird seçib, onların rollarını müəyyənləşdirir, hansı jest və mimikalardan istifadə edəcəklərini başa salır. Növbəti dərsdə şagirdlər rollarını ifa edirlər. Bu, şagirdlərin şifahi nitqinin inkişafını, mövzunun uzun müddət yadda qalmasını təmin edir. Belə rollu oyunların, adətən, II–III siniflərdə aparılması daha faydalıdır.

Varlığımız, milli mənliliyimizin simvolu olan müqəddəs ana dilimiz olduqca zəngin, çoxsahəlidir. Onun tədrisi mürəkkəb olsa da, şərəflidir. Bu şərəfli işi yerinə yetirmək müəllimdən böyük zəhmət, axtarıcılıq və yaradıcılıq tələb edir.

Azərbaycan dilinin tədrisində müstəqil işlər şagirdlərdə təlim fəaliyyətinə sərbəst qoşulmaq, təşəbbüskarlıq, məqsədyönlülük, yaradıcılıq, iradəlilik kimi keyfiyyətlər tərbiyə edir.

Azərbaycan dilinin tədrisi özünəməxsus anlayışlar sistemi, qanun, prinsip, metod və priyomlara malik olan müstəqil elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərir. Bunu dərk edən müəllim onun incəliklərini asanlıqla şagirdlərinə öyrədə bilər. Buna görə də o, Azərbaycan dilinin nəzəriyyə-

sinə, standartına, planlaşdırılmasına, dərsliklərə, dərs vəsaitlərinə, didaktik vasitələrə dərindən bələd olmalı, istifadə qaydalarını bilməlidir.

Bu gün məsuliyyətli müəllim Azərbaycan dili dərslərini maraqlı, əyləncəli formada qurur. Dərsdə dialoq-diskussiyanın köməyi ilə şagirdlərin şifahi və yazılı nitqini inkişaf etdirir. Şagirdlər Venn diaqramı, saxələndirmə, BİBÖ və s. priyomlarla təsnifat aparmağı, fənlərarası inteqrasiya yaratmağı, maraqlı, yaradıcı mətnlər qurub, təqdim etməyi bacarırlar.

Müəllimlər Azərbaycan dili təlimində rabitəli nitqin rolunu yüksək qiymətləndirirlər. Təəssüf ki, bunu hərə bir cür təsəvvür edir.

Mən açıq dərslərin təşkilini çox zaman şouya bənzədirəm, çünki müəllimlər uzun müddət ona hazırlaşır. Əslində, bütün dərslər açıq olmalıdır. Dərslərdə iştirak edən mütəxəssislər müəllimlərin Azərbaycan dilini, onun zənginliklərini necə öyrətmələrinə fikir verməlidirlər.

Təhsil işçiləri Azərbaycan dili proqramının, dərsliklərin təkmilləşdirilməsi qayğısına qalmalı, təlimin obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən yaranan problemlərini aradan qaldırmağa çalışmalıdırlar.

ədəbiyyat

1. Axundov A.A. Heydər Əliyevin dil doktrinasında dil və dövlət problemi. Bakı: "Dirçəliş .XXI əsr ", 2003.
2. Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında. Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1992, №413.
3. Qurbanov V., Əmirli A. Azərbaycan dili tədrisinin aktual problemləri. Bakı, 2006.
4. Kərimov Y. Azərbaycan dilinin dəqiqliyini və təmizliyini qoruyaq. Bakı, "Məktəbəqədər və ibtidai təhsil", 2012, № 3.

давайте позаботимся о родном языке резюме

В статье отмечается, что Азербайджанский язык способен выразить самые тонкие оттенки мысли и чувств. Язык, не только средство для общения, используемое нашей нацией, а также сокровище для обогащения.

Великий лидер Гейдар Алиев дал большое значение подготовке учителя. Он показал, что, в дополнение к знаниям учитель должен иметь хорошие языковые навыки и культуры речи, чтобы учить и воспитывать.

let us take care of the mother tongue summary

Azerbaijan language is capable of expressing the most delicate shades of thought and feelings. Language, is not only the vehicle used by our nation, it is also a treasure to enrich.

The main directions of the language policy of Heydar Aliyev are making Azerbaijan language state language and identifying the name of Azerbaijan language. The great leader gave great importance to language and speech of a teacher. He showed that, in addition to knowledge the teacher needs language skills and good oratory skills to teach and to educate.

FƏNNİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xuraman Nağızadə,

AMİ-nin əlavə təhsilə xidmət kabinetinin müdiri

e-mail: x.y.nagizade@mail.ru

Müəllif məqalədə təlim və tərbiyənin tarixi aspektlərinə toxunur, təlimin tərbiyəedici prinsipləri açıqlanır. İntegrativ fənn olan həyat bilgisinin də şagirdlərin təlim-tərbiyəsində xüsusi rolu vurğulanır, məzmun xətləri təhlil edilir.

açar sözlər: təlim, tərbiyə, ətraf aləm, tədris, dərslük, həyat bilgisi, məzmun xətləri, məzmun standartları

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: учеба, воспитание, окружающий мир, преподавание, познание жизни, линии содержания, стандарты содержания

Key words: education, education, the natural world, teaching, knowledge of life, content, content standards

Bəşəriyyət tarixində həmişə təlim və tərbiyə şəxsiyyətin formalaşması istiqamətində vəhdət təşkil edən bir proses olmuşdur. Tarixə nəzər salsaq, hələ Qədim Misirdə, Yunanıstanda, Romada oğlan uşaqları kiçik yaşlarından xüsusi dərslər almaqla hər b sənətinə hazırlanmışlar. Bu dərslər oğlanlara sadəcə mövcud silahlardan istifadə texnikasını öyrətməyə deyil, qorxmazlıq, vətənpərvərlik, hünər hissələrinin formalaşmasına da xidmət edirdi. Beləliklə, təlim və tərbiyənin vəhdəti igid, qorxmaz doyüşçülər, sərkərdələr yetişdirirdi.

İnsan nəsli yaşadıqca, inkişaf etdikcə öyrənmək, ətraf aləmi dərk etmək ehtiyacı daha da artırıldı. Bu səbəbdən təhsil daha mütəşəkkil xarakter daşımaya başladı. İngiltərə, Fransa, Almaniya, Rusiya və bir sıra Şimali Avropa ölkələri uşaqların mərkəzləşmiş şəkildə təhsil almalarına şərait yaradan dövlətlər oldular. Yeni yaradılmış məktəblərdə uşaqlar, əsasən, dil, rəssamçılıq, inkişafı, riyaziyyat, məntiq kimi elmlərə yiyələnirdilər. Bu məktəblərdə regressiv təlim metodu hakim idi. Bu təlimin ehkamlarına görə, şagirdlər bəzi elmləri sadəcə əzbərləyir, ağır qaydalar şəraitində təhsil alır, müxtəlif cəza tədbirləri səbəbindən məktəbdən və müəllimdən qorxurdular. Zaman keçdikcə, ayrı-ayrı alimlərin səyi nəticəsində məktəbdə şagirdə, onu öyrətmə imkanlarına, maraqlarına münasibət dəyişdi.

XVII əsrdə təhsildə ilk islahatın banilərindən biri Yan Amos Komenski (1592-1670) effektiv təhsil üçün uşağın xasiyyətinin nəzərə alınması ideyası üzərində təkidlə durdu. Onun "Şəkillər aləmi" nəzəriyyəsi də təlimdə şagirdlərin maraqlarının ön plana çəkilməsi üzərində qurulmuşdu. Y.A. Komenski o zamankı məktəbləri "elmi sözlərdə verən yer" adlandırırırdı. Alimə görə, müəllim tədrisdən əvvəl şagirdlərini yaxından tanımalı, onları fərd olaraq öyrənməlidir. O, hesab edirdi ki, uşaqlar məsələləri eşitməkdənsə, şəkillərdə görsələr, daha yaxşı dərk edirlər. Y.A. Komenskinin şəkil və illüstrasiyalarla zəngin dərsliyi o dövrün ilk və uzun müddət yeganə dərsliyi oldu.

Mənbələrdə göstərilir: "Bu dərslük ilk zamanlar kinayə ilə qarşılansa da, təxminən 200 il uşaqlara xidmət etdi." Qeyd etmək lazımdır ki, bu dərslük sadəcə uşaqların elm öyrənmələrinə deyil, oxuduqları barədə təsəvvürlərin formalaşmasına, estetik zövqün tərbiyəsində də xidmət edirdi. Beləliklə, hələ XVII əsrdə dərslüklər şagirdlərin sadəcə təhsilinə deyil, həm də tərbiyəsinə yönəldilmişdi.

XVII əsrin maarifçi-filosofu Jan Jak Russo (1712-1778) hesab edirdi ki, uşaqlar bitki kimidirlər. Onların həm intellektual, həm fiziki, həm də emosional inkişafa ehtiyacları var. J.J.Russo hesab edirdi ki, təhsil şagirdin təbii yolla inkişafına səbəb olmalıdır.

XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan məktəbinin də bu sahədə öz ənənələri olub. Məhəmməd Tağı Sidqinin məktəbi “Məktəbi-tərbiyə” adlanırdı və bu iki sehrli söz onun qayəsini gözəl ifadə edirdi. Daha sonralar müxtəlif alimlər fərqli mülahizələrlə çıxış etməklə təhsili daha fərqli, daha maraqlı təşkil etməyə çalışmışlar.

Hər keçən əsr, hətta bəzən il yeni fikrin, yeni yanaşmanın yaranması, yeni baxışların formalaşması ilə fərqlənirdi ki, bu da zamanla, dövrlə ayaqlaşma məqsədi daşıyırdı. Cəmiyyət inkişaf etdikcə bütün sahələrdə, eləcə də təhsildə islahatlar qaçılmaz olurdu. İnkişaf və islahatlar bir-birini məntiqi tamamlayan proseslərdir. Dəyişən və inkişaf edən cəmiyyət öz gələcək inkişafını təmin etmək məqsədilə vətəndaşların dövrün, zamanın tələblərinə uyğun yetişdirilməsi tələbini irəli sürür. Bu sifarişin icraçısı isə mütləq şəkildə, təhsilli və tərbiyəli, bacarıqlı insan, başqa sözlə – şəxsiyyət formalaşdırıcı ən böyük sosial institut məktəbdir. Bu baxımdan məktəbdə tədris olunan ayrı-ayrı fənlər sadəcə uşaqlara elm, bilik vermək məqsədi daşımır. Bu fənlərin tədrisi müasir şagirdlərdə müxtəlif bacarıqlar formalaşdırmaqla yanaşı, onların tərbiyəsini də əhatə edir. Cəmiyyətdə baş verən siyasi və iqtisadi dəyişikliklər, mövcud həyatın problemləri baxımından çıxış edərək təhsilin tərbiyə yükünün nə qədər ağırlaşdığı və zamanın problemlərindən biri olduğu aydın görünür. Tərbiyə problemləri həmişə, bu gün də ayrı-ayrı fənlərin tədrisi ilə (ədəbiyyat, tarix, biologiya, coğrafiya və s.) həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan məsələlər olmuşdur. Bu gün isə müasir təhsilin prinsiplərindən biri olan inteqrasiya ilə əlaqədar inteqrativ fənlərin hər birinin özünəməxsus tərbiyə yükü olmalıdır. Əbəs yerə deyil ki, A.Sent-Ekzüperi demişdir: “Tərbiyə təhsildən üstündür, çünki insanı tərbiyə yaradır”.

Bu gün müasir dövrün tələblərini və problemlərini nəzərə alaraq təhsil sistemində yeni fənlər daxil edilmişdir. Bunlardan biri də TN-nin 22.05.2006-cı il 360 nömrəli əmrinə əsasən tədrisi vacib hesab olunan həyat bilgisi fənnidir. Bu fənnin inteqrativ fənn olduğunu vurğulamağa xüsusi ehtiyac yoxdur. Təhsildə baş verən islahatlar prizmasından çıxış edərək ibtidai və ümumi orta təhsil pilləsində tədrisi nəzərdə tutulan bu fənnin mütəxəssislər tərəfindən kurikulumu da hazırlanmışdır. 4 məzmun xətti: “Təbiət və biz”, “Fərd və cəmiyyət” “Mənəviyyat” və “Sağlamlıq və təhlükəsizlik” dörd müxtəlif istiqamətdə şagirdlərdə bilik və bacarıqlar formalaşdırmağa imkan verir. Ayrı-ayrı məzmun xətləri və onu ifadə edən standartların tələblərinə cavab verən şagirdlər sadəcə bu istiqamətdə bilik və bacarıqlara malik olurlar, onlar qeyd olunan məsələlərlə bağlı çox böyük uğurla həm də tərbiyə olunurlar. “Təbiət və biz” məzmun xəttinin əsas standartları – “1.2.Sadə coğrafi bilik və bacarıqlara malik olduğunu nümayiş etdirir.”, “1.4.Ekoloji bilik və bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir.”, kimi əsas standartlar şagirdlərdə qeyd olunan bilik və bacarıqları möhkəmləndirməklə yanaşı onların ekoloji və estetik tərbiyəsi üçün şərait yaradır.

“2.1. İnsanı sosial varlıq kimi dərk etdiyini nümayiş etdirir.”, “2.4. Hüquqi mədəniyyətə malik olduğunu nümayiş etdirir.” kimi əsas standartlar şagirdlərdə ailədə və kollektivdə sosiallaşma mədəniyyəti, özünün və başqalarının hüquqlarını bilmək və onlara hörmət etmək kimi keyfiyyətlər tərbiyə edir. “Mənəviyyat” məzmun xəttinin standartları şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətlərin formalaşması, müxtəlif dini etiqadlara hörmət, tolerantlaq kimi xüsusiyyətlərin tərbiyə edilməsi üçün zəmin yaradır. Şagirdlər şəxsi gigiyena, müxtəlif hadisələrdən özünü müdafiə etmək üçün bilik və bacarıqlara da “Sağlamlıq və təhlükəsizlik” məzmun xəttinə aid olan standartların tələblərinə cavab verməklə nail olurlar. İstənilən fənnin tədrisinin həm də tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olması üçün müəllim bunu qarşısına məqsəd qoymalı və təlimi bu istiqamətdə yüksək peşəkarlıqla təşkil etməlidir. İ.Y.Lerner öz əsərlərində yazır : “Təlim şəxsiyyətin formalaşması üçün hər hansı bir keyfiyyət doğura bilər, lakin biz onu tərbiyəvi effekt almaq üçün məqsədyönlü istiqamətlən-dirməyi təşkil edə bilməsək, o, tərbiyə etməyəcəkdir.”

Beləliklə, “İstənilən fənnin məzmunu müxtəlif bilik və bacarıqlara malik şəxsiyyət yetişdirməyə xidmət edə bilər, lakin onun tərbiyəvi əhəmiyyəti müəllimin yüksək peşəkarlıq və təlimi idarəçilik qabiliyyətinə söykənir ” desək, yanılmırıq.

ədəbiyyat

1. Robert Guiseppi . World History Project. USA, January 2007, page 6.
2. Əlizadə Ə. "Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri". Bakı: "Pedaqogika", 2004.
3. Симфония разума. Москва, 1976.

роль предмета познание жизни в воспитании и обучении учащихся резюме

В статье автор затрагивает аспекты обучения и воспитания, раскрывается воспитывающий принцип обучения. Подчеркивается особая роль как интегративного предмета знание жизни, имеющая свое место в обучении и воспитании учащихся. Анализируются линии и стандарты содержания.

role in the education of students with life skills summary

Author of the article deals with the historical aspects of the educational, training, educational, explained the principle. The student's knowledge on the subject of integrative → emphasized the special role of training and education, content standards are analyzed.

III SİNİFDƏ N.GƏNCƏVİNİN "SİRLƏR XƏZİNƏSİ" POEMASINDAN "KƏRPİCKƏSƏN KİŞİNİN DASTANI" HEKAYƏSİNİN TƏDRİSİ

Tünzalə Mehdiyeva,

Göygöl Rayon Təhsil Şöbəsi Metodik Mərkəzinin müdiri,
3 nömrəli tam orta məktəbin sinif müəllimi

Müəllifin məqsədi dahi şair Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı, mənəvi dünyası haqqında məlumat vermək, uşaqlarda əməyə məhəbbət tərbiyə etməkdir.

açar sözlər: Nizami Gəncəvi, halal çörək, əmək, zəhmət

ключевые слова: Низами Гянджеви, честный хлеб, труда, обременительность

key words: Nizami Gancavi, lawful bread, labour, toil

mövzu : N. Gəncəvinin "Kərpickəsən kişinin hekayəti"
standart:

- 1.2.4. Jest və mimikalardan istifadə edir.
- 2.2.8. Mətndəki əsas fikri sadə formada ifadə edir.
- 2.2.9. Məzmunu nəql edir.
- 2.2.4. Mətnin ideya məzmununu atalar sözü ilə ifadə edir.

məqsəd:

- təqdim olunmuş mətni düzgün, şüurlu, ifadəli oxumaq;
- mətndəki əsas fikrin mahiyyətini sadə şəkildə ifadə etmək;
- şagirdlərdə əməksevərlik tərbiyə etmək ;
- jest və mimika ilə danışmaq bacarığını inkişaf etdirmək ;
- oxuduğu mətnin məzmununu şüurlu şəkildə başa düşərək nəql etmək.

dərsin gedişi

Motivasiya: (5 dəqiqə) Ekranla növbə ilə xanaların içi proyektorla doldurulur.

Gəncə

1141

xəmsə

XII əsr

müəllim: Uşaqlar sadaladıqlarımızı ümumiləşdirən nədir?

şagirdlər: Bu əlamətlərin, rəqəmlərin N.Gəncəviyə aid olduğunu söyləyirlər.

iş forması: qruplarla, cütlərlə iş

iş metodları və priyomları: müzakirə, klaster, BİBÖ

resurslar: dərslik, N. Gəncəvinin portreti, iş vərəqləri, proyektor, kompyuter, market, disk

inteqrasiya: həyat bilgisi, musiqi, təsviri incəsənət, riyaziyyat

N.Gəncəvi haqqında şagirdlər bildiklərini və öyrənmək istədiklərini ümumiləşdirmək üçün BİBO cədvəli qurulur.

bilirəm	istəyirəm biləm	öyrənirəm
1.N.Gəncəvi 1141-ci ildə Gəncədə anadan olub.	1. Nizaminin əsl adı nədir?	Əsl adı İlyasdır, Nizami isə təxəllüsüdür.
2.O, "Xəmsə"ni yazıb.	2.Nizami saray şairidirmi?	Nizami saray şairi deyil. Gəncə şəhəridir.
3.Həyat yoldaşının adı Afaq olub.	3. Azərbaycanın 2-ci böyük sənaye şəhəri hansıdır?	300 kilometrədən artıqdır.
4.Nizaminin 800, 840, 870 illiyi təntənəli şəkildə qeyd olunub.	4.Bakı şəhəri ilə Gəncə şəhərinin arasında nə qədər məsafə var?	Onun xatirinə "Nizami" filmi çəkilmişdir.
	5.Nizamiyə aid film çəkilibmi?	

Sınıf 5 qrupa bölünür və adlandırılır:

1-ci qrup: "Sirlər xəzinəsi"

2-ci qrup: "Xosrov və Şirin"

3-ci qrup: "Leyli və Məcnun"

4-cü qrup: "Yeddi gözəl"

5-ci qrup: "İsgəndərnamə"

Müəllim mövzunu üzündən oxutdurur. Sonra hər bir qrupa onun adı haqqında qısa və sadə məlumat verir.

tədqiqat sualı : (3 dəqiqə) Zəhmətin insan həyatındakı rolu nədən ibarətdir? Hamının işləməsi vacibdirmi?

tədqiqatın aparılması: (25 dəqiqə) Qruplara bölünmüş şagirdlərə tədqiqat sualları və tapşırıqlar paylanır.

1. "Sirlər xəzinəsi" qrupu

a) Qoca nə üçün belə ağır işlə məşğul olurdu ?

b) N.Gəncəvinin divanından bir qəsidənin əzbər söyləyin.

2. "Xosrov və Şirin" qrupu

a) Cavan oğlan nəyə görə düşünürdü ki, qocanın gördüyü iş cavanlara məxsusdur ?

b) N.Gəncəvi divanından bir neçə rübaini əzbər söyləyin.

3. "Leyli və Məcnun" qrupu

- a) Kərpickəsən qoca cavanı hansı sözlərlə utandırdı?
 b) Zəhmətə aid atalar sözlərə deyin.

4. “Yeddi gözəl” qrupu

- a) Dünyagörmüş insandı söylədiyim bu qoca
 Öz işilə hamının gözündə oldu uca! – mısraları ilə şair nə demək istəyirdi?

5. “İsgəndərnamə” qrupu

- a) Kərpickəsən qocanın hekayəti” əsərindən hansı nəticəni çıxarmaq olar ?
 b) N.Gəncəvinin aforizmlərindən bir neçəsini əzbər söyləyin. (Müəllim kömək edir.)

informasiya mübadiləsi : (5 dəqiqə) Şagirdlər hazırladıqları iş vərəqlərini yazı taxtasından asır və təqdimat edirlər. Qrup liderləri sual ətrafında çıxış edir və öz qrup işlərinin nəticələri haqqında sinfə məlumat verirlər . Bülbülün ifasında “Sənsiz” , R.Behbudovun ifasında “Sevgili canan” mahnıları dinlənir.

informasiya müzakirəsi: Müzakirə üçün şagirdlərə yönəldici suallar verilir:

- Zəhmətin insan həyatındakı rolu nədən ibarətdir ?
- Zəhmətkeş insan heç kimə möhtac olmur. Heç kəsdən çörək pulu istəmir. Hamının yanında hörmətli olur.
- Cavanlıqda bir sənət öyrənməyən qocalıqda necə olur?
- Başqalarına möhtac olur. Bir qarın yemək üçün hamıya əl açır, dilənir, alçalır.

ümumiləşdirmə və nəticə (4 dəqiqə)

Müəllim tədris etdiyi mövzunun nəticələrini möhkəmləndirmək üçün şagirdlərlə sual-cavab əsasında belə bir nəticəyə gəlir.

Halal zəhmət üz ağardar. İnsan vaxtını boş keçirməməli, nəsə bir işi görməli, xalqına, elinə, obasına xeyir verməlidir. Belə insanlar həm xalq, həm də dövlət tərəfindən müsbət qiymətləndirilir. Hamı onlara hörmətlə yanaşır. Belə adamların həm bədənləri, həm də ruhları sağlam olur.

qiymətləndirmə : (2 dəqiqə) Qrupların işi cədvəl üzrə qiymətləndirilir.

qruplar meyarlar	sirlər xəzinəsi	Xosrov və Şirin	Leyli və Məcnun	Yeddi gözəl	İsgəndərnamə
əməkdaşlıq	5	5	5	5	5
vaxta qənaət	4	4	5	4	4
düzgün, məntiqli, ardıcıl təqdimat	5	5	5	4	5
sual-cavabda dəqiqlik	4	5	4	5	4
jest və mimikalardan istifadə	5	4	5	4	5
nəticə	23 II yer	23 II yer	24 I yer	22 III yer	23 II yer

ev tapşırığı: (1dəqiqə) «İnsanı əmək ucaldar» mövzusunda yığcam inşa yazmaq.

Müəllim “Kərpickəsən kişinin dastanı” hekayəsini şagirdlərin köməyi ilə səhnələşdirir. Bir nəfər qoca rolunda, bir şagird cavan oğlan rolunda, bir nəfər qız aparıcı rolunda, bir nəfər Nizami rolunda çıxış edir. Şeyx Nizami öz libasında sinfin bir tərəfində oturur. Səhnələşdirmə çox uğurla aparıldı. Şagirdlər bütün təcrübəsini, bilik və bacarıqlarını səfərbər edərək başqa şəxsin daxili aləmini və hərəkətini anladı, vəziyyəti qiymətləndirdilər. Səhnələşdirilmiş bu hekayə həm şagirdlər həm də, dərstdə əyləşən müəllimlər tərəfindən təqdirə layiq hesab olunurdu.

Dərs çox səmərəli və məhsuldar keçdi. Yeni təlim metodlarından istifadə etdikcə şagirdlərdə yaradıcı düşüncə, müstəqil öyrənmə, tədqiqatçılıq və tətbiq etmə bacarıqlarının inkişafını şahidi olduq.

Təlim elə təşkil olunmuşdur ki, müəllimlə şagird birlikdə axtarışda idilər. Təlim yalnız şagirdi deyil müəllimi də inkişaf etdirirdi. Dərsdə həm də qarşılıqlı ünsiyyət yaranırdı. Şagirdlər üçün yeni biliklərin əldə edilməsi, mənimsənilməsi şəraiti yaradılmışdı.

Göründüyü kimi dərsdə interaktiv təlim metodların köməyi ilə təlimin həm təhsilverici, həm inkişafetdirici, həm də tərbiyələndirici funksiyaları özünü qabarıq şəkildə biruzə verdi.

HİKMƏTLİ SÖZLƏR

Əmək nəzəriyyə ilə təcrübənin canlı vəhdətidir.

Aristotel

Əkməmiş biçmək təmənnasında olma.

Əvhədi

Əmək bütün arzuların açarı, həyatın rəmzidir.

Arif Ərdəbili

Xoşbəxtliyi ancaq zəhmətlə əldə etmək olar.

Saib Təbrizi

Köksüz ağac olmadığı kimi, əməksiz, zəhmətsiz də səadət ola bilməz.

M.M.Nəvvab

İnsanın ləyaqəti onun əməyi ilə müəyyən olunur.

R.Vaqner

İş insanın cövhəridir.

(atalar sözü)

İşləmiyən dişləməz.

(atalar sözü)

S. S. AXUNDOVUN “QORXULU NAĞILLAR” SİLSİLƏSİNİN UŞAQLARIN FOPMALAŞMASINDA ROLU

Ülviyyə Həsənova,
AMI-nin magistrı

Müəllif S.S.Axundovun hekayələrində kasıblarla varlılar arasında necə barışmaz münasibətin olduğunu göstərməklə uşaqlarda yüksək mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasını təmin etməsindən söz açır.

açar sözlər: nağıllar, hekayələr, müsbət obrazlar, mənfi obrazlar, mənəvi aləm, təlim-tərbiyə, realist hekayələr

ключевые слова: сказки, рассказы, положительные образы, отрицательные образы, духовный мир, обучение, воспитание, реалистичные рассказы

key words: fairy tales, stories, positive images, negative images, the spiritual world, training, realistic stories

Azərbaycan maarifçi realistlərinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Süleyman Sani Axundov xalq müəllimi, mədəniyyət xadimi hekayə ustası, dramaturq kimi tanınmışdır.

1911-ci ildə Bakıda uşaqlar üçün “Məktəb” adlı məcmuənin ilk nömrəsi işıq üzü gördü. Bu məcmuənin fəaliyyətində N.Nərimanov, A.Səhhət, A.Şaiq, S.S.Axundov kimi qələm sahiblərinin böyük rolu olmuşdur. S.S.Axundov 1912–1914-cü illərdə məcmuədə “Qorxulu nağıllar” adı altında “Əhməd və Məleykə”, “Abbas və Zeynəb”, “Nurəddin”, “Qaraca qız”, “Əşrəf” hekayələrini çap etdirmişdir. Bu hekayələrdə yazıçı azərbaycanlı ailələrin yoxsul güzəranını, uşaqların faciəli həyatını və bu faciələri doğuran səbəbləri qələmə almışdır.

“Əhməd və Məleykə” hekayəsində xoş günlərdən məhrum olmuş uşaqların ağır, acınacaqlı həyatı təsvir edilir. Ehtiyac üzündən, çörək dalınca ev-əşiyindən didərgin düşmüş atanın arabası ilə uçuruma yuvarlanaraq faciəli surətdə həlak olması Əhməd və Məleykənin iztirablı günlərinin daha da ağırlaşmasına gətirib çıxarır. Yoxsulluğun girdabından xilas yolları axtaran Xədicə uşaqlarını müdhiş aclıqdan qurtara bilmir. Oğlu Əhmədin : “Ana, ... atasız necə dolanacaq, acından öləcəyik?” sualına ananın yalnız: “Qorxma, oğlum, bu saçlarımı satıb sizi ac qoymaram.” deməklə təsəlli verməyə gücü çatır. Xeyirxah insan olan səyyah Cəmaləddinin nəcib hərəkəti sonrakı hadisələri müsbət məcraya salır və əsər nikbin əhvali-ruhiyyə ilə başa çatır.

“Abbas və Zeynəb” hekayəsində amansız mühitin hərc-mərcliklərin, vəhşiliklərin insan həyatında törətdiyi faciələrin bədii təsviri verilmişdir. Dünyanı hələ yetərinə dərk etməyən Abbas və Zeynəbin qan ədavətinin günahsız qurbanlarına çevrildiyinin şahidi oluruq. Hacı Səməd törədilmiş vəhşiliyin, zalımlığın səbəbini uşaqlara belə izah edir: “... quldurlar elmsiz, tərbiyəsiz tayfadan çıxarlar. Heyvanın vəhşisi qurd, pələng və şir olan kimi insanın da vəhşisi bunlardır, ancaq təfavütü odur ki, quldurlar onlardan neçə qat rəhmsiz, insafsız və zalımdırlar.” Hekayənin əsas ideyası da buradan doğur. Bu hekayədə təsvir edilən kənd mənfi qüvvələrin vəhşiliyinə məruz qalır. Belə ki, Abbasgilin yaşadığı kənd gülləbaran edilir, hətta heyvanlar və quşlar quldur Səfərin “vəhşi hərəkətlərindən elə xofa düşmüşdülər ki, cürət edib, yuvalarından çıxıb bilmirdilər.”

“Abbas və Zeynəb” hekayəsinin finalından çıxan nəticələrdən biri də budur ki, belə özbaşınalığın hökm sürdüyü kəndlərdə abbasların, zeynəblərin, fatmaların taleləri bir tükəndən asılıdır. Kənddə dərəbəyilik hökm sürür. Təsədüfi deyildir ki, S.S.Axundov quldur Səfərin başına topladığı “dəliqanlıların” Qayadibi kəndini yandıraraq kül etmələrinə qarşı nə kimi cəza tədbirləri görüldüyünü göstərmir.

S.S.Axundov bütün yazılarında bir müəllim kimi kiçik oxucularını tərbiyə etməyə, onlara ibrət dərsi verməyə çalışmışdır. Bu cəhətdən də “Qorxulu nağıllar”dakı “Nurəddin” və “Qaraca qız” hekayələri çox səciyyəvidir. Nurəddinin anası Həlimə sədaqətli qadındır. Nurəddin çox mehriban bir ailədə tərbiyə almışdır. Həlimənin vaxtsiz ölümündən sonra Nurəddinin həyatının ikinci – anasız dövrü başlanır. Hacı Nəsir elə güman edir ki, Gülpəri ilə evlənməklə oğlunun kədərini yox edə bilər, lakin bu evlilik Hacı Nəsirə ailə səadəti gətirmir, çünki Gülpəri bəd xasiyyət, xəbis və xaindir. Nurəddini incitdiyinə görə Hacı Nəsir Gülpərini boşamaq istəyir, lakin qəflətən ölür və Nurəddin daha əzablı günləri bundan sonra başlayır.

Bu hekayədə S.S.Axundov öz oxucularına çatdırmaq istəyir ki, Nurəddin kimi övladı olan ata ikinci dəfə evlənərkən ciddi düşünməlidir. Əvvəllər ata-anasından mülayim rəftar görənlər Nurəddin indi yad nəfəslərdən boğulmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdır. O, atasını itirəndən sonra ögey anası Gülpərinin və onun əmisi oğlu Əmiraslanın yaratdığı dözülməz mühitdə yaşamaq məcburiyyətində qalır. Uşaq olsa da, onların dəfələrlə qurduqları kələkləri hiss edir.

Hekayədə mənfi obrazlarla yanaşı, müsbət xarakterli obrazlara da rast gəlirik. Həmişə Nurəddinin qayğısına qalan, onu Gülpəri ilə Əmiraslanın hiyləsindən qoruyan İmamverdi baba, Hacı Nəsirin ailəsinə doğma münasibət bəsləyən qulluqçu Bahar, yaxşılığı heç vaxt unutmayan Rəhim, dilənçilik həyatı keçirən, lakin xoş xasiyyəti ilə seçilən Cənnətəli kimi surətlər hekayənin nikbin sonluqla bitməsinə xidmət edirlər.

“Nurəddin” hekayəsinin ilk nəşri ilə (“Məktəb” məcmuəsi, 1912-ci il) sonrakı nəşrlər arasında bəzi fərqlər vardır. Ədib 1936-cı il Stalin repressiyaları ərəfəsində hekayədə bəzi dəyişikliklər etmişdir. İlk nəşrdə Fatma atası Hacı Əsədə deyir: “Müəllimimizin əmrinə görə gərək sabaha bir elə nağıl düzəldim ki, ondan belə mənə çıxsın: “Yaxşılıq eylə, balığı at dəryaya, balıq bilməsə də, xaliq bilər”. Bu cümlədəki “xaliq” sözü allaha işarə idi. Ədib dövlət orqanlarından ehtiyat etdiyinə görə, həmin cümləni “Yaxşılıq elə, əvəzini görərsən” şəklində vermişdi.

Hacı Nəsir Rəhimə yaxşılıq etmişdi. Bunun əvəzində Rəhim Nurəddinə kibrit qutusu iriləkdə Quran gətirir. Həlimə Quranı öpüb, gözlərinin üstünə qoyur. Əsərin yeni nəşrində isə Rəhim Nurəddinə Sədinin “Gülüstan” kitabını yadigar verir.

İlk nəşrdə Hacı Səməd Nəsirin övladının olmasını da Allah-taalanın kəraməti ilə bağlayır. Əsərin sonrakı nəşrində isə “Allah-taala kəramət etdi.” sözləri atılmış, bunun əvəzində “Axırda bunların bir oğlu oldu.” yazılmışdır.

Hekayənin sonunda görürük ki, Nurəddin çətinliklər qarşısında əyilmir, sınırmır, öz ağılı və fərasəti ilə nicat yolu tapır.

“Nurəddin” və “Qaraca qız” hekayələrində oxucunu cəlb edən cəhətlərdən biri də müəllifin maraqlı macərələr qurmaq bacarığıdır. Bu hekayələrdə qəhrəmanların başına gələn macərə səciyyəli əhvalatlar obrazların daxili aləminin, humanist keyfiyyətlərinin üzə çıxmasına yardım edir. Düşükləri ağır vəziyyətdə düşüncələri, davranışları, əməlləri Qaraca qız və Nurəddini oxucuya daha yaxşı tanıdır. Bu qəhrəmanlar yaşlarının az olmasına baxmayaraq, çətinliklər qarşısında öz mənəviyyətləri, ağılı və fərasətləri ilə qalib gəlirlər.

S.S.Axundov bir pedaqoq kimi uşaqların diqqətini mühüm, ciddi problemlərə cəlb edir. Ədibin balaca qəhrəmanlarının səciyyələri işdə, hərəkət və rəftarlarında aydınlaşır. Onlar ağıllı, hazırcavabdırlar və məqsədlərinə çatmağa çalışırlar.

Hekayələrin xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, müəllif balaca qəhrəmanların başına gələn müsibətləri əks etdirərkən oxucunu dərinləndirir və o, qəhrəmanların taleyinə laqeyd qala bilmir. Hər iki hekayədə ailə ziddiyyətləri qabarıq şəkildə verilmişdir.

S.S.Axundovun ən kamil ədəbi nümunələrindən biri “Qaraca qız” hekayəsi sayılır. Bu hekayə ilk dəfə “Məktəb” məcmuəsində dərc olunsada, 1936-cı ildə əsərlərini kitab halında çapa hazırlayan ədib siyasi repressiya dalğasından ehtiyat edərək “Qaraca qız” əsəri üzərində yenidən işləməyə məcbur olmuş, hakim siniflərə qarşı tənqidi gücləndirmək məqsədilə hekayəyə bir sıra əlavələr etmişdir.

Müəllif əsərin ilk variantında müsbət obrazlar kimi təsvir etdiyi Hüseynqulu ağa və Pəricahan xanımı sonrakı variantda mənfi obrazlar kimi vermişdir. Bu isə oxucularda köhnə cəmiyyətin hakim sinfinə – mülkədarlara qarşı nifrət hissənin daha da qüvvətlənməsinə xidmət etmişdir.

Əsərin ilk variantındakı son parçaya – Qaraca qızın faciəli ölüm səhnəsinin təsvirinə diqqət etsək, bu kəskin fərqi görmək mümkündür: “Komamın bülbülü uçub getdi, – deyə Piri baba göz yaşını tökdü. – Xudaya, bu pak ruhun xatirəsinə biz müqəssir valideyni əfv et ! – deyə Hüseynqulu ağa dua etdi. Bu xəbər bir dəqiqədə ağalığa yayıldı və hamını qəmgin etdi. Pəricahan xanım tutduğu işdən pəşman olub, qızı ilə bərabər yangılı-yanğılı ağlayırdı. Qaraca qızın vəsiyyətini əmələ gətirdilər”.

Əsərin sonrakı variantında bu hissə müəllif tərəfindən dəyişdirilmişdir.

Hekayənin əsas qəhrəmanı zəlzələ zamanı ata-anasını itirmiş Tutu – Qaraca qızıdır. O, zahirən çirkin olsa da, çox rəhmdil və səxavətli bir uşaqdır. Gənc qaraçı qadın Yasəməninin gözəl xasiyyətini görüb ona isinişir, lakin arvadı Yasəmənə qarşı amansız olan Yusifdən xoş sifət görməyən Qaraca qızın vəziyyəti dözülməz həddə çatır. Yasəməninin faciəli surətdə vəfatından sonra daha da vəhşiləşən bu əzəzil adam səbəbsiz yerə Qaraca qızı döyür, rəqs etməklə yığdığı pulları zorla əlindən alıb, əyyaşlığa sərf edir. Sərxoş halda əl ayısının döyərəkən dilsiz heyvan belə bu zülmə dözmür, onu parçalayır.

Qaraçı Yusiflə arvadı Yasəməninin mənəvi aləmlərində, insanlara münasibətlərində tam ziddiyyət mövcuddur. Yusif pul hərisi, zalım və rəzil bir insandır. Yasəmən isə, əksinə, qayğıkeş və insanpərvərdir. O, kimsəsiz Qaraca qızı fəlakətdən qurtarmaq üçün özünü qurban verir.

Bundan sonra Qaraca qız yeni bir mühitə – mülkədar Hüseynqulu ağanın evinə düşür. Onun həyat yoldaşı Pəricahan xanım qeyri-adi tərbiyə üsulu ilə doğmaca qızı Xədicənin – Ağcanın uşaqlığını əlindən almışdır. Onun Qaraca qızla dostlaşmasını qəbul etmir, ondan pis vərdişlər götürəcəyindən ehtiyatlanır. Qaraca qızın “Baba, o xanım qızını nə üçün mənimlə oynamağa və söhbət etməyə qoymur?” sualına Piri baba çox sakit tərzdə cavab verir: “Qızım, onlar bəydirlər, biz rəiyyət, onlar ağadrlar, biz nöker. Bizimlə onların nə yoldaşlığı?”

Hüseynqulu ağa arvadından heç də geri qalmır. Yalnız bəzi hallarda o, Pəricahan xanımın acığına özünü mülayim göstərir, qızının Qaraca qızla oynamasına icazə verir.

Əsərin sonunda onun Piri babaya qəzəblənərək: “Sus, qoca, mənim qızımı bu qaraçı qızına taymı edirsən?” deməsi ilə Hüseynqulu ağanın mənəvi aləmi üzə çıxır.

Ağca xanım bəy qızı olsa da, öz yaşıdları ilə oynamaq istəyir. Uşaqlıq illərinin şirin çağlarını istədiyi kimi yaşaya bilməyən Ağca xanım Qaraca qıza həsəd aparır. Uşaq olsa da, başa düşür ki, əsl xoşbəxtlik insanın azadlığındadır, lakin yoxsulluq, sinfi qeyri-bərabərlik bu uşaqların dostluğuna mane olan əsas səbəbdir.

“Qaraca qız” ədibin nəsr yaradıcılığının şah əsəridir. Yazıçı Qaraca qızın simasında ədəbiyyatımızda ilk dəfə kasıb ailədən olan uşağın təsirli, unudulmaz obrazını yaratmışdır.

“Qorxulu nağıllar” başlığı altında yazılmış əsərlərdən biri də 1914-cü ildə “Məktəb” jurnalında dərc olunmuş “Əşrəf” hekayəsidir. Tacir oğlu Əlimərdan Nəсібə adlı gözəl bir qızla evlənir. Onların Əşrəf adlı oğlu olur. Əlimərdan gəmiçilik edir. Sonra bir yəhudi onu yoldan çıxarır. Osmanlı torpağından gətirdiyi qaçaq malı Əlimərdanın gəmisinə yığıb, Rusiyaya aparır. Nəticədə Əlimərdan həbs edilib ailəsi ilə birlikdə sürgün olunur. Hekayədə əsas diqqət balaca Əşrəfin ata-anasından ayrı düşdükdən sonra Nikolay İvanoviç adlı bir müəllimin himayəsində tərbiyə almasına yönəldilmişdir. Nikolay İvanoviç qayğıkeş, həssas, alicənab rus müəllimidir. Onun arvadı Sofiya Aleksandrovna da ağıllı, əri kimi humanist insandır.

S.S.Axundovun ilk müəllim surətini milliyyətə rus olan Nikolay İvanoviçin simasında qələmə alması təsadüfi deyildir. O, hələ Qori Müəllimlər Seminariyasında oxuyarkən orada rus pedaqoqlarının azərbaycanlı şagirdlərin təlim-tərbiyəsinə müsbət təsirinin şahidi olmuşdu.

Beləliklə, S.S.Axundov öz hekayələri ilə uşaqları tərbiyələndirməyə, onlara gözəl hisslər aşılamağa çalışmışdır.

ədəbiyyat

1. Hacıyev A. Azərbaycan sovet uşaq nəsrİ. Bakı: "Maarif", 1989.
2. Azərbaycan sovet ədəbiyyatı. Bakı: "Maarif", 1988.
3. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: EA-nın nəşriyyatı, 1960.

основная роль в формировании мировоззрения детей в рассказах С.С. Ахундова «Страшные сказки» Резюме

В статье был дан анализ периодическим рассказам «Страшные сказки», которую написал С.С.Ахундов для детей. Было показано приключенские истории, несправедливость, трудности и их преодоления со стороны героев. Писатель старался привить читателю прекрасные чувства.

the major role in shaping of world outlook of children in S.S. Akhundovs "Horror stories" Summaru

The article deals with the analysis of series of writer s fearful tales dedicated to children. It discribes adventures of characters unfairness and difficulties they met with their victory. S.S.Akhundov had tired to give beautiful feeling to readers.

BİLİRSİNİZMİ?

Xristofor Kolumb 1492-1493-cü illərdə təşkil etdiyi birinci ekspedisiyası zamanı ilk dəfə Amerika sahillərinə çıxmış və buranı səhvən "Vest İndiya" yəni "Qərbi Hindistan" adlandırmışdır.

Cənubi Amerikada yerləşmiş Selvas Yer kürəsinin ən böyük meşə massividir.

Amazon meşələrini planetimizin "Ağ ciyəri" adlandırırlar.

Baobab ağacı 5-7 min ilə qədər yaşayır. Hündürlüyü 25 metr, çevrəsinini uzunluğu 50 metr olan bu ağacın gövdəsinə su toplanır, buna görə də quraqlığa dözüür.

Avstraliyada evkalipt, Şimali Amerikada sakvo ağacı ən hündür (120-155 metr) ağac sayılır. Evkalipt ağacının kölgəsi olmur, çünki yarpaqlarının tili günəşə doğru çevrilir.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ КАК СРЕДСТВО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УЧЕБНЫХ ПЕРЕГРУЗОК УЧАЩИХСЯ

Е.В.Гусарова,

Санкт-Петербург, заместитель директора по учебной работе лицея № 395

açar sözlər: təlim prosesinin intensivləşdirilməsi, yorulma, sağlamlığı qoruyan təlim texnologiyaları, şagird, təlim yüklənmələri, optimal şərtlər, müəllim professionallığı, məktəb dezadaptasiyası, psixoloji cəhətdən komfortlu mühit

ключевые слова: интенсификация учебного процесса, утомление, здоровьесберегающие учебные технологии, ученик, учебные перегрузки, оптимальные условия, профессионализм учителя, школьная дезадаптация, психологически комфортная среда

key words: intensification of the educational process, fatigue, health-learning technology, student, teaching overload, optimal conditions, teacher professionalism, school maladjustment, psychologically comfortable environment

В полноценном развитии младших школьников первостепенное значение имеет создание оптимальных условий для образовательного процесса, отдыха и оздоровления детей.

В настоящее время стал актуальным вопрос об учебных перегрузках учащихся. Для того чтобы предупредить у школьников утомление или переутомление на уроках, необходимо использовать инновационные здоровьесберегающие образовательные технологии.

Большинство детей приходят в школу с ослабленным здоровьем, и в процессе обучения здоровье продолжает ухудшаться, что напрямую зависит в том числе от учебных нагрузок. Причинами перегрузок учащихся являются интенсификация учебного процесса, несоблюдение норм Сан Пин, а часто и непрофессионализм самого учителя (неумение рационально организовать учебный труд школьников, несоответствие преподавания возрастным особенностям, стиль общения с учащимися и т.д. Факторами, разрушающими здоровье школьника, являются неправильная поза во время учебной работы, обедненные природные стимулы учебной среды, вербальный принцип построения учебного процесса, несовершенные методики преподавания.

Перегрузка зависит не столько от количества, сколько от качества работы. Говоря об учебной нагрузке, следует иметь в виду, что она не носит чисто физиологического характера и не может измеряться только количеством часов или прочитанных страниц. Учебная нагрузка напрямую зависит от психологического отношения школьников к учению: если процесс получения знаний интересен и мотивирован, то усвоение материала не создаст эффекта перегрузки. И наоборот, то что вызывает у учащихся отторжение или кажется им бессмысленным, может вызвать переутомление даже при небольших объемах учебного материала.

Здоровьесберегающие образовательные технологии – это система мер по охране и укреплению здоровья учащихся, совокупность принципов, приемов, методов педагогической работы, дополняющих традиционные педагогические технологии. Понятие «здоровьесберегающая» – качественная характеристика любой образовательной технологии.

Урок, построенный с учетом принципов здоровьесбережения, кроме дидактических, решает и другие важные задачи, такие, как:

- создание психологически комфортной среды;
- развитие самостоятельности мышления;
- формирование коммуникативной компетентности;

- формирование предметной компетентности;
- развитие познавательной активности;
- развитие творческих способностей;
- разработка разнообразной учебной деятельности.

Важное условие успешного обучения – возможность ученика при экономных нервно-физиологических затратах плодотворно и длительно выполнять определенную умственную деятельность, доступную его возрасту.

К здоровьесберегающим образовательным технологиям можно отнести все личностно-ориентированные технологии, так как для них приоритетны индивидуальность каждого ученика и реализация его природных возможностей, обеспечение комфортных условий развития. В этом случае школьник становится заинтересованным лицом, субъектом образовательного процесса и отношения носят субъект-субъектный характер.

Здоровьесберегающие образовательные технологии интегрируют все направления работы по сохранению и укреплению здоровья учащихся.

Существует ряд подходов, обеспечивающих реализацию здоровьесберегающих технологий. Рассмотрим некоторые из них.

гуманно-личностный подход (педагогика сотрудничества)

Образование, чтобы стать гуманистическим, прежде всего, должно быть ориентировано на пробуждение внутренней духовно-нравственной активности учащихся – их рефлексии, целеполагания. Гуманно-личностный подход – это ключевое звено, коммуникативная основа личностно-ориентированных педагогических технологий. Он объединяет следующие идеи:

- новый взгляд на личность как на цель образования;
- гуманизацию и демократизацию педагогических отношений;
- отказ от прямого принуждения как метода, не дающего результатов.

Новый взгляд на личность обучающегося основан на таких позициях, как :

- личность проявляется в раннем детстве;
- ребенок в школе – полноценная человеческая личность;
- личность является субъектом, а не объектом в педагогическом процессе;
- личность – цель образовательной системы, а не средство для достижения каких-либо внешних целей;
- каждый ребенок обладает способностями, многие дети талантливы.

Приоритетными качествами личности являются высшие этические ценности : доброта, любовь, трудолюбие, совесть, достоинство, гражданственность и др.

Гуманное отношение к детям включает:

- педагогическую любовь к детям;
- оптимистическую веру в ребенка;
- сотрудничество;
- мастерство общения;
- отсутствие прямого принуждения;
- приоритет положительного стимулирования;
- терпимость к детским недостаткам.

Демократизация отношений утверждает:

- уравнивание ученика и учителя в правах;
- право ребенка на свободный выбор;
- право на ошибку;
- право на собственную точку зрения;
- неавторитарный стиль отношений учителя и учеников;
- соблюдение конвенции о правах ребенка.

Учение без принуждения характеризует:

- требовательность без принуждения, основанная на доверии;
- увлеченность, рожденная интересным преподаванием;
- замена принуждения желанием, которое порождает успех;
- ставка на самостоятельность и самостоятельность детей;
- предъявление косвенных требований через коллектив.

Учебная деятельность школьника проходит в сотрудничестве со взрослыми, в совместном поиске, когда он не получает готовых знаний, а напрягает свой ум и волю для их приобретения. Даже при минимальном участии в такой совместной деятельности ученик чувствует себя соавтором в решении возникающих проблем.

активно-деятельностный способ обучения (технологии развивающего обучения)

Суть развивающего обучения состоит в том, что ученик не только усваивает конкретные знания, умения и навыки, он овладевает способами действий. Изменение характера преподавания при таком способе обучения вызывает изменение характера и структуры учения. Учебные действия являются в процессе усвоения первичными. Знания носят вторичный характер и как стимулы учения, конкретные цели, орудия и инструменты познания вне деятельности (вне системы действий) теряют свою силу.

Развивающее обучение отличается от обучения объяснительно-сообщающего типа характером преподавания и учения. Основная роль учителя в процессе развивающего обучения – организация учебной деятельности ученика, направленной на мотивацию учебной деятельности, на формирование познавательной деятельности, развитие и формирование способностей, идейных и нравственных убеждений, активной жизненной позиции.

Учащиеся вовлекаются в различные виды деятельности при использовании в преподавании дидактических игр, дискуссий, а также методов обучения, направленных на обогащение творческого воображения, мышления, памяти, речи. Вовлекая ученика в учебную деятельность, ориентированную на его потенциальные возможности, учитель должен знать, какими компетенциями учащийся овладел в ходе предыдущего обучения, какова степень осмысления учащимися собственной деятельности. На основе полученных данных учитель конструирует педагогические воздействия на учащихся, располагая их в зоне ближайшего развития ребенка. Работа с опорой на зону ближайшего развития учащегося помогает полнее и ярче раскрыться его потенциальным возможностям. Она воспитывает у школьника веру в свои силы.

Следовательно, предметом деятельности учения в структуре развивающего обучения является не усвоение как таковое, а собственно учебная деятельность, формирующая общеучебные компетенции.

технологии проектирования

В настоящее время школе требуются такие методы обучения, которые формируют активную, самостоятельную, инициативную позицию ученика в обучении; развивают в первую очередь общеучебные умения и навыки; исследовательские; рефлексивные; самооценочные; формируют не просто умения, непосредственно сопряженные с опытом их применения в практической деятельности. Метод проектов является тем средством, которое позволяет отойти от традиционализма в обучении. В коллективной проектной деятельности решаются и образовательные, и развивающие, и воспитательные задачи. Есть цель, идея, которыми увлечены все участники. У учащихся формируются самостоятельность, творчество, коммуникативные качества. Для эффективной проектной деятельности необходимо соблюдать определенные условия: мотивировка детей и их интерес к деятельности, доступность предлагаемого учителем материала, учет возрастных особенностей, наличие групповых форм работы, свободомыслие всех участников. Самое главное –

участие в проекте позволяет приобрести уникальный опыт общения (как школьникам, так и педагогам), невозможный при других формах обучения.

Метод проектов успешно интегрируется в образовательный процесс. Он органично сочетается с групповыми формами работы. Эта технология позволяет достигать поставленных любой программой, стандартом образования целей по любому учебному предмету, сохраняя при этом достижения отечественной дидактики и педагогической психологии.

Проекты сплачивают детей, развивают коммуникабельность, желание помочь другим, умение работать в команде. Проектная деятельность осуществляется на уроках и во внеурочное время. Использование проектирования предполагает кардинальное измерение роли учителя, который становится организатором работы, руководителем проекта, консультантом и т.п.

игровые технологии

Игра – одна из наиболее оптимальных форм деятельности, способствующая естественной адаптации дошкольников, младших школьников к разнообразным нагрузкам. Для младшего школьного возраста характерны яркость и непосредственность восприятия, легкость вхождения в образы. Вчерашние дошкольники легко вовлекаются в любую деятельность, особенно в игровую, самостоятельно организуются для участия в групповой игре, продолжают игры с предметами.

В игровой модели учебного процесса создание проблемной ситуации происходит в ходе создания (введения) игровой ситуации: проблемная ситуация проживается участниками в ее игровом воплощении, основу деятельности составляет игровое моделирование, часть деятельности учащихся происходит в условно-игровом плане.

В педагогическом процессе игра выступает как метод обучения и воспитания, передачи накопленного опыта человеческого общества.

Г.К. Селевко отмечал, что в современной школе, делающей ставку на активизацию и идентификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях:

- в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета;
- как элементы (иногда весьма существенные) более обширной технологии;
- в качестве урока (занятия) или его части (введения, объяснения, закрепления, упражнения, контроля);
- как технология внеклассной работы.

Понятие «игровые педагогические технологии» включает достаточно обширную группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме разнообразных педагогических игр, которые отличаются от игр вообще тем, что они обладают четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые в свою очередь обоснованы, выделены в явном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью.

технология групповых форм обучения

Элементы групповой работы, вводимые уже с первых дней школьного обучения, способствуют активизации познавательной деятельности школьников и формированию таких качеств, как взаимоконтроль и взаимопомощь. В своей работе учителя используют следующие разновидности групповых технологий: групповой опрос, мозговой штурм, общественный смотр знаний, групповая дискуссия, учебная встреча, нетрадиционные уроки, уроки, в которых имеет место разделение класса на различные группы и др.

Подобная форма организации обучения создает все необходимые условия для общего развития ребенка, проявления сотрудничества, взаимодействия с другим человеком. Групповая работа – наиболее эффективная альтернатива традиционным

методам обучения. В процессе групповой работы уровень осмысления и усвоения учебного материала возрастает, у учащихся активизируется познавательная деятельность, формируется культура общения. Данная форма работы помогает избежать длительного сидения за партой.

технология урвеновой дифференциации

Идеи дифференцированного обучения широко входят в практику преподавания любого предмета. Но при этом используются различные понятия дифференциации: многоуровневая, разноуровневая, урвеново-групповая.

Дифференциация – это организация учебно-воспитательного с учетом групповых особенностей учащихся. Дифференциация может осуществляться по разным направлениям: полу, темпераменту, обучаемости, обученности, интересам, способностям, типу восприятия и т.д.

Основные принципы урвеновой дифференциации обучения непосредственно связаны с такими концептуальными идеями образовательных стандартов, как:

- обеспечение прав и обязанностей в отношении содержания образования;
- реализация деятельностного подхода и выбора содержания образования;
- осуществление преемственности образовательных программ;
- опорного характера обучения и процессуальной разгрузки школьников.

Как педагогическая технология урвеновая дифференциация обучения направлена на непосредственную реализацию образовательных стандартов в учебном процессе, на «выращивание» и адаптацию стандартов к ученику и школе.

Для предупреждения *школьной дезадаптации* учитель должен организовывать учебный процесс, осуществляя индивидуальный подход к учащимся, взаимодействуя с отдельными учащимися по индивидуальной модели, учитывая их личностные особенности. При организации учебно-воспитательного процесса с учетом индивидуальных особенностей следует иметь в виду:

- возрастные особенности учащихся;
- тип восприятия;
- тип мышления;
- тип памяти;
- уровень внимания;
- тип темперамента;
- особенности характеров и т.д.

Индивидуализация обучения – такая форма или модель организации учебного процесса, при которой может быть осуществлено взаимодействие учителя с одним учеником или одного учащегося со средствами обучения.

Новая трактовка индивидуального подхода включает:

- отказ от ориентировки на среднего ученика;
- поиск лучших качеств личности;
- применение психолого-педагогической диагностики личности;
- учет особенности личности в учебно-воспитательном процессе;
- прогнозирование развития личности.

Главным достоинством индивидуального обучения является то, что оно позволяет адаптировать содержание, методы деятельности к особенностям конкретного ученика.

Кратко охарактеризуем организацию обучения с учетом основных валеологических положений. При таком построении учебного процесса учитывается возрастная периодизация детского развития, так как существует общие закономерности и индивидуальные особенности физиологического развития школьников, что предусматривает валеологическое сопровождение обучения, которое можно рассматривать как реализацию в образовательном процессе системы педагогических мер, направленных на сохранение здоровья

школьников. Оптимизация учебного процесса достигается за счет учета данных валеологической диагностики с помощью следующих педагогических мер:

Организация уроков с учетом валеологических положений. (Учет динамики работоспособности детей: фаза вхождения в урок (3-5 минут) – период устойчивой оптимальной работоспособности (15-20 минут) – «конечный порыв»)

Коррекция расписания в течение дня, недели в соответствии работоспособности.

Использование валеологических пауз на десятой-пятнадцатой и на двадцать пятой минутах урока.

Включение физических упражнений в процессе обучения, которые положительно влияют на умственную деятельность.

Проведение элементов коррекционных упражнений на уроке.

Использование элементов системы В.Ф.Базарного по развитию психомоторики.

Рациональное чередование различных видов деятельности.

Особенно важными являются эти меры в самые сложные для школьника периоды – при поступлении в I класс и переходе в основную школу. Это обусловлено тенденцией к постоянному ухудшению здоровья школьников, ведущему к снижению их адаптивности к учебной нагрузке; отсутствием плавного перехода младших школьников в основную школу (резко повышаются требования, увеличивается информационная нагрузка без учета физиологии ребенка, притом что большинство пятиклассников имеют характеристики физического развития, соответствующие раннему школьному возрасту); несовершенством оценки адаптации выпускников начальной школы к обучению в основной школе.

Готовность учащихся к следующему возрастному периоду и этапу обучения проявляется не только в степени успешности их учения, но и в том, как их организм адаптируется к новым учебным условиям.

В данном случае критерием готовности будет адаптивность. Важным представляется и вопрос об *оптимальной двигательной активности в учебном процессе*.

Двигательная активность у 35% школьников не соответствует оптимальной двигательной активности, способствующей нормальному развитию. В соответствии с нормами Сан Пин ежедневный объем двигательной активности учащихся должен составлять не менее двух часов.

Удовлетворение ежечасной потребности следует осуществлять за счет малых форм физического воспитания: утренней гимнастики, гимнастики до уроков, физкультминуток на уроках, гимнастики для глаз, динамических перемен.

Двигательный отдых является средством повышения умственной работоспособности и сохранения здоровья учащихся. По наблюдениям профессора Н.Т.Лебедевой, если не дать ребенку достаточно двигаться в первой половине дня, то он реализует дефицит движения позднее, но это может привести к повышенному травматизму.

Таким образом, следует обратить серьезное внимание на создание оптимальных условий для реализации биологической потребности школьников в двигательной активности в течение учебного дня. Для этого следует восстановить малые формы физического воспитания.

В заключение остановимся на характеристике *коммуникативной педагогической техники учителя*.

Перегрузка у школьника может возникнуть из-за негативного отношения к изучаемому предмету или из-за неудовлетворенности учителем. В то же время учитель может сделать для здоровья школьника гораздо больше, чем врач. Благоприятный психологический климат на уроке – один из показателей успешности его проведения.

Различные виды педагогической деятельности предполагают использование вариативных технологий на уровне творчества и мастерства. Учитель должен овладеть системой научно обоснованных средств, форм и методов воспитания, обеспечивающих приобщение учащихся к общечеловеческим культурным ценностям, способствующих формированию качеств нравственной личности, создающих воспитывающую среду и выстраивающих гуманные взаимоотношения как между ним и учащимися, так и между самими учащимися. Хороший учитель – творческая личность, человек, который любит детей и свою профессию, постоянно работает над собой, развивая технологичность и мастерство. Педагогическое мастерство – это высший уровень педагогической деятельности, проявляющийся в творчестве учителя, в постоянном совершенствовании искусства обучения, воспитания и развития человека. От педагогического мастерства и личности учителя в конечном счете зависит, в каком состоянии выйдут из школы в конце учебного дня ученики: уставшими, утомленными, измотанными или удовлетворенными, поднимающимися на новую ступеньку знаний.

Таким образом, здоровьесберегающие образовательные технологии можно рассматривать и как совокупность не наносящих ущерба здоровью учащихся приемов, форм, методов организации обучения, и как качественную характеристику любой педагогической технологии и как технологическую основу здоровьесберегающей педагогики – одной из самых перспективных систем XXI в.

литература

1. Канарская О.В. Инновационное обучение : методика, технология, школьная практика. С.-Петербург, 1997.
2. Мирошниченко Т.А. Система работы по внедрению здоровьесберегающих технологий в образовании. Волгоград, 2007.
3. Нагавкина Л.С., Татарникова Л.Г. Валеологические основы педагогической деятельности. С.- Петербург, 2005.
4. Селевко Г.К. Технологии развивающего обучения. Москва, 2005.
5. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в работе учителя и школы. Москва, 2003.

sağlamlığı qoruyan təlim texnologiyalarından istifadə şagirdlərin təlimdə yüklənmələrinin qarşısını alan vasitə kimi xülasə

Məqalədə şagirdlərin təlim yüklənmələrinin qarşısını almaq üçün sağlamlığı qoruyan təlim texnologiyalarından necə istifadə edilməsindən söhbət gedir. Yüklənmə şagirdin öyrənilən fənnə və ya müəllimə mənfi münasibətdən yarana bilər. Bu prosesdə müəllimin kommunikativ pedaqoji texnikasının rolu qeyd olunur.

protect the health of the pupils in the use of learning technologies training loading trained a deterrent summary

The article discusses how to use the technology of training to avoid talking about protecting health. It is noted that the subject learned the student or the teacher may have a negative attitude. It is the teacher's role in this process of communicative teaching techniques.

UŞAQLARIN İNKİŞAF PROSESİNİN İZLƏNİLMƏSİ

Cəmilə Bəhmənova,
AMİ-nin baş müəllimi

Məqalədə uşaqların inkişaf prosesinin izlənməsində müşahidə metodunun rolundan, onun aparılması qaydalarından, sənədləşdirmə prosesi olduğundan söz açılır.

açar sözlər: müşahidə, yeni kurikulum, obyektiv və subyektiv qeydlər, metodlar, bacarıqlar

ключевые слова: наблюдение, новая учебная программа, объективные и субъективные заметки, методы, навыки

key words: watch, the new curriculum, the objective and subjective notes, methods, skills

Yeni proqramların müvəffəqiyyətlə tətbiqi üçün tərbiyəçilərin ən mühüm funksiyalarından biri müşahidə apara bilmək bacarığıdır. Tərbiyəçi müşahidəyə çox vaxt ayırmalı və onun dəqiq aparılması naminə lazımı bacarıqlara malik olmalıdır. Uşağın inkişafının izlənilməsi üçün ən səmərəli yollardan biri məktəbəqədər müəssisədə, ətraf aləmdə, təbii şəraitdə onun müşahidə edilməsi və nəticələrə dair qeydlərin aparılmasıdır. Bu yolla tərbiyəçilər uşaqlar haqqında məlumat toplayır, ailə ilə birlikdə fəaliyyətin planlaşdırılmasında ondan istifadə edirlər.

Müşahidə nədir? Müşahidə uşağın fəaliyyət prosesində məşğuliyyətinə müdaxilə etmədən tərbiyəçi tərəfindən sadəcə seyr edilməsi və qeydiyyatın aparılması prosesidir. Tərbiyəçilər bu prosesdə qeydə aldıkları davranışları dəqiq təsvir etməlidirlər. Müşahidə olunmuş fəaliyyət və davranış nümunələri müntəzəm qeyd edilir. Bu, sənədləşdirmə prosesi olub, uşaq haqqında sistemli biliklərin toplanmasına şərait yaradır.

Müşahidə məqsədli və səmərəli aparılmalıdır. İki müşahidə nümunəsini müqayisə edək. "Ruslan kubiklər vasitəsilə bina qurur". Tərbiyəçi Ruslana bildirmədən onun seçimi və istifadə etdiyi materiallar üzərində müşahidə aparır və gördükləri haqqında bircə cümlə ilə məlumat verir. Bu məlumat çox əhatəli deyil.

Başqa bir müşahidə nümunəsi: "Ruslan qrup otağına daxil olan kimi dostları Fəridə və Vaqifə bildirdi ki, böyük ev tikmək istəyir və onları da fəaliyyətə qoşulmağa dəvət etdi. Onlar birlikdə bir neçə otaqlı ev tikdilər. Ruslan tərbiyəçidən xahiş etdi ki, evə ad qoymaqda onlara kömək etsin. Tərbiyəçi kağızda iri hərflərlə "BÖYÜK EV" sözlərini yazıb, Ruslana verdi. Ruslan 15 dəqiqə tikdikləri evlə oynadı". Göründüyü kimi, ikinci müşahidə nümunəsi daha əhatəlidir və konkret faktlara əsaslanır.

Müşahidə müntəzəm aparılmalıdır. Müntəzəm yanaşma uşaqların müəyyən müddət ərzində fərdi fəaliyyətləri zamanı onların inkişaflarının izlənməsinə imkan verir.

alimin (təhsil işçisinin) müşahidəçi olması üçün təlimatlar:

- Tədqiqatçı uşağın daha yaxşı müşahidə olunmasına imkan verən yerdə əyləşməlidir.
- Tərbiyəçi və ya uşaqlar sizin müşahidə apardığınızı hiss etməməlidirlər.
- Əgər uşaq orada nə etdiyinizi soruşsa, ona ümumi sözlərlə (*yazıram*) cavab verin.
- Əgər uşaq sizdən kömək istəsə, onu tərbiyəçiyə istiqamətləndirmək lazımdır.

Bir uşaq üzərində müşahidə apararkən onun fikrini özünüzdən yayındırmaq üçün otağın başqa yerlərinə və digər uşaqlara da baxın, amma əsas diqqətiniz həmin uşağa olsun.

obyektiv və subyektiv qeydlər:

Uşaqları müşahidə edərkən onların davranışlarının yaxşı, pis, məmnunedici, yaxud mütəəs-siredici olması baxımından şərh olunması sizi məqsədinizdən uzaqlaşdıra bilər. Qeydlər obyektiv aparılmalıdır. Uşağın nə etdiyi və nə dediyi yazılmalı, əlavə şərhlərə yol verilməməlidir. Qeydlərin dəqiqliyi gələcəkdə veriləcək şərhlər üçün vacib hesab edilir.

müşahidəyə dair tövsiyə və nümunələr:

Uşaqlara neqativ tövsiyə verməkdən çəkinin, çalışın ki, həmişə pozitiv tövsiyə verəsiniz.

neqativ tövsiyə

- “Leyla, belə etmə”.
- “Uşaqlar, siz davranış vərdişlərinə yiyələnənə qədər biz burada oturacağıq”.
- “Nuray, oyuncaqlarını başqa uşaqlara verməsən, sənin dostların olmayacaq”.

pozitiv tövsiyə

- “Leyla, mən sənin oturduğun partanı səliqəyə salmağımı bəyəniyəm”.
- “Afərin sənə, Ruslan, sən bu gün hekayəyə yaxşı qulaq asmısan”!
- “Nuray, oyuncaqlarını Leyla ilə bölüşdüyünə görə sənə təşəkkür edirəm”.

Müşahidə etməyi öyrənirik.

Uşağın əl və barmaqlarının bacarıqları düzgün inkişaf etməlidir. O, qələmi düzgün tuta və yazı vəziyyətinə gətirə, böyük, kiçik, düz və dairəvi xətlər çəkə bilməlidir. Uşaq qaçmağı, istiqaməti dəyişməyi, kömək olmadan yamacdan enməyi bacarmalıdır. Müşahidə göstərir ki, uşaq böyük əşyaları tipinə uyğun olaraq qruplaşdırma bilir. Onun intellektual bacarıqları inkişaf edir: ətrafdakı bütün əşyaları, şəkilləri tanıyır, şəkil çəkə, çəkdiyi şəkillərin mənasını izah edə bilir. Onun nitqi də inkişaf edir: əksər cümlələri başa düşür, 4-5 sözdən ibarət cümlələr qurur. O, uşaqlarla əməkdaşlıq edir.

Tərbiyəçi uşaq haqqında nələri öyrənə bildi?

Müşahidə üçün əvvəlcədən hazırlıq görülür. Müşahidə olunan uşaq, digər uşaqlarla birlikdə yaradıcı fəaliyyətə və oyuna cəlb edilir. Aydınır ki, oyun uşaqların daxili hissələrinin aşkara çıxmasına xidmət edir. Müşahidə olunan uşaq tərbiyəçiyə fikir vermir, öz işi ilə məşğul olur. Müəyyən zaman çərçivəsində müşahidələrin aparılması, əldə edilmiş nəticələrin köməyi ilə köməyi ilə uşaq haqqında, onun bütün inkişaf sahələri ilə bağlı bacarıqları haqqında dolğun məlumat əldə etmək olar.

böyükərlərin rolu

Yaradıcı oyun zamanı böyükərlər uşaqlar üçün lazımi material və avadanlıqlar hazırlamalı, eyni zamanda bu materialların təhlükəsizliyinə əmin olmalıdırlar. Onlar güman edilən zərər və təhlükələri bilməli, bunlardan uşaqların da xəbərdar olmalarını yaqın etməlidirlər (məsələn, uşaqlar kubiklərlə bina tikərkən onları bir-birinə atmaqla zədələyə bilərlər).

Vaxt əsasında müşahidə nümunəsini nəzərdən keçirək:

tarix: 2.11.2011;

vaxt: 1 saat;

müşahidənin aparıldığı məkan: 11 nömrəli uşaq bağçası;

oyunun növü: hərəkətli oyun;

mövzu: yaradıcı oyun fəaliyyətinin müşahidəsi;

məqsəd: oyun fəaliyyətinin müşahidə edilməsi.

vəzifələr:

- uşağın ümumi inkişafına necə dəstək verildiyini dəyərləndirmək;
- oyun zamanı müşahidə olunan əsas məqamlara münasibət bildirmək;
- böyükərlərin roluna münasibət bildirmək;
- uşağı təhsilə və inkişafa təşviq etmək üçün tövsiyələr vermək.

metod: müşahidə, müsahibə

uşağın təsviri: Ruslan 3 yaş 11 aylıq, kök və qısaboyludur. Köynək, şalvar və çəkmə geyib.

kontekst: Ruslan 2011-ci il noyabrın 2-də, çərşənbə axşamı saat 13⁰⁰-da, müşahidə edilmişdir.

qeydlər:

saat 13⁰⁰. Ruslan 3 uşaqla birlikdə otaq şəraitində qumla oynayır. O, corabdan kisə kimi istifadə edir. O, qaşığı sağ əlində, corabı (kisəni) isə sol əlində tutaraq onu qaşığıla doldurur. O, digər uşaqlarla ünsiyyət qurur, “Mənim kisəm artıq dolub” deyir. Sonra qaçaraq digər uşaqlarla oynamağa başladı.

tərbiyəçinin şərh: Bu oyun növü əməkdaşlıq oyunu kimi qiymətləndirilə bilər, çünki uşaq digər uşaqlarla da ünsiyyət qurur.

saat 13¹⁵. Ruslan yazı stolunun arxasında mavi flomasterlə ata-anasının şəkillərini çəkir. O, iki qeyri-müntəzəm dairə, eyni rənglə düz-əyri xətlərlə saç şəkli çəkmişdir.

tərbiyəçinin şərh: Bu oyun növü **solo** adlandırılı bilər, çünki uşaq yalnız özü ilə oynayır. Oyun yaradıcı xarakter daşıyır.

saat 13³⁰. Ruslan yoldaşları ilə birlikdə plastilinlə oynayır. O, plastilindən “keks bişirir”. Oyun zamanı podnos və bıçaqdan istifadə edir, dairəvi keksləri uşaqların stollarına düzür.

tərbiyəçinin şərh: Bu oyun yaradıcı və əməkdaşlıq oyunudur.

saat 13⁴⁵. O, nərdivana dırmaşır, maili yamacdan aşağı enmək üçün növbə gözləyir.

tərbiyəçinin şərh: Bu, təkbaşına oyundur, çünki uşaq tək oynayır.

saat 14⁰⁰. O, yazı stolunun arxasında tək oturub. Rəngli flomasterlə hörümçək şəkli çəkir və deyir: “Bu, böyük hörümçəkdir”. O, hörümçəyin necə böyük olduğunu əlləri ilə göstərir.

tərbiyəçinin şərh: Bu, təkbaşına oyun növüdür, çünki uşaq tək oynayır.

saat 14¹⁵. Ruslan yoldaşı ilə qaçdı-tutdu oynayır. O, güllür və qışqırır.

tərbiyəçinin şərh: Bu, əməkdaşlıq oyunu adlandırılı bilər. Ruslan bu oyunu uşaqlarla birlikdə oynayır, onlarla ünsiyyətə girir.

saat 14³⁰. Ruslan oynadıqları yerin sahmana salınmasına kömək edir, kubikləri yığır.

tərbiyəçinin şərh: Bu, uşaqların sosial vərdislərinin inkişafına yönəlmiş fəaliyyətdir.

saat 14⁴⁵. Qrupda. Ruslan tərbiyəçinin nağılına qulaq asır, onun hərəkətlərini yamsılayır.

Deyilənlərdən bu nəticəyə gəlirik ki, uşağın inkişafının izlənməsində tərbiyəçi tərəfindən aparılan məqsədli müşahidə ən səmərəli metodlardan biri olub, uşaq haqqında sistemli biliklərin toplanmasına gətirib çıxarır. Müşahidə müntəzəm aparılmalı və ondan irəli gələn nəticələr uşağın inkişaf proqramında nəzərə alınmalıdır.

ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Səhəsində İslahat Proqramı. Bakı, 1999.
2. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulum). Bakı, 2013.
3. Kərimov Y.Ş. Uşaq məktəbə gedir. Bakı: “RS Poliqraf” MMC, 2009.

наблюдение за процессом развития детей

резюме

В статье рассказывается о процессе наблюдения развития детей. Отмечается, что наблюдение является процессом следования воспитателя за деятельностью ребенка. Наблюдаемые деятельности и примеры поведения ребенка записываются регулярно. Это процесс документирования.

observation of the development of children

summary

This article describes the process of monitoring the development of children. It is noted that the observation is the process of following caregiver for the child's activity. Observed activities and examples of the child's behavior is recorded regularly. This documentation process.

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ İNKLÜZİV TƏHSİLİN TƏŞKİLİNDƏ MƏKTƏB KOLLEKTİVİNİN BİRGƏ FƏALİYYƏTİ

Brilyant Rzayeva,
Qafqaz Universitetinin magistrı
E- mail: b.rzayeva@mail.ru

Müəllif məqalədə ümumtəhsil məktəblərində inklüziv təhsilin səmərəli təşkil olunmasında kollektiv fəaliyyətdən bəhs edir.

açar sözlər: inklüziv təhsil, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar, məktəb kollektivi

ключевые слова: инклюзивное образование, дети, нуждающиеся в особой заботе, школьный коллектив

key words: inclusive education, children with special needs, school staff

Müasir dövrdə təhsil siyasətinin prioritet sahələrindən biri olan inklüziv təhsil – xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların digər uşaqlar ilə birgə təhsil almalarıdır. Ölkəmizin bir sıra məktəblərində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv komponentli siniflər fəaliyyət göstərir.

Həmin siniflərdə təhsil alan uşaqlara fərdi yanaşılmasına daha çox ehtiyac duyulduğundan, məktəb kollektivinin birgə əmək sərf etməsi məqsədəuyğundur. Yəni, istər məktəb rəhbərliyi, müəllimlər, müəllim köməkçiləri, psixoloqlar, istərsə də valideynlər bu işdə birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. Məktəb kollektivinin ən vacib vəzifəsi isə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdləri cəmiyyətə tamhüquqlu şəxs kimi təqdim etməkdir.

Bu gün ölkəmizin təhsil sistemində nəzər saldıqda müəyyən dəyişikliklərin, yeniliklərin şahidi oluruq. Həmin istiqamətlərdən birini qeyd etmək istərdim. Bu, təhsil siyasətinin prioritet məsələlərindən biri olan inklüziv təhsildir. Inklüziv təhsil artıq bir sıra insanların şəxsi problemi çərçivəsindən çıxaraq cəmiyyətin problemi olmaqdadır. Bəs inklüziv təhsil nədir və kimlərə şamil olunur? Inklüziv təhsilin təşkili xüsusiyyətlərini öyrənməzdən əvvəl bu suala cavab vermək məqsədəuyğun olar.

Inklüziv təhsil – xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların sağlam uşaqlarla birlikdə ümumtəhsil məktəblərində təhsil almaları deməkdir. Təhsildə inklüziv yanaşma ümumtəhsil sistemində bütün uşaqları əhatə etməli və onların bərabər imkanlara malik olmalarını təmin etməlidir. Artıq dünyanın bir çox ölkələrində inklüziv təhsil üçün normativ aktlar, qanunlar işlənib hazırlanmış və həyata keçirilmişdir. Bu təcrübənin öyrənilməsi sübut edir ki, bütün uşaqlar əvvəlcədən məktəbin təhsil və sosial həyatına daxil olmalıdırlar. Tibbi müayinədən keçmiş autizim, uşaq iflici, tam korluq, tam karlıq, anadangəlmə problemi olanlar, əqli inkişafı geri qalan, yüngül və orta əqli çatışmazlıq dərəcəli, şəkərli diabeti, irsi patologiyalar, əl-ayağı şikəst, beyin iflici qalığı, talassemiya, nitq pozğunluğu, psixi inkişafın ləngiməsi, zəifləmə və zəifgörmə, müxtəlif somatik, hərəkət məhdudluğu diaqnozlu və s. xüsusi ehtiyacı olan uşaqlar inklüziv təhsil qruplarına və siniflərinə qəbul edilə bilirlər. Inklüziv təhsil yalnız bu uşaqlar üçün deyil, bütün şagirdlər üçün də faydalı ola bilər. Təcrübəyə əsasən, belə uşaqların ümumtəhsil məktəbinə qəbul edilmələri bütün uşaqların təhsilinin səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək göstərir.

Məlum olduğu kimi, ölkəmiz xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilinin təşkili sahəsində xeyli irəliləyib. Müasir dövrdə respublikamızın bir sıra məktəblərində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv komponentli siniflər fəaliyyət göstərir. Həmin siniflərdə təhsil alan əlil uşaqların fərdi yanaşmaya daha çox ehtiyacı olduğundan, bu istiqamətdə məktəb kollektivi (rəhbərlik, müəllimlər, müəllim köməkçiləri, psixoloqlar, valideynlər) bu işdə birgə fə-

liyyət göstərməlidir. Sağlamlıq imkanları məhdud olan şagirdlərin məktəbə, sinif şəraitinə adaptasiyası əvvəllər çətin ola və ya istənilən nəticə alınmaya bilər. Səmərəli təhsilə nail olmaq üçün bu prosesə qoşulmaq istəyən xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara hərtərəfli dəstəyin olması zəruri şərtədir. Həmin uşaqların məktəbə qəbulu üçün bir sıra işlər görülməlidir:

- Valideyn məktəbə müraciət edir.
- Bütün sənədlər, dispanser arayışı ilə birlikdə toplanaraq psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyaya müraciət edilir (iyul-avqust ayları).
- Psixoloji-tibbi-pedaqoji komissiyanın müsbət rəyi əsasında uşaq inklüziv komponentli məktəbə qəbul olunur.
- Inklüziv komponentli sinifdə təhsil alan şagird sinif şəraitində müşahidə olunur və mütəxəssislər, valideynlər və onunla işləyən müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilir (sentyabrın 15-dən oktyabrın 15-dək).
- Tədris proqramına uyğun olaraq uşağın fərdi qiymətləndirilməsinin nəticələri əsas götürülür və onun üçün fərdi tədris planı tərtib olunur (sentyabr-oktyabr ayları).
- Təhsil xidmətləri (təlim və xüsusi xidmətlər) yerinə yetirilir (oktyabr-yanvar ayları).
- Şagirdin nailiyyətləri qiymətləndirilir. Geriləmələr və nailiyyətlər barəsində valideynlər və şagirdlə işləyən mütəxəssislər məlumatlandırılırlar (dekabr-yanvar ayları).
- Şagird nailiyyətlərinin yarım illik qiymətləndirilməsindən sonra fərdi tədris planı yenidən nəzərdən keçirilir, ona əlavə və dəyişikliklər edilir (yanvar ayı).
- Təhsil xidmətləri (təlim və xüsusi xidmətlər) yerinə yetirilir (yanvar-may ayları).

Qarşıya qoyulan məqsədlər əsasında şagirdin təlim proqramını necə mənimsəməsi və digər inkişaf sahələrinə görə hansı uğurların və çətinliklərin olmasını öyrənmək məqsədi ilə ilin sonunda bir daha qiymətləndirmə aparılır. Məktəb rəhbərliyi xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlər haqqında məlumat bazasının yaradılmasını təşkil edir, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin uğurları ilə bağlı müşahidə və portfolioların hazırlanmasına nəzarət edir, valideynlərə və məktəb ictimaiyyətinə rüblük hesabat verir, şagirdlərin sinifdən-sinifə müvəffəqiyyətlə keçidinin planlaşdırılmasını təmin edir. Göründüyü kimi, inklüziv təhsilə qoşulan hər bir məktəb rəhbərinin məsuliyyətli və vacib vəzifələri vardır.

Ümumiyyətlə, inklüziv təhsilin təşkili zamanı səmərəli işin alınması üçün bütün kollektiv zəhmət çəkir. Inklüziv təhsil prosesində daha çox əziyyət çəkən müəllimlər və müəllim köməkçiləridir, çünki onlar həmin şagirdlərlə daha çox təmasda olurlar, onlara nəinki elm öyrədir, həmçinin onları hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi yetişdirməyə səy göstərirlər. Əlbəttə, bu, müəllimdən böyük səy, təmkin və bacarıq tələb edir. Müəllimin düşünülmüş tələbkarlığı hər bir uşaqda müsbət keyfiyyətlərləri müəyyənləşdirməyə, onlara istinadən təlim-tərbiyədə qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmağa kömək edəcəkdir. Təbii ki, müəllimin elə vəzifələri vardır ki, onlara düzgün riayət etməklə istədiyi nəticəni ala bilər: müəllim xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdləri cəmiyyətə tamhüquqlu vətəndaş kimi təqdim edir, onların psixofizioloji fərdiliyini bilir, diferensial təlimi təmin edir, şagirdlərin formal və qeyri-formal qiymətləndirilməsini həyata keçirir, etik davranış normalarına riayət edir, şagird şəxsiyyətini inkişaf etdirən strategiyalardan istifadə edir. Müəllim, köməkçisi ilə birlikdə fəaliyyət göstərir, inklüziv təhsilə cəlb olunan şagird haqqında məlumatların məxfiliyini qoruyur. Müəllim köməkçisi dərs prosesini sinif müəllimi ilə planlaşdırır, şagirdlərin fərdi və qrup fəaliyyətinə cəlb olunmalarına kömək edir, onların aylıq inkişafı haqqında hesabatları hazırladıqdan sonra inklüziv təhsilə cəlb edilmiş şagirdlərin valideynləri ilə təmasda olur və onları məlumatlandırır, şagirdin təhsil məqsədlərini müəyyənləşdirir, onların yerinə yetirilməsinə, fərdi tədris planında nəzərdə tutulmuş akkomodasiyaların təmin olunmasına kömək göstərir. Müəllim köməkçisi də ixtisaslı müəllim olmalıdır və təlim mühitində əsas müəllim kimi bütün hüquqlara malikdir. Ümumiyyətlə, belə şagirdlərin bircə təlim-tərbiyə prosesinə qoşulması üçün müəllim və müəllim köməkçisinin işinin vəhdəti vacib şərtlərdəndir. Bu vəhdətin yaranması müəllimin, müəllim köməkçisinin

qarşısına qoyulan vəzifələrin yerinə yeirilməsindən asılıdır. Məhz bu zaman müəllimin pedaqoji qabiliyyəti ön plana çıxır.

İnklüziv təlim müəllimdən daha yüksək hazırlıq – təcrübə, yaradıcılıq, professionallıq tələb edir. Sinfə daxil olarkən xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara güzəşt, mərhəmət hisslərinin yaradılması da əhəmiyyətli şərtidir. Müəllim bütün şagirdlərə sosial, psixoloji, peşə və inkişaf problemlərində kömək edə bilər. Həmin şagirdlər normal uşaqlar arasında özlərinin tamhüquqlu hiss etməlidirlər. İbtidai siniflərdə təhsil alan normal şagirdlər bəzən özlərinə bənzəməyən əlil uşaqlara qarşı aqressiv münasibətdə olurlar. Tədqiqat nəticəsində şagirdlərin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarla oynamaq istəmədikləri, onlarla yarışmalardan çəkindikləri və s. müəyyən olunmuşdur. Müəllim xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərlə bağlı mənfi münasibəti aradan qaldıra bilər. Bundan əlavə, həmin şagirdlərdə ünsiyyət problemləri daha çoxdur. Müəllim məktəb psixoloqundan kömək alaraq dinləmə, sual vermə və izah yolu ilə onların ünsiyyət bacarıqlarını formalaşdırmağa bilər. Bu, eyni zamanda şagirdin kollektivə qəbulu mənasını verir. Ünsiyyət və anlamanın təsirliliyi üçün müəllim psixoloqun dəstəyini qəbul edərək xüsusilə fəal, rəvan dinləmə və əks etdirmə ilə məhsuldar ünsiyyətinə şərait yaradır. Şagirdlərin qarşılaşdıqları ünsiyyət problemləri ilə bağlı valideynlərdən əlaqədar məlumat alma, onlara məlumat vermə əməkdaşlığı da vacibdir.

Müəllim və müəllim köməkçisinin təlim prosesində bir sıra prinsiplərə riayət etməsi də gözdən yayınmamalıdır. Ən əhəmiyyətli prinsiplərdən biri də diferensiaslaşdırma və fərdi yanaşma prinsipidir. Bu prinsip hər bir şagirdin psixofizioloji xüsusiyyətlərini – xarakterik əlamətlərini, qavrayış və yaddaşını, diqqətini, hafizəsini, temperamentini nəzərə almağı tələb edir. Diferensial təlim əhəmiyyətli hesab olunan, məzmunu müxtəlif öyrənmə və düşüncə tərzinə malik olan şagirdlərə öyrətmək və mənimsəməni təmin etmək üçün tətbiq olunan təlim metodlarıdır. İnklüziv məktəbdə şagird kontingentinin müxtəlifliyi münasiblik prinsipinin gözlənilməsinə vacibdir. Bu prinsip şagirdlərə verilən təlim materiallarında onların qavrama imkanlarını nəzərə almağı tələb edir.

Təlim prosesində müəllimin əsas missiyalarından biri də şagirdlər arasında əməkdaşlığın yaradılmasıdır, çünki əməkdaşlıq sayəsində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlər özlərinə inam hiss edirlər. Sınıf yoldaşlarının bir-biri ilə səmimi münasibətləri onlara stimül verir. Əgər bu prosesi müəllim düzgün, səmərəli təşkil edərsə, sinif fəaliyyətinin digər aspektlərinə diqqətin yönəldilməsinə daha çox vaxt qalar. Əməkdaşlığın yaradılması bu şagirdlərin integrasiyasının sürətləndirilməsinə kömək edir və müəllimin işini planlaşdırmasına şərait yaradır. Təlim zamanı əməkdaşlığın təşkili üçün iş vərdislərinin inkişafına kömək edən priyomların planlaşdırılması və sistemli şəkildə istifadə olunması vacibdir. İnklüziv təhsilin əsas prinsipi “təhsil hər kəs üçün”olub, şagirdlər arasında fərqlərin aradan qaldırılması və hər bir şagirdin fərdi ehtiyaclarına uyğun təlim prosesinin təşkilinə xidmət göstərir.

Ümumtəhsil məktəblərində inklüziv təhsilin səmərəli təşkili üçün məktəb kollektivinin xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin valideynləri ilə əməkdaşlığı zəruridir. Uşaqlarla bağlı təcrübə belə bir inam yaratmışdır ki, ailə uşağın ilk müəllimidir. Uşağa ilkin öyrənməni təmin edən müəllimlər onun evdə əldə etdiyi biliklərə diqqətlə, hörmətlə yanaşır və gələcək təhsili onun maraqları üzərində qururlar. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin ailələri onların həyatları üçün böyük məsuliyyət daşıyırlar. Təhsil işçiləri və digər mütəxəssislərin ən vacib vəzifələrindən biri ailələrdə öz güclərinə inam hissi yaratmaqdır. Bu yolla onlar meydana çıxan problemləri asanlıqla həll edə bilərlər. Bu ailələr öz uşaqlarının gündəlik uğur qazanmaları ilə bağlı narahatlıq keçirirlər. Müəllimlər ailə üzvləri ilə səmimi və qeyri-rəsmi söhbətlərdən məqsədyönlü istifadə etməlidirlər. Ailələrə yardım edilməsi üçün birinci şərt müəllimlər tərəfindən xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların valideynlərinin vəziyyətinin başa düşülməsidir. Valideynlərin dəstəklənməsində prioritet istiqamətlər də vardır: nitq və dil vərdislərinin mənimsənilməsində şagirdə yardım göstərilməsi, valideynin evdə övladı ilə məşğələlər aparması üçün yardımçı materiallarla təmin edilməsi, uşağın sosial və emosional inkişafına kömək və s. buna

aidir. Şagirdin təlimi və inkişafı prosesində ailələrlə əməkdaşlığın qurulması üçün müəllimlərin xüsusi strategiyaları öyrənmələri çox vacibdir. İnformasiya mübadiləsi çərçivəsində məktəb valideynlərə kömək edə bilər:

- öz uşaqlarının cəlb olunduğu inklüziv təlimləndirici proqramı öyrənmək;
- uşağın uzun müddətli inkişaf perspektivində onun davranışını müşahidə etmək və anlamaq;
- valideynlər tərəfindən müəllimlərə və başqa mütəxəssislərə təlim prosesinin təkmilləşdirilməsində lazım ola biləcək məlumatların vaxtında təqdim olunmasını təmin etmək.

Sosial və emosional yardım çərçivəsində müəllim, psixoloq valideynlərə müqəssirlik, başqa valideynlərə bənzəməmək, tənhalıq hissələrindən xilas olmaqda kömək edə bilər. Bu hissələr xəstə övladı olan bütün ailələrdə həmişə mövcuddur. Ailədə müsbət emosional fonun və valideynlərin özlərinə münasibətdə müsbət qiymətləndirmə hallarının yüksəldilməsi müəllimə göstərilən sosial və emosional yardımdır. Bütün problemlərin həllini məktəbə həvalə etmək düzgün olmazdı. Təhsil Qanununda qeyd olunmuşdur ki, pedaqoji işçilərlə yanaşı valideynlər də təhsil prosesinin iştirakçılarıdır. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların valideynlərinin aşağıdakı vəzifələri vardır:

- erkən yaşlarından övladlarının fiziki, əxlaqi və intellektual inkişafına şərait yaratmaq;
- onların təhsil almalarına və mənəvi yetkinliyinə məsuliyyət daşımaq.

Göründüyü kimi, inklüziv təhsilin səmərəli təşkili üçün valideynlərin də məktəb kollektivinin bir hissəsinə çevrilməsi əsas şərtidir. Müəllim və valideynlər mühüm işlər görə biləcək güclü bir qrup yarada bilərlər. Belə qrupun reallaşdıracağı məhsuldar əməkdaşlıq uşaqlara böyük fayda verə bilər. Əməkdaşlığın mütəxəssislərə və müəllimlərə bəxş edəcəyi faydalar aşağıdakılardır:

- Valideyn övladının ehtiyaclarının daha yaxşı anlaşılmasını təmin edir.
- Şagirdin məktəbdən kənar həyatı üçün əhəmiyyətli olan bir çox qaydaların müəyyən olunmasında lazımlı məlumatların toplanmasına kömək edir.
- Uyğun davranışların evdə və məktəbdə mühitində gücləndirilməsinə imkan verir;
- Şagirdlərin qazandıqları bacarıqların mənimsənilməsində çox əhəmiyyətli olan təbii mühitin daha əlverişli vəziyyətə gətirilməsinə yardım göstərir.

Beləliklə, müəllimin inklüziv təhsilin məqsədlərinə çatması prosesi asanlaşır.

Inklüziv təhsilin səmərəli olması üçün valideyn və müəllimin uşağın ehtiyacları mövzusunda birləşmələri lazımdır. Valideynlər uşaqları haqqında müəllimin görə bilməyəcəyi bir çox məlumatlara malikdirlər. Müəllim də uşaqlarla sinifdə apardığı uzunmüddətli işlərə görə onları müşahidə etmə və gündəlik inkişaflarını tanıma fürsətinə malikdir. Müəllim şagirdin bacarıqlarını öyrənərkən ailədən yararlanmalıdır. Uşağın dil, hərəkət, ictimai davranış və özünə kömək bacarıqları zəif ola bilər. Məhz bu bacarıqların gücləndirilməsi üçün müəllim valideynlərə uşaqların evdə yerinə yetirə biləcəkləri işləri məsləhət görməlidir. Ana və ata uşaqlarının inkişafına kömək etdikləri üçün psixoloji tərəfdən rahatlanacaqlar. Məktəb-ailə əməkdaşlığı sahəsində müəllimin görə biləcəyi işlər çoxdur:

- Müəllimin uşaqla gördüyü işlər və təhsil proqramı haqqında valideynə məlumat verməsi, lazım gələrsə, sinifdəki fəaliyyəti onların müşahidə etmələrinə şərait yaratması məmnunluqla qarşılınır və əməkdaşlığa müsbət təsir göstərir.
- Müəllim valideynlərlə görüşərkən şagirdin nailiyyətlərini ön plana çəkməlidir.
- Uşağın təlimə başladığı ilk günlərdə nələri bacardığının, nələri bacarmadığının sistemli şəkildə ailəyə izah edilməsi, uşaqlarda olan kiçik irəliləyişlərin xəbər verilməsi valideynlərin əhvalını, şübhəsiz ki, yüksəldəcəkdir.
- Şagird haqqında qərarların qəbul edilməsində valideynlərin iştirakı vacibdir.

- Uşaqların çoxu məktəbə gəldikləri ilk dövrlərdə oxumağı, yazmağı öyrənə bilmir, lakin bir çox şeyləri bacarır. Uşağın bacarıqlarının valideynə nümayiş etdirilməsi ailəyə xoş təsir bağışlayır və əməkdaşlığı gücləndirir.

İnklüziv təhsilin təşkilində psixoloqların da rolu mühümdür. Bildiyimiz kimi, psixoloq uşağın psixi zonasına girməyi bacaran, həyatın gedişatına onun ağı, gözü və səviyyəsi ilə baxmağı bacaran mütəxəssis, başqaları ilə əlaqələr qurmaq, şagirdləri iş birliyinə, dialoqa cəlb etmək üçün lazımı ünsiyyət bacarıqlarını müəyyən edən şəxsdir. İnklüziv təhsil prosesində psixoloji xidmətin əsas məqsədi uşaq və ailənin fəaliyyəti ilə bağlı kompleks təsəvvür əldə etmək, psixoloji müdaxiləni həyata keçirməkdir. Ümumiyyətlə, praktik psixoloqun fəaliyyəti tədris müəssisələrində psixoloji xidmətin bazasını təşkil edir və məktəbdə psixoloji situasiyaların tənzimlənməsində onun rolu əvəzəedilməzdir. İnklüziv komponentli məktəblərdə psixoloq şagirdlərdə aşağıdakı keyfiyyətlərin inkişaf etdirməlidir:

- özünəinam;
- emosional və koqnitiv sahə;
- stressə qarşı dözümlülük;
- müstəqillik, avtonomluq;
- özünühəvəsləndirmə;
- ətraf aləmə pozitiv münasibət, tolerantlıq və s.

Bu keyfiyyətlərin uğurla həyata keçirilməsi üçün psixoloqun aşağıdakı aspektlərə diqqətlə yanaşması vacibdir:

- şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılması və psixi inkişafının xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması;
- müəllim-şagirdlərin ünsiyyətinin psixoloji-pedaqoji xüsusiyyətlərini öyrənmək;
- şagirdlərin psixi inkişafı və davranışındakı olan qüsurların korreksiyasını təşkil etmək;
- müəssisə rəhbərlərinə, müəllim və valideynlərə psixoloji məsləhətlər vermək və s.

Psixoloqun müəllim və valideynlərlə daimi təması vacibdir. Müəllim xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin öz bacarıqlarını, maraqlarını tanımalarına və özlərinə uyğun proqramları seçmələrinə kömək göstərə bilər. Müəllimin bu sahədə ən böyük köməkçisi məktəb psixoloqudur. Əgər təməldə nə olduğu izah edilərsə, şagird hər tərəfdən deyil, sadəcə bir və ya bir neçə sahədə əlil olduğunu görə bilər. Beləliklə, o, bacarıqlarına istinadən inkişaf edə bilər. Müəllim şagirdə bacarıqlarına uyğun vəzifələr verərək onun bu istiqamətdə inkişafına şərait yarada bilər. Bütün bu fərqli çalışmalar müəllimin məktəb psixoloqu ilə əməkdaşlığı şəraitində daha yaxşı nəticə verə bilər. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin təlimində müəllim şagirdlərin sosial-psixoloji inkişafına dəstək ola bilər. Məktəb psixoloqu müasir psixologiya elminin nailiyyətlərini, anomal uşaqların psixologiyasını, praktik psixologiyanı dərinlən bilməli, öz işində müasir elmə əsaslanan diaqnostik, inkişafetdirici psixokorreksiya metodlarından istifadə etməyi bacarmalı, daim ixtisasını artırmalıdır. Psixoloqun bu vəzifələrə düzgün riayət etməsi, inklüziv komponentli siniflərdə psixoloji mühitin yaradılması, şagirdlərin sinif kollektivinə adaptasiya olunması zəruridir.

Nəticə etibarilə, demək olar ki, ümumtəhsil məktəblərində inklüziv təhsilin səmərəli təşkili üçün məktəb kollektivinin birgə əməkdaşlığı gözlənilən nəticələri verə bilər.

ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995.
2. Hüseynov Q., Şərafənova L., Məmmədova S., Mikayılova Ü., Kərimova Y. İnklüziv təhsil (peşəkarlar üçün metodik vəsait). Bakı, 2010.
3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Xüsusi təhsil müəssisələrinin nizamnaməsi” haqqında 078 nömrəli qərarı. Bakı, 2002-ci il, may ayının 10-u.
4. Qasımov S., Kərimova E., Sultanova İ., Ağayeva T. İnklüziv təhsil (müəllimlər, tibb işçiləri və psixoloqlar üçün vəsait), Bakı, 2006
5. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika. Bakı: “Elm və təhsil”, 2010.

6. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların cəmiyyətə adaptasiyası. (Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Metodik Şurasının 22.XII.2010-cu il tarixli, 4 № li protokolu ilə təsdiq edilmişdir). Bakı, 2011.

7. <http://ozelegitimsitesi.com/kaynak/engelli-cocuklara-yonelik-hazirlanan-aile-egitimi-programlari.html>.

организация инклюзивного обучения в общеобразовательных школах резюме

Инклюзивное образование – обучение детей, нуждающихся в особой заботе. Оно является одной из приоритетных проблем образовательной политики. Во многих школах нашей страны уже есть такие классы с инклюзивными компонентами. В таких классах дети, нуждаются в индивидуальном внимании, и поэтому педагогический коллектив школы должен тратить много сил в этом направлении. То есть, и руководство школы, педагоги и их помощники, психологи и родители должны действовать, как единая команда. А самой главной задачей всего школьного коллектива – это представить обществу учеников, нуждающихся в особой заботе, как полноправных личностей.

organization of inclusive education in comprehensive schools summary

Inclusive education is studying of children with special needs together with other children and this is one of the main issues of educational policy. There are inclusive classes for children with special needs in several schools of our country. In these classes there is a need to individual approach to each of the pupils and it is advisable that a school staff should work together in this way. So both administration, teachers, assistant teachers, and parents and psychologists should operate together. The major task of school staff is to introduce children with special needs as members in the society.

BİLİRSİNİZMİ?

Pinqvin suda saatda 40 kilometr sürətilə üzür, amma uça bilmir.

Ördəkburun və yexidna yumurta vasitəsilə çoxalır, balalarına isə məməli heyvanlar kimi süd verirlər.

Ən iri qurbağa Qərbi Afrikada yaşayan qolialf qurbağasıdır. Onun uzunluğu 40 santimetr, çəkisi 3,5 kiloqramdır. Ən kiçik qurbağa Seyşel adalarında yaşayan sarımsaq qurbağasıdır. Onun uzunluğu 2 santimetrdən artıq olmur.

Ən kiçik məməli uçan siçan kittidir. O, Taylandın Kvay-Nay çayı sahilində yaşayır. Onun uzunluğu 2,9-3,3 santimetr, ağız qanadları ilə birlikdə eni 13-14,5 santimetr, çəkisi isə 1,7-2,0 qram olur.

Ən uzun ilan Şərqi Asiyada yaşayan pitondur. Onun uzunluğu 6,5 metrə qədər olur. Pitonların ən uzununu (uzunluğu 10 metr) 1912-ci ildə İndoneziyada öldürüblər.

Ən kiçik ilan isə sapa oxşar ildir ki, uzunluğu 10,8 santimetrdir.

Ən kiçik quş Kubada yaşayan karlik quşlarıdır. Onların uzunluğu 5,5 santimetr, ağırlığı 1,5 qramdır.

Ən hündürdə uçan quşlar iri durnalardır. Onların boyu 2 metr olur.

ŞAĞIRDLƏRİN BƏDİİ ZÖVQÜNÜN FORMALAŞDIRILMASINDA MƏKTƏB MUZEYLƏRİNİN ROLU

Sevda Məmmədova,

İmişli rayonu, F.Cəbrayilov adına Şahverdili kənd
tam orta məktəbinin müəllimi

Məqalədə şagirdlərin bədii zövqünün formalaşdırılmasında məktəb muzeylərinin rolundan, muzeylərdə keçirilən dərslərdən danışılır.

açar sözlər: məktəb muzeyi, bədii zövq, gözəlliyi duymaq

ключевые слова: эстетическое воспитание, школьный музей, художественный вкус, уроки в музее

key words: aesthetic education, the school museum, artistic taste, the lessons in the museum

Estetik tərbiyənin mühüm sahələrindən birini uşaqlarda bədii zövqün tərbiyəsi təşkil edir. Bədii zövq, hər şeydən əvvəl, təbiət gözəlliyini duymaqla, incəsənət əsərlərinin təsiri ilə yaranır və tədricən formalaşır. Bədii zövqün formalaşması fəal həyat mövqeyi ilə yanaşı, həm də yaradıcı əmək prosesi ilə şərtlənir. Şagirdlərdə bədii zövqü formalaşdırarkən çalışmaq lazımdır ki, onlar muzeylərdə nümayiş olunan eksponatların əhəmiyyətini dərk etsinlər, çünki insan dərk etmədiyi şeyi qəlbən sevə bilməz, onda həmin şeyə həvəs, maraq yarana bilməz. Əgər şagirdlərdə düzgün zövq formalaşdırsa bilsək, onlar ətraf aləmi sevərək, ona qayğı ilə yanaşaraq həyatlarını gözəllik qanunları əsasında qurarlar. Əlbəttə, gözəllik mürəkkəb və çoxcəhətli anlayışdır. Onun ilk mənbəyi bizi əhatə edən həyatdır. Gözəllik həyatın özüdür. Gözəllik insan şüurunun ən dərin guşələrinə nüfuz etmək, onu ehtizaza gətirmək, insana öz qüvvəsini anlatmaq, onu ucaltmaq kimi bir qüdrətə malikdir. Bəşər övladı tarixən gözəlliyin təsirini öz üzərində dərinlənən duymağa başlamışdır.

Qurani-Kərimdə insanın, təbiətin gözəllik qanunları əsasında yaradılması qeyd edilmişdir.

Estetik tərbiyənin vəzifələri çoxdur. Bu vəzifələr sırasında gözəlliyi duymaq, qavramaq, anlamaq, qiymətləndirmək, həyata tətbiq etmək və ondan zövq almaq, gözəllik qanunlarına uyğun surətdə yaşamaq, davranmaq, qurub-yaratmaq və eybəcərliyin hər cür təzahür formalarına qarşı amansız mübarizə aparmaq səyin, bacarıq və qabiliyyətinin tərbiyəsi mühüm yer tutur. Məktəbdə bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün məktəb muzeyində Azərbaycan tarixinə dair mövzuların tədris olunmasının böyük imkanları vardır. Məktəb muzeyində tədris olunan mövzular şagirdlərdə estetik baxışların tərbiyəsində, həqiqi gözəllik ideali yaratmaqda, məktəbdə estetik tərbiyənin məqsəd və vəzifələrini həyata keçirməkdə mühüm rol oynayır. Dərs prosesində uşaqlara yalnız bilik verilmir, həm də onlar ideya-siyasi, əxlaqi və estetik cəhətdən tərbiyələnilirlər. Muzeydə şagirdlərin qabiliyyətləri inkişaf etdirilir. Estetik tərbiyə baxımından tədris olunan fənlərin ümumi və spesifik xüsusiyyətləri vardır. Şagirdlər Azərbaycan torpağında tarixən mövcud olan həyat tərzindən, bütün ictimai-iqtisadi quruluşlarda həyatın həqiqi gözəlliklərdən ayrılmaz olduğunu, ictimai münasibətlərdəki gözəlliyin və eybəcərliyin əsl mahiyyətini, hansı cəmiyyətdə insanların daha böyük gözəllik yaratmağa qadir olduqlarını muzeyin köməyi ilə daha asan öyrənirlər. Dərs prosesində şagirdlər “vicdan”, “borc”, “namus”, “qeyrət” kimi ali anlayışlar haqqındakı bilik və təsəvvürlərini dəqiqləşdirir, bu anlayışın əsl mənasını başa düşür, onlarda gözəlliklərə və böyük tarixi həqiqətlərə maraq inkişaf edir.

Şagirdlər Cavanşir, Babək, Koroğlu, Qaçaq Nəbi kimi mərd insanları, Həzi Aslanov, Gəray Əsədov, Mehdi Hüseynzadə, Rixard Zorge kimi unudulmaz qəhrəmanları, Azərbaycanın müstə-

qilliyi uğrunda şəhid olmuş Çingiz Mustafayev, Rahim Məmmədov, Cavanşir Abdullayev, Mübariz İbrahimov kimi fədakar gəncləri özlərinə ideal seçir, vətəni, xalqı sevməkdə onlara oxşamağa çalışırlar.

Muzey dərslərindən sonra uşaqlarla aparılan sorğudan məlum olur ki, həqiqətən, baxışları zənginləşdirmək, həyata estetik münasibət yaratmaq, bədii zövqü inkişaf etdirmək sahəsində belə dərslərin əhəmiyyəti böyükdür. Muzeylərdə keçilən dərslər ədəbiyyat, musiqi, rəsm dərslərindən geri qalmır, şagirdlərə lazımı səviyyədə öyrədilən materiallar onların şəxsiyyətinə qüvvətli emosional təsir göstərir, uşaqlarda əxlaqi və estetik hisslərin tərbiyəsinə kömək edir. Bu gün zəngin tarixə malik, bu gün müstəqillik yolu ilə çətinliklə, lakin inamla addımlayan Azərbaycan xalqının mənəviyyatca zəngin, geniş dünyagörüşlü, gözəlliyi duyan, hiss edən, onu yaradan gənclərə ehtiyacı olduqca böyükdür. Tarixən azərbaycanlıların öz gözəlliyi, möhtəşəmliyi ilə insanı heyrətə gətirən misilsiz sənət əsərləri dünya xalqlarının diqqətini cəlb etmişdir. Bu gün məhz gözəllik və xeyirxahlığı özündə birləşdirən gənclərin formalaşmasında əvəzsiz rol oynayan məktəblərimizin, məktəb muzeylərimizin işinin daha da canlandırılması zəruridir. İldən-ilə estetika məktəb həyatına daha geniş daxil olur. Həm pedaqoqlar, həm də şagirdlər başa düşürlər ki, gözəllik təlim-tərbiyə işində xeyirxah müttəfiqdır. O, şagirdlərə sevinc, optimist hisslər bəxş edir, çətinliyin dərk edilməsini asanlaşdırır, maraqlı və cəlbedici edir. Gözəllik böyüməkdə olan insanı mənəvi cəhətdən zənginləşdirir, onu yaradıcılığa sövq edir. Unutmamalıyıq ki, gözəllik mükəmməllikdir, insanı adilik, yeknəsəqlik üzərində ucaldan idealdır. Gözəlliyi görmək onu dərk etmək üçün maddi bazadır. Uşaqlara həyatda həqiqi gözəlliyi görməyi, duymağı və qiymətləndirməyi, bu gözəlliyə valeh olmağı öyrətməkdə məktəb muzeylərinin rolunu yaddan çıxarmaq olmaz. Gənc nəslin estetik tərbiyəsində məktəb muzeyində nümayiş etdirilən bədii sənətkarlıq nümunələri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Şübhəsiz, məktəblilərin müxtəlif xarakterli mədəni sərvətlərlə təmasda olmaları onlarda mədəni-mənəvi irsə hörmətlə yanaşmaq, qayğı göstərmək, onları qorumaq hissini qüvvətləndirir. Məktəblərdə şagirdlərin estetik mədəniyyətinin yüksəldilməsində sinifdən xaric və məktəbdən kənar tədbirlərin estetik-emosional əsaslarda aparılmasına, bu işin formalaşmasına pedaqoji, metodik təminat yaradır. Məktəb muzeyində olan mühitin estetikliyi (bədii tərtibat, müvafiq rənglərdən, rəng çalarlarından istifadə) eksponatlardan məqsəddə müvafiq şəraitdə istifadə olunması şagirdlərin estetik hisslərini, zövqünü, ətraf aləmə estetik münasibətini inkişaf etdirir.

Şagirdlərin bədii yaradıcılıq qabiliyyətinin üzə çıxarılmasına geniş imkan yaradan məktəb muzeyləri şagirdlərin estetik dünyagörüşünü, həssaslığını və mənəvi zənginliyini artırır. Məktəb muzeyində şagirdlərin estetik tərbiyəsində qazanılan uğurlar, onların bütün sahələr üzrə inkişafında stimula çevrilir, məktəbin tanınmasına müsbət təsir göstərir. Təhsilin yeniləşməyə doğru getdiyi müasir dövrdə şagirdlərin estetik tərbiyəsində məktəb muzeylərinin gücündən maksimum istifadə olunmalıdır.

ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: "Qanun", 1997.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu. Bakı: "Öyrətmən", 1993.
3. Məmmədov M. Estetika haqqında söhbətlər. Bakı: "Gənclik", 1986.
4. Quliyeva X. Heydər Əliyev və mənəvi-estetik dəyərlər. Bakı: "Azərnaşr", 2002.

роль школьных музеев в эстетическом воспитании детей резюме

Место и значение школьных музеев в морально – эстетическом воспитании школьников, формы, способы и средства усвоения учебных предметов различны. В общемировой педагогической мысли для рационализации обучения дана обширная классификация основных методов. В том числе, изучения, использования музейных материалов отмечается полезностью на всех исторических периодах. В статье освещаются вопросы, имеющие важное значение для теоретического и практического осуществления задач, вытекающих из данной проблемы.

the role of school museums in aesthetic education of children summary

The aims of museum education services are very flexible indeed; and deliberately so. In a profession which is still developing rapidly, where the museum has so much potential to offer, and where educational ideas and technology are

constantly changing, educational activities within the museum must be ready to provide a great variety of methods through which people can receive insights into, and enjoyment of the collections.

There are many useful of forms and modes, the methods in the process of teaching on educational subject, the process of different characters in generally, on the point of view of world pedagogics was given the wide classification of important methods of teaching. The usage of museum materials for all historical periods among them, is differ by coefficient of benefit.

MƏKTƏBDƏ SƏRGİLƏRİN TƏŞKİLİ

Nazim Məmmədbəyov,

ADMİU-nun bədii quruluş hissə müdiri

Müəllif məqalədə ümumtəhsil məktəblərində sərgilərin tərtibatı prinsiplərindən, bu işdə təsviri incəsənət müəllimləri və şagirdlərin rolundan bəhs edir.

açar sözlər: təsviri incəsənət, qrafika, heykəltəraşlıq, dekorativ tətbiqi sənət, sərgi, şəkil qalereyası

ключевые слова: изобразительное искусство, графика, скульптура, прикладное искусство, выставки, картинная галерея

key words: art, graphics, sculpture, applied arts, exhibitions, art gallery

Artıq çoxdandır ki, təsviri incəsənət müəllimləri və təsviri yaradıcılıq işlərinin rəhbərlərini məktəbdə sərgilərin tərtibatı məsələsi çox düşündürür. Şübhəsiz, məktəbin hər hansı bir yerində lövhə qoyub, üstündə məktəblilərin çəkdiqləri rəsmləri düzmək asan iş deyil.

Məktəbdə sərginin təşkili üçün onun mövzusunun seçmək, təşkil olunacağı yeri ayırmaq lazımdır. Sərginin məqsədyönlü, baxımlı olması onun tərtibatından və seçilən yerdən asılıdır.

Təsviri incəsənət üzrə sərgi üçün rəsmlər, qrafika, heykəltəraşlıq və dekorativ tətbiqi sənət nümunələrini ayrıca sinif otağında və məktəbin dəhlizində nümayiş etdirmək olar.

Son zamanlar kiçikyaşlı məktəblilərin çəkdiqləri şəkillərə həsr olunmuş sərgilərin tərtibatı heç də müasir tələblərə tam cavab vermir.

Zənnimcə, nəzərdə tutulan hər şey uşağın bu sahədə boy artımına da təsir göstərməlidir: çərçivədəki şəkillər, üzərinə şəkil çəkilmiş karton döşəmədən 100-120 sm hündürlüyündə olmalıdır ki, uşaqlar yaxşı baxa bilsinlər. Sərgidə simmetriya, tarazlıq və üfüqi vəziyyət, işlərin düzgün yerləşdirilməsi, iplər üzərində düzgün asılması tez baxıb, asan qiymətləndirməyi təmin edən başlıca şərtlərdəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, xalça toxumaq, keramika və dəmirə naxış vurmaq, dəmir üstə döymə, bədii toxuma, tikiş, aplikasiya, taxta üzərində müxtəlif naxışlı işləmələr və s. təsviri sənət nümunələri incəsənət sərgilərinə az yol tapır.

Bəzən elə olur ki, əsərin texniki cəhətdən yerinə yetirilməsinin müxtəlifliyi, işlənmiş ekspozisiyalarla bağlılığı çox effektiv olur. Ekspozisiyaya görə məsuliyyət daşıyan təsviri incəsənət müəllimi ekspozitinin seçilməsində diqqətli olmalı, taktiki səhvə yol verməməli, şagirdlərdə əşyaların yerləşdirilməsi planının bütün incəliklərinə qədər düzgün işlənməsi təsəvvürünün yaradılması haqqında da fikirləşməlidir. Təcrübə göstərir ki, şəkillər və dekorativ təsviri sənət nümunələrinin sərgisini şagirdlərlə birlikdə tərtib etmək müsbət nəticələr verir. Burada bir iş digərini tamamlayır və sərgi elə bil, daha da canlanır.

Adətən, məktəblərdə dekorativ təsviri incəsənət sərgisini planşetlərdə tərtib etməyə səy göstərilir. Bu məqsədlə taxta və fanerlərdən düzbucaqlı tumbalar düzəldilir və onların üzərində dekorativ təsviri incəsənət ekspozitləri əks olunur. Yaxşı olar ki, bu taxta qutuların üzünə ağ parça çəkilsin. (Emulsiya ilə rəngləmək də olar). Geniş pəncərələrin önünə kiçik ölçülü tumbalarda güllər qoymaqla sərgini daha da canlandırmaq olar.

Şəkilləri bir və ya iki sırada kəndir üzərində düzmək (asmaq) məqsəddəuyğundur. Şəkilləri düzərkən aralarındakı məsafəni gözləmək lazımdır.

Yaxşı olar ki, şəkillər şüşəli çərçivəyə salınsın. Bu zaman şəkillər elə simmetrik yerləşdirilməlidir ki, yellənib tərپənməsin, bir-birinə dəyməsin. Sərgi təşkilatçılarının arzusuna uyğun olaraq dəhlizi lövhələr vasitəsilə bir neçə hissəyə bölmək olar. Böyük lövhələrdən, daxili artırmalardan da istifadə etmək olar. Lövhələrə ağ bez çəkilsə, yaxşı olar. Fikrimizcə, bir məktəb dəhlizinə 3 və 4 belə lövhə yerləşdirmək olar.

Təsviri incəsənət müəllimi öz qarşısında sərginin əsas qayəsini və metodik mahiyyətini bütövlükdə açmaq məqsədini qoymalıdır.

Əvvəlcə ümumi fonun, sonra isə bütün incəliklərin gözlənilməsi şərtilə şəkillərin asılmasının son variantını da nəzərdən keçirməli, iri ölçülü əsərlərin yerləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müxtəlif xarakterli tabloların ölçüsünə, materialına, digər obyektiv bədi xüsusiyyətlərinə görə yerləşdirilməsi sərgi təşkilatçılarının əməyini çətinləşdirsə də, son anda kəskin kompozisiya prinsipləri olan incəsənət əsərlərinin tərtibi sərgini baxımlı və maraqlı edir. Sərginin tərbiyəvi və estetik əhəmiyyətini unutmaq, buna riayət etməmək, qoyulan məqsədə nail olmamaq deməkdir.

Təsviri incəsənət müəllimi elementlərin bir-birinə tabeliliyinin bütövlüyündən, həmçinin kompozisiyanın xüsusiyyətlərindən istifadə edərək sərgi ansamblı problemini həll edir.

Kompozisiya xüsusiyyətlərinin başlıca cəhəti rənglərdir. Əsərlərin rənglərin ahənginə uyğun düzülüşü təzərə alınmalıdır. Zəif rəng qammaları sayəsində az gözə çarpan şəkil və ya eksponat keyfiyyəti aşağı sala və sərginin baxımlılığını poza bilər.

Təsviri incəsənət müəllimi fənn üzrə bir neçə fəal şagird seçib, onlardan sərgi üçün bələdçi hazırlamalıdır. Məktəb müdiriyyətinin arzusuna görə həmin dəhliz daim fəaliyyət göstərən sərgi salonu, yaxud məktəbin uşaq şəkil qalereyası kimi saxlana bilər.

ədəbiyyat

1. Məmmədov M. Təsviri incəsənət üzrə sinifdənkənar işlərdə şagirdlərin estetik tərbiyəsi. Metodik tövsiyə. Bakı, 1991.
2. Məmmədov M. Şagirdlərin estetik tərbiyəsində təsviri incəsənət üzrə sinifdənxaric məşğələlərin əhəmiyyəti. «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, 1990, №4.
3. Глинская И. Тематическое рисование в начальной школе. «Начальная школа», 1958, №4.
4. Кизин В.С. Вопросы изобразительного творчества. Москва, 1971.
5. Демина Н.Д. Эстетическое воспитание. Рига, 1985.

организация выставок в школе резюме

В статье рассказывается об организации выставок из рисунков и ручных работ учащихся общеобразовательных школ. Отмечается, что надо обращать внимание на общий фон и размещению крупногабаритных экспонатов.

organization of exhibitions in the school summary

The article describes the organization of exhibitions of drawing and manual work of schoolchildren. It is noted that it is necessary to pay attention to the general background and placing large exhibits.

1941–1945-Cİ İLLƏR BÖYÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDƏ FAŞİZM ÜZƏRİNDƏ QƏLƏBƏDƏ AZƏRBAYCAN XALQININ ROLU

Məmməd Mirzəliyev,
müharibə və əmək veteranı

Məqalədə Böyük Vətən Müharibəsində qələbədə Azərbaycan övladlarının rəşadətindən, Azərbaycan neftinin rolundan bəhs olunur.

açar sözlər: Böyük Vətən Müharibəsi, alman faşizmi, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan diviziyaları, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, Azərbaycan nefti

ключевые слова: Великая Отечественная Война, немецкий фашизм, азербайджанский народ, азербайджанские дивизии, Герой Советского Союза, азербайджанский нефть

key words: The Great Patriotic War, german fascism, the people of Azerbaijan, Azerbaijani division, Hero of the Soviet Union, the Azerbaijani oil

Böyük Vətən Müharibəsində (1941–1945-ci illər) alman faşizmi üzərində qələbənin təmin edilməsində Azərbaycan xalqının böyük rolu olmuşdur. Müharibə illərində Azərbaycandan 700 minə yaxın insan Sovet Ordusuna səfərbərliyə alınmış, onlardan 300 mindən çoxu müharibədə həlak olmuşdur. Azərbaycan oğulları Böyük Vətən Müharibəsində şücaət göstərmiş, qəhrəmanlıq nümunələri nümayiş etdirmişlər. Həmin dövrdə Azərbaycandan səfərbərliyə alınmış vətəndaşlardan 176 min nəfərdən çoxu orden-medallarla təltif olunmuş, 134 nəfər Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür. Onlardan 30 nəfəri əfsanəvi qəhrəmanlıq göstərərək “Şöhrət” ordeninin hər üç dərəcəsi ilə təltif edilmişdir.

Müharibənin ilk günlərindən 44 nəfər cəsur azərbaycanlı Brest qalasının müdafiəsində dayanmış, son nəfəslərinə qədər vuruşmuşlar. Qala faşistlərə təslim olmamışdır.

Leytenant İsrəfil Məmmədov 1941-ci ilin dekabrında Novqorod yaxınlığında Pustinka kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə böyük şücaət göstərdi və Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülən ilk azərbaycanlı oldu.

Azərbaycan xalqı faşizmə qarşı mübarizəyə qalxdı. Müharibənin ilk günlərində 40 mindən çox oğlan və qız cəbhəyə könüllü getmək üçün ərizə verdi. Yüzlərlə qırıcı batalyon, özünümüdafiə və hava hücumundan müdafiə dəstələri yaradıldı. Azərbaycanda 1941-ci ilin avqust ayında 402-ci, oktyabr ayında 223-cü, 1942-ci ilin mart-sentyabr aylarında 416-cı, avqust-sentyabr aylarında 271-ci atıcı diviziyaları yaradıldı. Krımın müdafiəsində şəxsi heyətinin çoxunu itirmiş 77-ci diviziya 1942-ci ilin mayında respublikada yenidən komplektləşdirildi.

1941-ci il, sentyabrın 30-da alman qoşunları Moskva istiqamətində hücumu keçdilər. Moskva ətrafındakı döyüşlərdə böyük qəhrəmanlıq göstərdiyinə görə tank qoşunları komandiri Həzi Aslanov “Qırmızı Ulduz” ordeni ilə təltif olundu. Stalinqrad uğrunda döyüşlərdə H.Aslanovun 55-ci əlahiddə tank polku feldmarşal Manşteynin tank ordusunun darmadağın edilməsində fərqləndiyinə görə 1942-ci ilin dekabrında ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, onun polkuna isə qvardiya adı verildi. 1944-cü ilin iyununda general-mayor H.Aslanovun 35-ci qvardiya tank briqadası Belorusiyada Berezina çayını keçib, Pleşşenitsı şəhərini və 508 yaşayış məntəqəsini azad etdi. O, ikinci dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adına təqdim olundu, lakin bu məsələdə də er-

məni xisləti öz işini gördüyündən fərman gecikdirildi. İkinci dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı ona ölümündən 47 il sonra – 1991-ci ildə verildi.

Həzi Aslanovun tank briqadası Baltikyanı ölkələrin azad olunmasında fəal iştirak etmişdi. O, 1945-ci il yanvarın 24-də, müəmmalı şəkildə, döyüş əməliyyatlarının aparılmadığı bir ərazidə güllə yarasından həlak oldu.

Azərbaycan milli diviziyaları Şərqi Avropanın faşizmdən azad olunmasında da fəal iştirak etmişlər. 223-cü diviziya böyük döyüş yolu keçərək Macarıstan, Avstriya və Yuqoslaviyanın azad olunmasında iştirakına görə “Belqrad diviziyası” adlandırılmışdır. 271-ci diviziya Polşa və Çexoslovakiyanın azad olunmasında iştirak etmişdir. Bu döyüşlərdə göstərdikləri şücaətə görə, Ziya Bünyadov da daxil olmaqla, 20 nəfər azərbaycanlı Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdü. Diviziyaya “Qorlovka diviziyası” adı verilmişdi.

416-cı Azərbaycan diviziyası 1945-ci ilin fevral ayında düşmənin müqavimətini qırıb, Oder çayı sahilinə çıxdı və Berlin üzərinə yeridi. Azərbaycan döyüşçüləri mayın 2-də Berlinin Brandenburq darvazası üzərinə qələbə bayrağı sancdılar. Reyxstaqın alınmasında göstərdiyi rəşadətə görə Yusif Sadıqov Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldü.

Azərbaycan oğulları müqavimət və partizan hərəkətində də fəal iştirak etmişdilər. Mehdi Hüseynzadə, Əhmədiyyə Cəbrayilov, İsmayıl Əliyev, Məmməd Əliyev, Vilayət Hüseynov, Əkbər Ağayev, Mirdamət Seyidov, Ələkbər Əliyev, Hadı Qiyasbəyov, Mirzəxan Məmmədov, Əli Babayev və başqaları müqavimət hərəkətinin partizan birləşmələrində faşizmə qarşı fəal mübarizə aparmış, böyük qəhrəmanlıq nümunələri göstərmişlər.

402-ci, 416-cı və 223-cü Azərbaycan diviziyaları Mozdok istiqamətində döyüşür, 77-ci diviziya isə müdafiə əməliyyatlarında iştirak edirdi. 402-ci diviziya Mozdok ətrafında yaşayış məntəqələrini düşməndən təmizlədi. Bu diviziya şəxsi heyətinin bir hissəsini itirdiyindən 416-cı diviziyaya birləşdirildi. 416-cı diviziya Şimali Qafqaz və Azov dənizi sahillərindəki bir sıra yaşayış məntəqələrinin azad edilməsində böyük rol oynadı. Bu diviziya Taqanroq şəhərinin azad edilməsində göstərdiyi rəşadətə görə “Taqanroq diviziyası” adlandırıldı. 77-ci diviziya Kerç, Rostov, Stavropol və s. yaşayış məntəqələrinin azad olunmasında iştirak etdi. Bu diviziyaya “Simferopol diviziyası” adı verildi. 416-cı və 77-ci diviziyalar ikinci dərəcəli “Suvorov ordeni” ilə təltif edildilər.

Böyük Vətən Müharibəsinin əfsanəvi qəhrəmanlarından biri də Azərbaycanın cəsur oğlu Mehdi Hüseynzadə idi. O, Yuqoslaviyada partizan dəstəsinin kəşfiyyat qrupuna rəhbərlik etmişdi. Ləqəbi “Mixaylo” idi. Onun qrupu 700 nəfər hərbçini alman əsirliyindən azad etmiş, mindən çox alman faşistinin məhvinə nail olmuşdu. Faşistlər M.Hüseynzadənin başına 400 min italyan lirəsi mükafat təyin etmişdilər. O, 1944-cü ildə faşistlərlə qeyri-bərabər döyüşdə xeyli düşmən əsgəri qırmış və ələ keçməmək üçün son gülləsini özünə vurmuşdu. 1957-ci ildə – ölümündən 13 il sonra ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adı verildi.

Azərbaycan zəhmətkeşləri müharibənin ilk günlərindən arxa cəbhədə də düşmən üzərində qələbə naminə var qüvvələri ilə çalışırdılar. Bütün sənaye və kənd təsərrüfatı sahələri cəbhə üçün məhsul istehsalına keçdi.

İkinci Dünya Müharibəsi hərbi texnika və motorlar müharibəsi idi. Texnikanı hərəkətə gətirən duru yanacaqın çox hissəsi Bakıda istehsal olunurdu. Müharibə illərində Bakı ölkə neftinin 70–75%-ni, benzinin 85–90%-ni verirdi. Böyük Vətən Müharibəsində sərf olunan neftin 75 milyon tonu, benzinin 22 milyon tonu, donanma mazutunun və sürtgü yağlarının hamısı Azərbaycandan göndərilirdi.

Dörd dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, marşal G.K.Jukov qələbənin qazanılmasında Bakının xidmətlərini çox yüksək qiymətləndirmişdi. SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri N.Voznesenski etiraf etmişdi ki, Azərbaycanın duru yanacağı olmasaydı, külli miqdarda tanklar, təyyarələr, avtomobillər, gəmilər sadəcə metal yığını olaraq qalar, qalib gəlmək mümkün olmazdı. Marşal K.Rokossovski demişdir: “Bizim əsgərlərin hər bir döyüş rəşadətində, hər bir bomba zərbəsində

də, alman-faşist işğalçıları üzərində hər bir qələbədə uğurların böyük bir hissəsi Bakı neftçilərinə məxsusdur”.

Böyük Vətən Müharibəsi Azərbaycan xalqının ən ağır sınaqlardan qələbə ilə çıxmağa qadir, qəhrəman xalq olduğunu bir daha sübut etdi. 1930-cu illərin repressiyalarında əzilmiş xalqda özünə inam hissi yenidən gücləndi. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin dediyi kimi: “İkinci Dünya Müharibəsi əyani şəkildə bir daha təsdiq etdi ki, Azərbaycan xalqı ən ağır sınaqlardan üzüağ çıxmağa, misilsiz şücaət və rəşadət nümunələri göstərməyə qadir olan, çox dözümlü və qəhrəman xalqdır”.

Ulu öndər Heydər Əliyev Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarına yüksək qiymət verirdi: “Azərbaycanın bütün ictimaiyyəti, bütün Azərbaycan xalqı bilməlidir ki, Böyük Vətən Müharibəsi veteranları bizim ən əziz, ən mötəbər insanlarımızdır. Onlara qayğı göstərmək, hörmət etmək, onların bütün problemlərini həll etmək hər bir dövlət orqanının, hər bir namuslu Azərbaycan vətəndaşının borcudur.”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarına çox böyük qayğı ilə yanaşır və onlara yüksək qiymət verir: “Mən çox şadam ki, bu gün birlikdəyik, bu qələbəni qeyd edirik. İstəyirəm biləsiniz ki, mən veteranlara bundan sonra da böyük qayğı ilə yanaşacağam. Sizin böyük xidmətləriniz olubdur, böyük yol keçmişiniz. Azərbaycan üçün, dövlətçiliyin inkişafı üçün böyük töhfələr vermişsiniz. Hər bir vətəndaş, hər bir insan, xüsusilə vəzifəli şəxs sizə böyük diqqət və qayğı göstərməlidir. Mən tabeliyimdə olan bütün məmurlara tapşırıram ki, sizin problemlərinizlə məşğul olsunlar, lazımi işlər görsünlər ki, siz rahat yaşayasınız. Sizin buna haqqınız çatır. Siz Azərbaycan xalqının rifahı naminə çalışmışsınız”.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu fikirləri hər birimizdə, o cümlədən, gənclərimizdə vətənpərvərlik hisslərini daha da gücləndirir. Sınıf müəllimləri, yeri gəldikdə, şagirdlərə Böyük Vətən Müharibəsi haqqında sadə, məzmunlu məlumat verməlidirlər.

ədəbiyyat

1. Mədətov Q. Azərbaycan Böyük Vətən Müharibəsi illərində. Bakı: Azərbaycan SSR EA-nın nəşriyyatı, 1976.
2. Azərbaycan tarixi. II cild. Bakı: “Elm”, 2005.
3. Azərbaycan tarixi. VII cild. Bakı: “Elm”, 2009.
4. Əmrahov M. Azərbaycan II Dünya Müharibəsi illərində. Bakı, 2009.
5. Cəbrayilov İ.H. Böyük Vətən Müharibəsində qələbənin 65 illiyi. “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” jurnalı, 2009, №3.

роль Азербайджанского народа в победе над фашизмом в годы Великой Отечественной Войны в 1941–1945 гг.

резюме

В статье идет речь о героизме Азербайджанского народа в годы Великой Отечественной Войны в 1941–1045 гг. Отмечается, что Бакинский нефть обеспечила победу Советского Союза над нацистской Германией.

the role of the Azerbaijani people in the victory over nazism in the Great Patriotic War in 1941–1945 years

summary

The article tells about the heroism of the Azerbaijani people in the Great Patriotic War in 1941-1045 years. It is noted that the Baku oil ensured the victory of the Soviet Union over nazi Germany.

ABBASQULU AĞA BAKIXANOVUN 220 İLLİK YUBİLEYİNİN KEÇİRİLMƏSİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

2014-cü ildə Azərbaycan ictimai-mədəni fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi, böyük maarifçi, tanınmış alim və şair Abbasqulu Ağa Bakıxanovun anadan olmasının 220 illiyi tamam olur.

Ensiklopedik biliyə və əhatəli dünyagörüşünə malik şəxsiyyət kimi Abbasqulu Ağa Bakıxanov elmin, mədəniyyətin ən müxtəlif sahələrinə aid zəngin bir irs yaratmışdır. Xalqın həyatında əsaslı dəyişikliklərə yol açmış maarifçilik ideyalarının bərqərar olmasında onun mühüm xidmətləri vardır. Azərbaycanın tarixi keçmişinin müasir dünya elmi səviyyəsində yeni, sistemli tədqiqi mərhələsi Bakıxanovun adı ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, milli ictimai fikrin, elmin və mədəniyyətin inkişafına dəyərli töhfələr vermiş Abbasqulu Ağa Bakıxanovun 220 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, Abbasqulu Ağa Bakıxanovun 220 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 fevral 2014-cü il

AZƏRBAYCAN İCTİMAİ FİKİR TARİXİNİN GÖRKƏMLİ NÜMAYƏNDƏSİ, ALİM VƏ ŞAİR ABBASQULU AĞA BAKIXANOV

Şəmistan Mikayılov,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Asya Bəkirova,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli ictimai fikir xadimi, ensiklopedik biliyə malik mütəfəkkiri, alim-şair A.A.Bakıxanovun əsərlərinin tərbiyəvi əhəmiyyətindən, onların təlim prosesində istifadəsindən söhbət gedir.

açar sözlər: tərbiyə, tədris, mənəvi keyfiyyətlər, təmsil, allegoriya, şeir

ключевые слова: обучение, воспитание, духовные и нравственные качества, басня, аллегория, стихотворение

key words: training, spiritual and moral qualities, fable, allegory, the poem

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra dövlətimiz xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanılaraq gələcək nəsillərə ötürülməsinə daim qayğı göstərir. Möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyevin görkəmli alim, şair, ictimai fikir tarixində

layiqli yer tutan Abbasqulu Ağa Bakıxanovun anadan olmasının 220 illiyi münasibətilə imzaladığı sərəncam bu qayğının ifadəsidir.

Sərəncamda Abbasqulu Ağa Bakıxanovun “ensiklopedik biliyə malik şəxsiyyət” olduğu qeyd edilir. Bu, dövlətimizin klassik irsə – milli-mənəvi dəyərlərə verdiyi qiymətdir. Bu, o deməkdir ki, ayrı-ayrı dövrlərdə xalqımızın yaratdığı həmin dəyərlər qürur mənbəyimizdir, onları gələcək nəsillərə ötürmək vətəndaşlıq borcumuzdur. Böyük şair Füzuli “...söz süfrəsi açmışsa”, Abbasqulu Ağa Bakıxanov müxtəlif elmlərə aid “bilik süfrəsi” açmışdır, gələcək nəsillər həmin süfrədən faydalanırlar. Başqa sözlə, o, istedadlı şair olmaqla yanaşı, o həm də dövrünün görkəmli alimi idi. Ayrı-ayrı elm sahələri üzrə ixtisas sahibləri, məsələn, fizika və astronomiya ilə məşğul olanlar A.A.Bakıxanovun “Əsrarül-Mələkut”, coğrafiya ilə məşğul olanlar “Kəşfül-Qəraib”, dilçilər “Qanuni-Qudsi”, pedaqoqlar “Təhzibül-əxlaq”, yaxud “Kitabi-nəsihət”, tarixçilər “Gülüstani-İrəm”, ədəbiyyatşünaslar “Kitabi- Əskəriyyə” əsərlərinə, yaxud müxtəlif mövzular-da yazılmış şeirlərinə müraciət edərək faydalanırlar.

Abbasqulu Ağa Bakıxanovun bəzi əsərlərinin adını çəkməkdə məqsəd, deyildiyi kimi, onun ensiklopedik biliyə malik bir şəxsiyyət olduğunu oxucunun nəzərinə çatdırmaqdır. Ümumiyyətlə, A.A.Bakıxanov yaradıcılığı müxtəlif elm sahələrində çalışan adamlar üçün zəngin elmi məlumat mənbəyidir. Bu yazıda Bakıxanovun bədii yaradıcılığından söz açmağı qarşıya məqsəd qoymuşuq.

A.A.Bakıxanovun bədii yaradıcılığı da geniş və çoxşaxəlidir. Belə ki, “Kitabi-Əskəriyyə” Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində hekayə janrının səciyyəvi nümunəsi kimi diqqət mərkəzində olub, Azərbaycan oxucuları tərəfindən sevilə-sevilə oxunur. O, lirik janrın qəzəl, mükəmməs, qitə, rübai, qəsidə, məsnəvi və s. kimi şeir formalarının məzmunlu, bədii cəhətdən kamil nümunələrini yaratmışdır. Bu növlərin hər biri haqqında ayrılıqda geniş tədqiqat aparmaq və təhlil etmək tələb olunur. Bunların hamısını bir məqalədə əhatə etmək, bədii cəhətdən dəyərləndirmək imkan xaricindədir. Ona görə də jurnalın oxucularını nəzərə alaraq, bu məqalədə A.A.Bakıxanovun yaradıcılığından uşaqların yaş və anlaq səviyyələrinə uyğun, tərbiyəvi məzmun daşıyan

bəzi lirik parçaları nəzərdən keçirməklə məhdudlaşırıq. Belə əsərlərdən biri “Hikmətin fəziləti” adlanır. Əsərin məzmunundan aydın olur ki, yaşamağa ümidi olmayan bir həkim barmağındakı qiymətli üzüyü ölkənin hökmdarına göndərir və onun ölkədə ən müdrik adam hesab olunan şəxsə verilməsini xahiş edir. Şah bunun nə qədər məsuliyyətli iş olduğunu anlayır və səhvə yol verməmək üçün tədbir düşünür. Nəhayət, belə qərara gəlir ki, adamları bir yerə yığıb, müəyyən suallarla onların idrakını yoxlasın. Belə də edir. Şah toplaşanlardan üç suala cavab vermələrini tələb edir.

Birinci sualda dünyada ən xeyirli şeyin nə olduğu soruşulur. Müxtəlif cavablar səslənir. Tamahkarlar ən xeyirli şeyin “zər” (qızıl) olduğunu bildirirlər. Şah bu cavabla razılaşmır. Təcirlər “alverdir” – deyə səslənirlər. Şah bu cavabla da razılaşmır. Bir qocanın cavabı şahın xoşuna gəlir:

Söylədi: Hər şeydən xeyirli – hünər!
Hünərsiz heç bir şey olmaz müyəssər.

İkinci sualda dünyada ən yaxşı şeyin nə olduğu soruşulur. Yenə müxtəlif cavablar səslənir. Cavablar şahı təmin etmir. Cavabı yenə həmin qoca söyləyir:

Hər şeydən yaxşıdır, yaxşılıq özü,
Çünki yaxşı sifət olarsa səndə,
“Afərin” söyləyər dost da, düşmən də.

Üçüncü sual belə idi: İnsan üçün ən vacib olan şey nədir? Yenə də ətrafdan müxtəlif cavablar eşidilir. Şahın gözü yenə həmin qocaya zillənir. Qoca deyir :

– Ən lazımlı şeydir həqiqət.
Həqiqət olmasa, olmaz intizam,
Dünya həqiqətlə dolanır müdam.

Şah qocanın bu cavabından da razı qalır, həkimin göndərdiyi üzüyü qocaya təqdim edir və onun saraydan heç yerə getməməsini tapşırır. Şah qocanı özünə vəzir götürür və ölkəni onun məsləhətləri ilə idarə edir.

Mənzum hekayə çox ibrətamiz sonluqla bitir:

Ey Qüdsi, hikmətdən varsa xəbərin,
Yaxşı adamlarda olsun nəzərin.

Göründüyü kimi, A.A.Bakıxanov bu kiçik şeir parçasında insanları hünərə, yaxşılığa, düzliyə, ədalətə, həqiqəti deməyə çağırır. Şairin gəldiyi bu nəticə bəşəriyyətə bütün zamanlarda lazım olan mənəvi keyfiyyətlərdir.

A.A.Bakıxanov insanları müsbət mənəvi keyfiyyətlərə sahib olmağa çağırmaqla yanaşı, mənfi əməllərdən, pisliklərdən, lovğalıqdan, hiyləgərlikdən çəkinməyə səsləyir. Bu baxımdan onun alleqorik əsərləri diqqəti xüsusilə çəkir. Şairin belə ibrətamiz əsərlərindən biri “Yersiz iftixar” adlanır. Bu əsərdə ibrətamiz fikirlər ifadə olunur. Fikrimizcə, həmin əsər məktəblilər üçün mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Dərsliklərdə belə əsərlərdən istifadə indiki dövr üçün ciddi əhəmiyyətə malikdir. Cəmi 24 misradan ibarət olan bu kiçik parçada böyük tərbiyəvi fikir ifadə olunur: “Çinar ağacının altına bir dənə kudu tumu düşür. Tum cücərir, az zaman içərisində kudu tağı böyüyüb, çinar ağacına sarılaraq ucalır və başı çinar ağacından da hündürə qalxır. Bunu hiss edən kudu tağı lovğalanır, istehza ilə çinar ağacına deyir:

– Sən illərlə ömür sürmüşsən, mən cəmi bir baharda böyüyüb, səndən də hündürə qalxmışam.

Kudu tağı çinar ağacına söykənib ucaldığını nəzərə almır və bunu öz hünəri hesab edib, lovğalanaraq deyir:

– Bir neçə il belə keçsə, mələklər mənim barımı dərər.

Çinar kudu tağının bu lovğalığını görür və gülərək belə cavab verir:

Çinar gülüb dedi:– Öyünmə sən də ,
Hünər məlum olar xəzan əsəndə.

Göründüyü kimi, şairin bu kiçikhəcmli şeri də tərbiyəvi fikirlə tamamlanır, insanlara gör-
düyü işlə, əldə etdiyi müvəffəqiyyətlə öyünməmək, lovğalanmamaq kimi hisslərdən uzaq ol-
mağı tövsiyə edir.

A.A.Bakıxanov bu fikri “Qurd və İlbiz” alleqorik əsərində də təbliğ edir. Əsərin məzmu-
nundan aydın olur ki, küləkli bir gündə içərisində qurd olan alma ağacdan yerə düşür. Almanın
içindən çölə çıxan Qurd əvvəl qorxur, sonra sağ qaldığına görə sevinir və lovğalanaraq öz-
özünə deyir:

– Gör nə qədər lazımlı varlığam ki, mənə tufanlar da məhv edə bilmir.

Alma üzərində dikələn qurd ağacın başında öz yuvasına sığınan İlbizə deyir:

– Gəl mənə sığın, səni salamat saxlayım.

Bu anda ağacdan yeni bir alma üzülərək düz qurdun başına düşür və onu əzərək məhv edir.

A.A.Bakıxanov əsərin sonunda lovğalığın, tüfeyli həyat yaşamağın yaxşı xüsusiyyət olma-
dığını ümumiləşdirərək deyir:

İnanın bu İlbizə, bir hikmət söyləyim mən:

Öz yurduna sığınmaq yeydir sarsaq ölümdən.

A.A.Bakıxanov təmsillərində lovğalıqla yanaşı, tamahkarlığın, hiyləgərliyin də pis əxlaqi
sifətlər olduğunu oxucuların nəzərinə çatdırır. Bu baxımdan şairin “Tülkü və Qoyun” təmsili
olduqca maraqlıdır.

Təmsilin məzmunundan aydın olur ki, ac tülkü çöldə yem axtarır. Xeyli gəzdikdən sonra çə-
mənlikdə bir qoyunun otladığını görür, onu yemək fikrinə düşür, lakin təklidə qoyuna gücü
çatmayacağını düşünüb, hiyləyə əl atır və deyir:

– Ay Qoyun, bu yer mənə babamdan qalıb. Sən niyə buranı viran qoyursan?

Qoyun cavab verir ki, bu yer sənənin ola bilməz. Burada mənim kimi yüzlərlə qoyun otlayır.

Tülkü cavabında söyləyir:

– Nə danışırısan, şahidim var, o da təsdiq edər ki, bu yer mənimdir, babamdan qalıb.

Qoyun deyir:

– Əgər şahidin bunu təsdiq etsə, mənim canım sənə qurbanıdır.

Tülkü şahid axtarmağa gedir. Qoyun isə sahibinin həyatına qayıdıb, əhvalatı həyətdəki itə
danışır. İt qoyunun arxasında duracağını deyir və həmin sahədə özünə yuva düzəldib gizlənir.
Tülkü isə özünə şahid axtarır. O, bir qurda rast gəlir. Sevincək qurda deyir:

– Sahədə bir qoyun var, ikimizə də bəs edər. Mənə şahidlik etsən, həmin qoyunu birlikdə
yeyərik.

Tülkü ilə qurd qoyunun yanına gəlirlər. Qoyun onlara deyir :

– Bu yaxında bir ocaq var, gedək həmin ocağa and için, mən sizin sözlünüzə inanım.

Tülkü razılaşıır və onlar itin gizləndiyi yerə yaxınlaşırlar. Yuvada gizlənən itin gözləri pa-
rıldayır Tülkü duyuq düşdüyü üçün and içməyə razılıq vermir və hiylə ilə aradan çıxır. Qurd
and içmək üçün yaxınlaşanda, it yuvadan çıxıb, onun boğazından yapışır. Beləliklə, tülkü hiylə-
gərliklə xilas olur, qurd isə tamahının qurbanı olur.

A.A.Bakıxanov bu təmsildə tülkü timsalında hiyləgər, qurd timsalında isə acgöz, tamah-
kar, dünya malına həris insanları ümumiləşdirir.

Məktəblilərin həyat hadisələrini dərindən dərk etmələri üçün belə rəmzlərin müəllim tərə-
findən açılması olduqca əhəmiyyətlidir. Təlim materialı kimi belə əsərlərin seçilməsi didaktik
əhəmiyyət kəsb edir, onların mütaliə mədəniyyətini zənginləşdirir.

Şairin tərbiyəvi baxımdan diqqəti cəlb edən əsərlərindən biri də “Nəsihətnamə”dir. A.A.Ba-
kıxanov bu əsərində yüzdən artıq nəsihətamiz fikir söyləyir ki, bunların hər biri bu gün də öz
əhəmiyyətini itirmir. Bunlardan bəzilərini qeyd etmək olar: “Ağıldan və elmdən daha yaxşı bir
dövlət yoxdur, çünki onlar həmişə səninlə olar və heç kəs onları sənənin əlindən ala bilməz”,
“Paxıllıq qabiliyyətsizlik əlamətidir. Öz hünərinə inananlar başqalarından çox müvəffəqiyyət əl-
də edərlər. Hünərsiz tərəqqiyə çatmağı bacarmadığı üçün başqalarının tənəzzülünü arzulayar ki,

onunla bərabərləşsin”, “Hər is adam həmişə kədərli olar, çünki o, nə qədər dövlət qazansa, elə bilər ki, azdır” və s.

A.A.Bakıxanovun yaradıcılığında müxtəlif məzmunlu lirik-satirik seirlər də öz əksini tapır. Onun qəzəlləri, qəsidələri, müxəmməsləri, mənzum məktubları ibrətamiz hesab olunur, ona görə də müəllim həmin əsərləri oxumalı və onlardan çıxan tərbiyəvi, əxlaqi nəticələri şagirdlərə çatdırmağı bacarmalıdır.

Deyilənlərdən aydın olur ki, A.Bakıxanovun yaradıcılığı böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi üçün zəngin material verir.

ədəbiyyat

- 1.Qasımzadə F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Azərbaycan Universitetinin nəşriyyatı, 1956.
- 2.Bakıxanov A.A. Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Yazıçı”, 1984.
- 3.Sultanov M. A.A.Bakıxanov. Bakı: “Yazıçı”, 1984.
- 4.Mikayılov Ş. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: “Maarif”, 2010.

выдающийся представитель Азербайджанского общественного мнения, ученый и поэт Аббаскули Ага Бакиханов резюме

В статье речь идет о воспитательном значении произведений видного общественного деятеля, ученого и поэта Аббаскули Ага Бакиханова. Отмечается, что учителя общеобразовательных школ должны изучить этих работ и использовать их в учебно-воспитательном процессе.

outstanding representative of Azerbaijani public opinion scholar and poet Abbasgulu Ağa Bakikhanov summary

The article focuses on the educational value of the works of prominent social activist, scholar and poet Abbasgulu Ağa Bakikhanov. It is noted that teachers of secondary schools should examine these works and use them in the educational process.

**JURNAL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
PREZİDENTİ YANINDA ALİ ATTESTASIYA
KOMİSSİYASININ QƏRARI İLƏ TÖVSIYƏ
OLUNAN NƏŞRLƏR SİYAHISINA DAXİL
EDİLMİŞDİR.**

ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏNİN 150 İLLİK YUBİLEYİNİN KEÇİRİLMƏSİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

2014-cü ilin fevral ayında Azərbaycan ictimai fikrinin görkəmli nümayəndəsi, tanınmış maarifçi və yazıçı-publisist Əli bəy Hüseynzadənin anadan olmasının 150 illiyi tamam olur.

Türk xalqlarının mədəni inteqrasiyasının məfkurə kimi təşəkkül tapmasında mühüm rol oynayan, müasir cəmiyyət quruluşunda demokratik prinsiplərin ənənəvi dəyərlər zəminində bərqərar olmasının vacibliyini irəli sürən və müstəqil milli dövlətçiliyin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanmasında yaxından iştirak edən, eləcə də çoxşaxəli fəaliyyəti boyunca yaratdığı zəngin fəlsəfi-publisistik, ədəbi-elmi irsi sayəsində Azərbaycan maarifçiliyi tarixinə qiymətli töhfələr verən görkəmli ictimai xadim Əli bəy Hüseynzadənin 150 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram:**

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla, Əli bəy Hüseynzadənin 150 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını işləyib həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 yanvar 2014-cü il

ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ BÖYÜK MAARİFÇİ KİMİ

Əsgər Quliyev,
Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Dərslük və Nəşriyyat şöbəsinin müdir müavini,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Əməkdar müəllim

Müəllif türkçülük məfkurəsinin yorulmaz carçısı, Azərbaycan xalqının böyük mütəfəkkiri, alim, yazıçı, maarifçi, publisist, rəssam, təbabət sahəsinin bilicisi Əli bəy Hüseynzadə haqqında tarixi faktlara əsaslanan dəyərli fikirləri oxuculara çatdırmağa çalışır.

Əli bəy Hüseynzadə

zəminində bərqərar olmasının vacibliyini irəli sürən və müstəqil dövlətçiliyin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanmasında yaxından iştirak edən Əli bəy Hüseynzadə çoxşaxəli fəaliyyəti boyunca yaratdığı zəngin fəlsəfi-publisistik, ədəbi-elmi irsi sayəsində Azərbaycan maarifçiliyi tarixinə qiymətli töhfələr vermişdir.

Hesab edirəm ki, klassik mədəni irsə, milli-mənəvi dəyərlərə dövlətin və dövlət başçısının daimi diqqət və qayğısının parlaq təzahürü olan bu tarixi Sərəncamın Əli bəy Hüseynzadənin Azərbaycanın məktəb və pedaqoji fikir tarixinin öyrənilməsində, xalqımızın milli oyanışı, özünüdərkli və dirçəlişində, milli məfkurənin yaranmasında, milli maarifçilik hərəkatının inkişafında, mətbuat və mədəniyyətimizin tərəqqisi yolunda, milli dövlətçiliyimizin formalaşmasında təmənnəsiz xidmətlərinin müstəqil dövlətçilik təfəkkürü kontekstində yenidən dəyərləndirilməsində, onun zəngin irsinin dərinədən tədqiqi və təbliğində müstəsna rolu vardır.

Müasirləri böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, milli ideologiya səviyyəsində türkçülüyn "Ana Yasası" kimi dəyərləndirilən "türkləşmək, islamlaşmaq, avropalaşmaq (müasirləşmək)"

triadasının yaradıcısı və ilk carçısı, milli bayrağımızdakı rənglər simvolikasının müəllifi, türk dünyasında milli özünüdərkən və milli istiqlal düşüncəsinin mücahidi, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında “Füyuzat” ədəbi məktəbinin banisi, ensiklopedik biliklərə malik şəxsiyyət, böyük maarifçi-pedaqoq Əli bəy Hüseynzadənin (1864-1940) türkçülük, islamçılıq, millət və Vətən qarşısındakı xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək, onu “Qafqaz müsəlmanlarının atası”, “Qafqazdakı türk balalarına türklüyünü bildirən, həsəb-nəsəbini (soykökünü) öyrədən”, “rəsuli-həqq” (“haqq elçisi”), “ırqın (türklərin) ən mükəmməl öndəri”, “külli-müsəlman aləminin iftixarı”, “türk xalqlarına kimliyini bildirən dahi”, “bütün türk dünyasında peyğəmbər kimi üfqlər açan”, “ilk turançı”, “dahi mütəfəkkir”, “fövqəlbəşər”, “qüzey günəşi”, “türk dünyasının mücahidi”, “türkçülüynün babası” (atası), “milliyyətçi və mütəfəkkir”, “imanlı türkçü”, “yazı ustadı” və s. kimi yüksək epitetlərlə təqdir edirdilər. Sözsüz, bütün bunlar səbəbsiz deyildi, çünki bu böyük İNSAN, dahi fikir və söz adamı 76 illik şərəfli ziyalı ömrünün yarım əsrdən çoxunu yorulmadan, usanmadan bütövlükdə türkçülüynün inkişafına, o cümlədən, Azərbaycan xalqının milli oyanış və özünüdərkənə, maarif və mədəniyyətinin yüksəlişinə, milli istiqlal mücadiləsinə, milli dövlətçiliyin formalaşdırılmasına həsr etmişdi...

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının milli oyanışında, əsası Mirzə Fətəli Axundzadə və Həsən bəy Zərdabi tərəfindən qoyulan milli maarifçilik hərəkatının, islamçılıq və qərbçilik (avropaçılıq) ideyalarının davam və inkişaf etdirilməsində müstəsna rol oynamış, millətimizin islam ümmətçiliyindən islam milliyyətçiliyinə və oradan türk milliyyətçiliyinə keçidinin əsas ideya və əməl rəhbərlərindən (Əlimərdan bəy Topçubaşov və Əhməd bəy Ağayevlə birgə) biri olan Əli bəy Hüseynzadə özünün irəli sürüb əsaslandırıdığı “türkləşmək, islamlaşmaq, avropalaşmaq” milli dirçəliş və milli istiqlal düsturu ilə türkçülüynün siyasi məramnaməsini və elmi-nəzəri əsaslarını, müasirlərinin dediyi kimi, milli istiqlal mücadiləsinin “Ana Yasası”nı verməklə milli tariximizə “türkçülüynün atası” kimi öz əbədi imzasını atmış oldu. Az sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin milli dövlətçilik ideologiyasına çevrilən bu triada milli bayrağımızdakı rənglər palitrası vasitəsilə əbədiləşdi və sonsuzluğa qədər Azərbaycan xalqının qan yaddaşına həkk olundu. Bu mənada indi də başımız üzərində əzəmətlə dalğalanan milli bayrağımızdakı üç rəngin bildirdiyi simvolik mənə Əli bəy Hüseynzadənin müəllifi olduğu “türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” formulunun rənglərlə ifadəsindən ibarətdir. Əli bəy Hüseynzadə belə hesab edirdi ki, azərbaycanlıların milli məfkurəsi türkləşmək, dini məfkurəsi islamlaşmaqdırsa, iqtisadi, mədəni, sosial-siyasi məfkurəsi avropalaşmaq (müasirləşmək) olmalıdır. Türkiyədə türkçülüynün böyük ideoloqu kimi tanınan Ziya Göyölp Əli bəyi özünün ustadı sayaraq sonralar həmin üçlü qayənin sosioloji baxımdan “millətini tanı, ümmətini tanı, mədəniyyətini tanı!” anlamını verən “türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Batı (qərb, Avropa) mədəniyyətindənəm” şəklində formulə etmişdir...

Əli bəy Hüseynzadə milli mədəniyyət və ictimai-siyasi fikir tariximizdə təkcə dahi mütəfəkkir şəxsiyyət kimi deyil, eyni zamanda böyük maarifçi-pedaqoq, ziyalı, məşhur həkim – tibb professoru, rəssam, musiqişünas kimi də tanınmışdır. Bu mənada Əli bəyin müasiri olmuş, görkəmli tarixçi Yusif Akçuraoğlu haqlı olaraq yazırdı ki, əfsanəvi Əli bəy dünyanın bütün dillərini, elm və fənlərin hər növünü, ədəbiyyat və incəsənətin hər şöbəsini tamamilən əhatə etmiş və tətbiqə müvəffəq olmuş fövqəlbəşər idi ...

Azərbaycanın milli təhsil və pedaqoji fikir tarixinə də dəyərli töhfələr vermiş bu böyük mütəfəkkirin maarifçilik görüşlərində millətin tərəqqi və oyanışında, mədəni yüksəlişində maarifin, təhsilin, elm və mədəniyyətin müstəsna roluna, milli istiqlala aparan yolun məhz xalqın maariflənməsindən keçməsinə və bu yolda ana dilində tədrisin təməl prinsip olmasına, ümumbəşəri dəyərlərdən milli təkamül və inkişafda istifadənin əsas şərtlərinə dair müdrik fikirlərindən bir neçəsini xatırlatmaq yerinə düşərdi.

- *“Türk xalqları birinci dövrdə qılıncla (Hun imperatorluğu dövrü nəzərdə tutulur – Ə.Q.), ikinci dövrdə dinlə (Osmanlı imperatorluğu dövrü – Ə.Q.) parlamışdırsa, yəni*

üçüncü dövrdə (XX əsrdə) elm və biliklə parlamalıdırlar...”, “Bizə qılinc deyil, əhli-maarif lazımdır...”;

- *“Maarif, milli birlik, hüriyyət (azadlıq)! Nə qədər gözəl nemətlər! Bunları unutmayalım, çünki əsl nicat bu üç qüvvətdədir... ”;*
- *“Avropa elminə, maarifinə, ədəbiyyatına, sənət və sənayesinə bələd olmağa (öyrənməyə) və millətimizin beynində yaymağa çalışmalıyıq... ”;*

Hörmətli oxucu! Diqqətlə fikir verdinizsə, Əli bəyin 100 il bundan əvvəl böyük uzaqgörənliklə söylədiyi bu müdrik kəlamlardakı işıqlı, nurlu ideyalar bu günümüzə də həmahəng səslənir. Diqqət edin, ötən əsrin sonlarında BMT XXI əsri “Təhsil əsri” – “İntellekt əsri” elan edib. Əli bəy bir əsr bundan əvvəl XX əsri “elm və bilik əsri” (əslində “təhsil əsri”) hesab edir, millətimizin elmlə, maariflə, təhsillə inkişaf edəcəyinə inanırdı. O inanırdı ki, milli istiqalata gedən yol öz başlanğıcını maarifdən, təhsildən, elmdən götürür...

Əli bəy Hüseynzadə fenomenal fikir adamı, tarixdə böyük izlər qoymuş nurlu şəxsiyyət, böyük ziyalı idi, lakin Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni fikir tarixinin, bütövlükdə türk dünyasının bu böyük şəxsiyyəti sağlığında müasirləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilsə də, Azərbaycanda 28 Aprel çevrilişi nəticəsində meydana gələn sovet rejimində kommunist ideologiyası, digər milli-mənəvi dəyərlər kimi, Əli bəy Hüseynzadə fenomenini də unutturmaq, onun böyük əməllərini xalqın yaddaşından silmək, tarixi xidmətlərini saxtalaşdırmaq yolunu tutdu. Bu böyük insan haqqında böhtan və iftiralara geniş meydan verildi, adına “burjua millətçisi”, “pantürkist” və s. kimi saxta yarlıqlar yapışdırıldı, qohumları “qırmızı terrora” məruz qaldı, əsərlərinin nəşrinə qadağalar qoyuldu...

Görkəmli ədəbiyyatşünas alim, mərhum Yaşar Qarayevin sözləri ilə desək, 1920–1991-ci illərdə Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığında və siyasi-ictimai fikrində Əli bəy Hüseynzadəyə və “Füyuzat” ədəbi məktəbinə qarşı yağdırılmış iftira və böhtanlarla müqayisədə hətta üz-dənirəq “erməni mənbələri” və “əlyazmaları” da “toya getməli” görünürdü... (Bax: Ə.Hüseynzadə. Seçilmiş əsərləri.(ön söz). Bakı, 2007.)

Sovet rejiminin bütün basqı və qadağalarına baxmayaraq, Əli bəy Hüseynzadənin böyük adı və əməllərini xalqın yaddaşından silmək, tarixin səhifələrindən çıxarmaq mümkün olmadı. XX əsrin sonunda Azərbaycanın ikinci dəfə dövlət müstəqilliyinə qovuşması Əli bəy Hüseynzadə fenomenini yenidən millətimizə, mədəniyyətimizə, ədəbiyyatımıza, bütövlükdə ictimai-siyasi həyatımıza qaytardı. Bu, əslində Əli bəy Hüseynzadənin doğulduğu, lakin çox az müddət yaşadığı doğma Vətəninə bir növ mənəvi qayıdışı idi ki, həmin missiyanın önündə ömrünü bu böyük mütəfəkkirin əsərlərinin toplanmasına, tədqiqinə, nəşrinə və təbliğinə həsr etmiş görkəmli mətnşünas alim, mərhum Ofeliya xanım Bayramlı gəlir. Onun tərtibçiliyi ilə Əli bəy Hüseynzadənin mükəmməl 2 cildlik seçilmiş əsərləri, “Füyuzat” jurnalının tam komplekti latın əlifbasında nəşr edildi. 2004-cü il yanvarın 12-də verilmiş “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Prezident Sərəncamına uyğun olaraq onun bircildlik seçilmiş əsərləri kütləvi tirajla çap olunaraq ölkənin bütün kitabxanalarına hədiyyə edildi. Əli bəy Hüseynzadənin son illərdə ictimai-siyasi, ədəbi fəaliyyətinə dair xeyli araşdırmalar aparılmış, haqqında Rəfiq Zəka, Azər Turan, Şamil Vəliyevin dəyərli monoqrafiyaları nəşr edilmiş, çoxsaylı elmi-kütləvi məqalələr çap olunmuşdur.

Etiraf etməliyik ki, bu dahi söz və fikir adamının çoxcəhətli fəaliyyəti xalqa hələlik yetərin-cə çatdırılmayıb. Onun zəngin tərcümeyi-halında öyrənilməli və faydalanmalı məqamlar kifayət qədər çoxdur...

Əziz oxucu! Böyük ömrün tarixi məqamlarını gəlin birlikdə vərəqləyək...

Əli bəy Hüseyn bəy oğlu Hüseynzadə 1864-cü il fevralın 24-də Salyanda, ruhani müəllim ailəsində doğulub. Balaca Əli bəy ibtidai təhsilini atası Molla Hüseynin də müəllim işlədiyi Tiflis Müsəlman Məktəbində alıb. Çox erkən yaşlarında valideynlərini itirən Əli bəy ana babası – böyük maarifpərvər, müasirləri tərəfindən “Qafqazın birinci adamı” adlandırılan Qafqaz Şeyxülislamı Axund Əhməd Səlyaninin (1812–1884) himayəsində qalıb. Altısinifli müsəlman

məktəbini uğurla başa vuran Əli bəy babası Axund Əhmədin tövsiyəsi və "Rusiyada iki böyük türkçüdən biri" (Ziya Göyalp) sayılan Mirzə Fətəli Axundzadənin (1812–1978) köməyi ilə 1875–1885-ci illərdə Tiflis şəhər 1-ci Kişi Gimnaziyasında mükəmməl tam orta təhsil alıb. 1885-ci ildə Sankt-Peterburq Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olunmuş, 1889-cu ildə fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdi. O, tələbəlik illərində həm də Sankt-Peterburq Rəssamlıq Akademiyasının məşğələlərində azad dinləyici kimi iştirak etmiş, rəssamlıq sahəsində istedad və bacarığını təkmilləşdirmişdi.

Sankt-Peterburqda universitet təhsili alan Əli bəy bununla kifayətlənməmiş, Türkiyəyə gedərək İstanbul Universitetinin əsgəri-tibb fakültəsində (1890–1895) ali tibb təhsili də almışdı.

Əvvəllər bir müddət həkim-dermatoloq, sonralar isə İstanbul Universitetində professor köməkçisi işləyən Əli bəy Hüseynzadə siyasi fəaliyyətə qoşulur. Buna görə də Sultan II Əbdülhəmidin onun haqqındakı həbs qərarı ilə bağlı təqiblərdən qorunmaq məqsədilə 1903-cü ildə köhnə tanış olan bir hindli tacirin gəmisində gizli şəkildə Hindistana, oradan Çinə gedir, nəhayət, Bakıya gəlib çıxır...

Əli bəy Hüseynzadənin həyatında Bakı dövrü (1903–1910-cu illər) yeni mərhələnin başlanğıcı olur. Rusiyadan kənar təhsil aldığı üçün Bakıda həkimlik işinə qəbul edilməyən Əli bəy publisistik fəaliyyətlə məşğul olmağa başlayır. Bu illərdə Bakıda yaşayıb-yaradan Əlimərdan bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağayev kimi tanınmış ziyalılarla sıx təmasda olur. Böyük marifçi-xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyə dəstəyi ilə millətin oyanışında, insan hüquqlarının qorunmasında, xalqın maariflənməsində əvəzsiz vasitə olan mətbuat vasitəsilə milli mücadiləyə başlayır, çünki o dövrün ziyalıları hesab edirdilər ki, «mətbuat bir millətin lisanı (dili), samiası (qulağı), nəzəri (gözü), beyni deməkdir. Mətbuatsız millət söyləyəməz, eşidəməz, görəməz... («Füyuzat» 1907, №29)...

Bu illərdə Rusiyada baş verən siyasi proseslər çar hökumətini müəyyən islahatlar aparmaq məcburiyyətinə qoyur. Bu tarixi şəraitdən yararlanmaq istəyən Azərbaycan ziyalıları 1905-ci il martın 15-də Hacı Zeynalabdin Tağıyevin mülkündə yığıncaq keçirərək, yerli azərbaycanlılara da mədəni, sosial-iqtisadi, siyasi hüquq və azadlıqların, o cümlədən, ana dilində ümumi təhsilin verilməsinə, mətbuat və kitabların nəşr edilməsinə dair Rusiya hökumətinə təqdim etmək üçün ərizə hazırlayırlar. Bu sənədin hazırlanmasında Əlimərdan bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağayev, Əsədulla bəy Muradxanov, Fərrux bəy Vəzirov, Adilxan Ziyadxanov, Mirzə Əsədullayev, Mustafa ağa Vəkilov və başqaları ilə yanaşı, Əli bəy Hüseynzadə də fəal iştirak edir. Azərbaycan türklərinin bu istək və tələblərini Qafqaza yeni canişin təyin olunmuş İ.İ.Vorontsov-Daşkova çatdırmaq üçün Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyə yardımı ilə Əli bəy Hüseynzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov və Əhməd bəy Ağayevdən ibarət nümayəndə heyəti Sankt-Peterburqa göndərilir. Həmin il aprelin 21-də canişinlə görüşən Azərbaycan ziyalıları digər tələblərlə yanaşı, ana dilində "Həyat" qəzetinin nəşrinə icazə istədiklərini ona çatdırırlar. Qəzetin nəşrinə çox çətinliklə razılıq verilir...

"Həyat" qəzetinin sahibi-imtiyazı mərhəmətli Hacı Zeynalabdin Tağıyev, naşiri Əlimərdan bəy Topçubaşov, redaktorları Əli bəy Hüseynzadə və Əhməd bəy Ağayev idi. Azərbaycanın bu üç böyük fikir nəhənginin rəhbərliyi ilə nəşrə başlayan "Həyat" o dövrdə Azərbaycanda ana dilində nəşr olunan yeganə qəzet idi. Azərbaycan xalqının milli dirçəlişində, türkçülük ideyalarının yayılmasında müstəsna rol oynamış bu qəzet qısa ömürlü (07.06.1905–04.09.1906) olsa da, milli mətbuat, eləcə də ictimai-siyasi fikir tarixində dərin izlər qoymuşdu. Bu işdə Əli bəyin xüsusi xidmətləri var idi. Qəzet ilk nömrəsindən bağlanana kimi türkçülüyn, islamçılığın və qərbçiliyin (müasirliyin) siyasi tribunasına çevrilmişdi ki, bunun da mərkəzində Əli bəyin işıqlı ideyaları dururdu...

XIX əsrin ikinci yarısında rus çarizmi, digər milli-mənəvi dəyərlər kimi, xalqımızın adına da təcavüz etmiş, onun əsl türk adını qadağan etməyə, uydurma "tatar", "müsəlman" adları ilə soykökünü unutturmağa qismən nail olmuşdu. İş o həddə çatmışdı ki, xalqımızın nümayəndələrindən milliyyətini soruşduqda "müsəlmanam", – deyər cavab verir, öz soykökünü de-

məkdən çəkinirdilər. Bu acı həqiqəti görən görkəmli ədib Ömər Faiq Nemanzadə “Mən kiməm?” adlı yazısında ürək ağrısı ilə yazırdı: *“Hə ey türk! İstər darıx, istər karıx, yaxandan əl çəkəcək deyiləm. Sən hər şeyi öyrənmək istədiyən halda bircə zadı – yəni özünü bilmək istəmirsən, niyə öz soy və nəslindən xəbərin yox? Niyə sənə “Kimsən?” dedikləri vaxt həqiqi cavabında aciz qalırsan? Niyə sadəcə deyə bilmirsən ki, mən türkəm. Niyə deyə bilmirsən ki, şialikdən, sünnilikdən, babilıqdan əvvəl sən türk idin. İndi də türksən və bundan sonra da türk olaraq qalacaqsan...”*

Bəli, belə bir tarixi şəraitdə, yəni “türk” kəlməsinin hətta dilə belə gətirilmədiyi, “Mən türkəm” söyləməyə imkan verilmədiyi bir tarixi məqamda Əli bəy Hüseynzadə “Həyat” qəzetinin səhifələrində çap etdirdiyi “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir?” adlı məqaləsi ilə türk xalqlarına, o cümlədən, Azərbaycan türklərinə üz tutaraq “Biz tatar deyilik, biz türkün”, – deyərək hayqırdı, xalqa öz adıyla “türk” dedi və bunu başqalarına da dedirdi, türklərin kimliyini onlara anlatdı. Bu mənada Azərbaycanda türkcülük hərəkatının həqiqi tarixi Əli bəyin redaktoru olduğu “Həyat” qəzeti ilə başlayır. Təsadüfi deyil ki, görkəmli Amerika tarixçisi Tadeuş Svyatovski doğru olaraq, “XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarına kimliyini bildirən bir nəfər var idi. O da Əli bəy Hüseynzadə idi,” – deyirdi ...

Əli bəyin qəzətdəki türkcülük, islamçılıq və qərbçilik ideyaları türkün əbədi düşmənləri, xüsusən də rusların əlində türklərə qarşı hər zaman bir alət rolunu oynayan erməniləri ciddi narahat edirdi. Erməni xəfiyələrinin “Həyat” qəzeti barədə donoslarının birinin üstündə Qafqaz canişininin dərkənarında təcili olaraq “Həyat”ın sərlövhəsindəki “türk” sözünün silinməsi, əvəzinə “tatar” sözünün yazılması” əmr edilirdi, lakin Əli bəy nəinki “türk” sözünü “tatar”la əvəzlədi, əksinə, “Bu məsələ qayət mühümdür”, – deyərək “Biz ki, türk oğlu türkün, biz ki, millətlərin ən qədimi və ulusuyuq”, – deyərək türklüyü təqdir etməkdə davam etdi. Buna görə də türkün düşmənlərinin təzyiqi ilə “Həyat” qapandı...

Çox keçmədi ki, böyük maarifçi, xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyə yardımı və Əli bəy Hüseynzadənin redaktorluğu ilə “Füyuzat” dərgisi (1906 –1907) nəşrə başladı. Əli bəy “Həyat”da başladığı türkcülük ideyalarını “Füyuzat”da da davam etdirərək, türkcülüyn siyasi proqramı olan “türkləşmək, islamlaşmaq, avropalaşmaq” formulunu bitkin bir sistem halına gətirdi. ““Füyuzat”ın tutduğu yol türklük, müsəlmanlıq və avropalılıqdır” (“Füyuzat”, 1907, №23), – deyərək öz ideyasına sadiqliyini bir daha təsdiqlədi... Yeri gəlmişkən, deyək ki, müəllifi Əli bəy Hüseynzadə olan bu üçlü məramın müasir tarixşünashıqda ilk dəfə düzgün, ətraflı elmi şərhinin bu sətirlərin müəllifinin “Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri” kitabında (Bakı, 2001, səh. 38-89) verildiyi elmi ədəbiyyatda da etiraf olunmuşdur (Bax: “Füyuzat” . Bakı, 2006,(ön söz). “Respublika” qəz. 12, 15 may, 2002-ci il).

Əli bəy Hüseynzadənin bu dərgisi Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir istiqamətin– “Füyuzat” ədəbi məktəbinin (Hüseyn Cavid, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq və başqalarının təmsil olunduğu romantik ədəbiyyat) yaranmasına gətirib çıxardı, lakin onun da ömrü qısa oldu və məcmuə qəfildən bağlandı...

Bu qapanmanın maraqlı tarixçəsi vardır. O dövrün mətbuat səhifələrindən öyrənirik ki, məcmuənin sahibi Hacı Zeynalabdin Tağıyev Türkiyə Sultanı II Əbdülhəmidin taxta çıxmasının 32-ci ildönümü münasibətilə görkəmli din xadimi Məhəmməd Kərim Ağanın Azərbaycan türkcəsinə tərcümə etdiyi “Qurani–Kərim”i qızıl cild, qiymətli daş və almazlarla bəzədərək görkəmli maarifçi və din xadimi Axund Yusif Talıbzadə (1877–1922) vasitəsilə sultana hədiyyə göndərir. Hədiyyəni qəbul edən sultan Axund Yusifə müraciətlə: “Bir şeyi anlamıram. Hacı Zeynalabdin bəy dərgisində məni həcv edir, sonra da mənə hədiyyə göndərir”, – deyərək narazılığını bildirir. Axund Yusif Bakıya dönən kimi sultanın iradəni Hacıya çatdırır. O da dərhal məcmuənin bağlanmasına qərar verir. Müasirləri tərəfindən “Azərbaycan türklərinin milli haqlarının aynası” (A.Şaiq) hesab edilən “Füyuzat” dərgisi 1907-ci il noyabrın 1-də beləcə qapanır... Onu da deyək ki, bu illərdə Əli bəy Hüseynzadə Rusiya I Dövlət Dumasının buraxılmasına

etiraz əlaməti olaraq "Vıborq bəyamnaməsi"ni imzaladığına görə həbs olunan Əlimərdan bəy Topçubaşovun əvəzinə, müvəqqəti olaraq rusca "Kaspi" qəzetinə də redaktorluq (1907) edirdi...

Əli bəy Hüseynzadə publisistik fəaliyyətlə yanaşı, müəllim ailəsində doğulan fəvqəladə bir ziyalı kimi pedaqoji sahəyə də xüsusi diqqət yetirirdi. O, 1907-ci ilin avqustun 25-dən sentyabrın 4-dək Bakıda keçirilən Azərbaycan müəllimlərinin II qurultayının təşkili və keçirilməsində müstəsna rol oynamışdı. Qurultayda "Füyuzat" məcmuəsi və "Kaspi" qəzetinin müdiri kimi Əli bəy Hüseynzadə sədr, görkəmli pedaqoq Mahmud bəy Mahmudbəyov və müəllim Süleyman bəy (Sani) Axundov sədr müavinləri, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Mirzə Abdulla Talıbzadə (A.Şaiq) və Fərhad bəy Ağazadə katib seçilmişdilər. Qurultayda Azərbaycanda təhsilin vacib məsələləri müzakirə edilmiş, dəyərli qərarlar qəbul edilmişdi. Qurultayın gedişi haqqında "Füyuzat" jurnalında (27–31-ci nömrələrdə) ətraflı stenoqrafik məlumat verilmişdi ki, həmin məlumatlar bu gün qurultay haqqında ən etibarlı və dəyərli mənbə sayılır.

"Füyuzat" məcmuəsi bağlandıqdan sonra Əli bəy fəaliyyətini pedaqoji sahədə davam etdirmiş, 1908–1910-cu illərdə "Səadət" Ruhani Xeyriyyə Cəmiyyətinin Bakıda təsis etdiyi "Səadət" (1908) məktəbində əvvəlcə türk dili və ədəbiyyatı müəllimi, məktəbin müdiri əslən iranlı olan Mirzə Ələkbər Xan Bəhmən diplomatik fəaliyyətə keçdikdən sonra həmin məktəbin müdiri olmuşdu. Əli bəy Hüseynzadənin müdir olduğu dövrdə müəllimlər işə müsabiqə yolu ilə qəbul edilirdi. Belə müəllimlərdən biri də məşhur Üzeyir bəy Hacıbəyov idi. Böyük Üzeyir bəy o zaman həmin məktəbə rus dili və hesab müəllimi kimi qəbul edilmişdi. Təkcə bu fakt Əli bəy Hüseynzadənin parlaq pedaqoji fəaliyyətinin bir örnəyi kimi onun maarifə, məktəbə, müəllimə hansı yüksək meyarlarla yanaşdığını aydın şəkildə göstərmişdir...

Əli bəyin Üzeyir bəylə əməkdaşlığı təkcə məktəb həyatı, mətbuatla yekunlaşmamışdı. Belə ki, Üzeyir bəy Hacıbəyov islam dünyasında ilk opera sayılan "Leyli və Məcnun" operasının Hacı Zeynalabdin Tağıyevin teatrında baş tutan ilk tamaşasının (1908) bədii tərtibatçı-rəssamının Əli bəy Hüseynzadə olduğu barədə tarixi faktlar mövcuddur...

Əli bəy Hüseynzadə "Səadət" məktəbində çalışdığı illərdə ümumi təhsilin məzmunu, dərslərin dili və tərtibi prinsipləri, ədəbi dil və əlifba məsələlərinə dair qiymətli məqalələrlə mətbuatda çıxış etmiş, onun bu problemlərə dair mülahizələri uzun müddət mətbuatın gündəmindən düşməmiş, geniş müzakirə və diskussiyalara yol açmışdı... Ən maraqlısı bu idi ki, Əli bəy türk xalqları üçün ümumi ədəbi dil yaradılmasının tərəfdarı idi. Bu ideya o zaman qəbul edilməsə də, bu gün yenə də öz aktuallığını itirməyib. Bu böyük maarifçinin ədəbi dil konsepsiyasında əlifba məsələsi də xüsusi yer tuturdu. O, ərəb əlifbasının dəyişdirilməsinin qəti əleyhdarı idi, hətta M.F.Axundovu bu məsələyə görə kəskin tənqid edirdi. Ərəb əlifbasının dəyişdirilməsi ideyasının türk xalqlarının mədəni inkişafına zərbə olacağı qənaətində idi. Bu ideyanın ortaya atılmasında "rus barmağı" olduğu inancında idi. XX əsrdə Azərbaycanda aparılan əlifba "islahatları" bu böyük maarifçinin nə qədər haqlı olduğunu təsdiqlədi...

Burada mədəniyyət tariximiz üçün çox maraqlı bir məqama da toxunmaq yerinə düşərdi. Belə ki, Əli bəy İstanbula köç ərafəsində özünün yağlı boya ilə 1905–1906-cı illərdə çəkdiyi "Bibiheybət məscidinin görünüşü" adlı məşhur rəsm əsərini satış salonuna qoydurmuşdu. Salona gələn Bakıdakı ingilis konsulu Mak Donnelin həmin əsərdən xoşu gəlmiş və rəsmi almaq üçün sifariş vermişdi... "Oracov qardaşları" mətbəsinin sahiblərindən biri bu xəbəri böyük məsənat Hacı Zeynalabdin Tağıyevə çatdırmışdı. Hacı demişdi:

– Görünür, Əli bəyin əli aşığıdır. Ona görə bu məşhur rəsm əsərini satmaq qərarına gəlib...

Hacı həmin adama 500 manat verib deyir:

– Həmin tablomu gətirib biza, ancaq bu haqda Əli bəy heç nə bilməsin, yoxsa məndən pul götürməz. Bibiheybət məscidinin şəkli qoy Bakıda qalsın, gedib Londona düşməsin...

Belə də edirlər. Bu böyük məsənatın milli qeyrəti və təəssübkeşliyi sayəsində Azərbaycan xalqının milli sərəfət olan bu gizət sənət əsəri Əli bəyin öz vətəninə qalır. Həmin əsər ha-

zırda Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanılır... (M.Süleymanov. "Eşitdiklərim ...", səh. 121)

Yeri gəlmişkən deyək ki, Əli bəyin Dövlət İncəsənət Muzeyində qorunan Sankt-Peterburqda təhsil alarkən Tiflisdə çəkdiyi "Şeyxülislamın portreti" əsəri (1888) də 1903-cü ildə Əli bəy tərəfindən Vətənimizə gətirilib və qardaşı İsmayıl bəyə hədiyyə olunub. Muzeyə isə Bəhmən Hüseynzadə və onun həyat yoldaşı, görkəmli tarixçi, mərhum professor Sara xanım Aşurbəyli tərəfindən bağışlanıb. Portret Əli bəyin ana babası, Şeyxülislam Axund Əhməd Səlyaniyə həsr edilib...

Nəhayət, Əli bəy Hüseynzadə Bakını 1910-cu il dekabrın 4-də tərk edərək, Bakı-Tiflis – İstanbul marşrutu ilə 1911-ci il yanvarın 5-də İstanbula çatır. Səfər zamanı Tiflisdə dəmiryol vağzalında böyük ədib Cəlil Məmmədquluzadə ilə təsadüfən görüşüb, aralarında çox səmimi söhbət olur...

İstanbulda yenidən həkimlik sənətini davam etdirən Əli bəy Hüseynzadə İstanbul Universitetinin tibb fakültəsində dəri-zöhrəvi xəstəlikləri üzrə professor köməkçisi, sonralar professor seçilir. Bu vəzifədə 1933-cü ilə qədər, yəni universitet bağlanana qədər pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur.

1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti müvəqqəti olaraq Gəncədə fəaliyyət göstərdiyi dövrdə (16 iyun 1918 – 17 sentyabr 1918) Osmanlı dövlətindən hərbi yardım istəmiş və türk ordusu Nuru Paşanın rəhbərliyi altında Azərbaycana – Gəncəyə gəlmişdi. Bu dövrdə Əhməd bəy Ağayev, Axund Yusif Talıbzadə ilə yanaşı, Əli bəy Hüseynzadə də Türkiyədən Azərbaycana göndərilmiş, Azərbaycanın siyasi və hökumət rəhbərləri ilə dövlət quruculuğu məsələlərini müzakirə etmiş, müəyyən məsləhətlər vermişdi. Əli bəyin Gəncə səfərindən qayıdıandan sonra qələmə aldığı və "Qızıl ay" qəzetinin 24 iyul 1918-ci il tarixli nömrəsində çap etdirdiyi "Azərbaycanda düşüncülərim" məqaləsindən öyrənirik ki, o, Gəncəni iyulun ortalarında tərk edərək, Qafqaz məsələsini müzakirə etmək məqsədilə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ilə birlikdə İstanbula qayıdıb...

1926-cı ildə Əli bəy Hüseynzadə Azərbaycan Sovet hökumətinin xüsusi dəvəti ilə Vətənə gəlir və Bakıda keçirilən I Beynəlxalq Türkoloji qurultayda iştirak edir. Qurultaya məruzə adı ilə gətirdiyi, əslində isə Xalq Cümhuriyyətinin süqutu və Sovet Rusiyası tərəfindən Azərbaycanın işğalı məsələlərinə həsr olunmuş "Qərbin iki dastanında türk" əsərinin Bakıda nəşrinə nail olur. Onun beynəlxalq miqyaslı belə bir qurultaya dəvət olunması əslində Sovetlər Birliyində də böyük türkoloq kimi tanınması kimi dəyərləndirilməlidir...

Türkoloji qurultay başa çatdıqdan sonra, 1926-cı il martın 25-də doğma Vətəninə sonuncu dəfə ayrılan Əli bəy Hüseynzadə bir müddət Atatürkcə sui-qəsdə iştirak ittihamı ilə Ankarada İstiqlal Məhkəməsi qarşısında dayanmalı olur. Az sonra günahsızlığı sübut edilərək sərbəst buraxılsa da, onun fəaliyyətində bir durğunluq mərhələsi başlanır. Bu hadisədən sonra sakit həyat tərzini keçirən, necə deyərlər, "qələmi və düşüncəsi sındırılan" Əli bəy 1940-cı il martın 17-də İstanbulda dünyasını dəyişir və şəhərin Qaracəhməd məzarlığında dəfn olunur.

Bir neçə kəlmə də bu böyük insanın ailə həyatından söz açmaq istərdik. Əli bəy nisbətən gec –1912-ci ildə (48 yaşında) İstanbulda milliyətcə çərkəz olan süvari zabiti Şəmsəddin bəyin qızı Ədhiyyə xanım (1890–1944) evlənmiş, bu izdivacdən üç övladı – Səlim Turan adlı oğlu, Saidə və Feyzavər adlı iki qızı dünyaya gəlmişdi. Yüksək təhsil almış övladlarının heç birinin uşağı olmayıb. Böyük qızı Saidə bəyim (1914) 2002-ci ildə rəhmətə gedib. Oğlu Səlim Turan (1915) məşhur rəssam idi. Parisdə yaşayıb, 1994-cü ildə orada dünyasını dəyişib. Üçüncü övladı, 1920-ci ildə doğulmuş Feyzavər bəyim bu yaxınlarda İstanbulda haqq dünyasına qovuşub.

Əli bəy Hüseynzadə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində türk-islam dünyasının yetirdiyi nadir şəxsiyyət, dahi mütəfəkkir, böyük maarifçi və ictimai xadim idi...Onun haqq dünyasına qovuşmasından 74 il ötsə də, o, əsərlərində, əməllərində, parlaq ideyalarında bu gün də yaşayır. Bu böyük insanın adının əbədiləşdirilməsi istiqamətində müstəqil Azərbaycanda dövlət

tərəfindən müəyyən addımlar atılıb, doğulduğu Salyan şəhərində şəərəfinə abidə ucaldılıb, küçələrə, məktəblərə adı verilib. Əsərləri çap edilib, haqqında araşdırmalar aparılıb. Ən başlıcası təmiz adı özünə qaytarılıb, böyük ideyaları həyata keçirilib. Hesab edirik ki, nə qədər ki, müstəqil Azərbaycanın üçrəngli bayrağı var, həmin bayrağın rənglər simvolikasının müəllifi Əli bəy Hüseynzadə də var olacaqdır...

ədəbiyyat

1. Ziya Gökalp. Türkcülüğün esasları. İstanbul, 1996.
2. Manaf Süleymanov. Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim... Bakı, 1996.
3. Yusuf Akçura. Türkcülüğün tarixi. Bakı, 2006.
4. Füyuzat (1906-1907). (Transliterasiya edəni, çapa hazırlayanı və ön sözün müəllifi Ofeliya Bayramlı). Bakı, 2006.
5. Əli bəy Hüseynzadə. Seçilmiş əsərləri. (Tərtib edəni Ofeliya Bayramlı). Bakı, 2007.
6. Əli bəy Hüseynzadə. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə (Tərtib edəni Ofeliya Bayramlı). Bakı, 2008.
7. Azər Turan. Əli bəy Hüseynzadə. Moskva, 2008.

Али бек Гусейнзаде – как великий просветитель резюме

Автор пытается донести до читателей ценные идеи Али бек Гусейнзаде – великого мыслителя Азербайджанского народа, неустанного пропагандиста идеологии туркизма, ученого, писателя, педагога, художника и специалиста в области медицины, которые основаны на исторических фактах.

Ali bey Huseynzadeh – as a great educator summary

The author tries to convey to the readers valuable insights Ali bey Huseynzadeh – great thinker of the Azerbaijan people, tireless promoter of the ideology of Turkism, scientist, writer, teacher, artist and expert in the field of medicine, which is based on historical facts.

MARAQLI MƏLUMAT

Müasir dövrdə müəllimin fəaliyyətini modernləşdirən ən mühüm sahələrdən biri onun şagirdlərə öyrənməyin yollarını öyrətməsidir. Vaxtilə K.D.Uşinski tərəfindən irəli sürülmüş bu ideya müasir dövrdə dərsin təşkilində çox vacib proses kimi qiymətləndirilir. Məlumdur ki, müəllim öyrədəndir. O, müxtəlif mənbələrdən əldə etdiklərinin hesabına proqram materiallarını atə-qana gətirərək şagirdləri yükləmədən onlara çatdırmağı lazım bilir.

Müəllim təkcə bununla məşğul olarsa, şagirdləri dəyərli materiallarla zənginləşdirərsə, yaxşı müəllim hesab edilə bilər, lakin kamil mütəxəssis sayıla bilməz. Müasir müəllim şagirdə müstəqillik verməli, onun sərbəst fikir söyləməsinə, düşünməsinə şərait yaratmalıdır: Şagird hər hansı adı məsələ, problem üzərində düşünür, onu dəqiq öyrənməyə çalışır, öyrənirsə, bu, yaxşıdır. Deməli, müəllim heç bir tapşırıq verməyəndə də müəllim olmayamda da o, müstəqil düşüncək, araşdıracaq, tədqiqat aparacaqdır. Budur inkişafın yolu. Budur insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasının əsası. Öz şəxsiyyətinə hörmət edən hər kəs daim bu yolla gedir, dünyada məşhurlaşır, dəbi insan kimi tanınır. Uşaqlıq illərimdə bəzi dahilərin zəif şagird olduqları haqqında eşitmişdim. Sənələr məhiyyətə varmıdan hər bir fərdin yaxşı oxumasının təmin olunmasını məğul saymışam. Bu gün də təhsilə yüksək tələblərlə yanaşıram.

“Geridə qalan, onaya bilməyən uşaq olmamalıdır” tələbi irəli sürülür. Bununla belə, yuxarıdakı fikrimi təkrarlamaq olaram. Şagird müstəqil fəaliyyət göstərməli, daim öyrənməlidir ki, inkişaf etsin.

Bu yazılarda “Bakı xəbər” qəzetində “Məşhurların məktəb illəri” məqaləsinə rast gəldim. Məqalədə deyirəm: “Onlar orta məktəb illərində təhsillərində və davranışlarında ən axırncı sıralarda deyinsələr də, sonradan dünyanın məşhurlarına çevrilə bilərlər”.

Məşhur rus alimi A.S.Puşkin həmyəşədləri arasında ən zəif şagird olmuşdur. O, riyaziyyat dərsi keçəndə ağlayırmış.

V.Mayakovski çox zəif olduğundan ev tapşırıqlarını yerinə yetirməyib. O, L.N.Tolstoyun “Anna Karenina” romanını axıradək oxuya bilməyib. A.S.Çexov gimnaziya oxuyarkən 2 dəfə sinifdə qalıb.

Məşhur ingilis astronomu Nyuton ən geridə qalan şagird olub. Buna görə yaxın dostu onu əzişdirib. Bundan dərs alan Nyuton sonralar birincilər sırasına keçib.

Nobel Mükafatı laureatı Eynşteyn o qədər zəif olub ki, müəllimləri və valideynləri ondan əllərini üzüb, normal adam kimi yetişməyəcəyi qənaətinə gəlirlər.

Məşhur bəstəkar Bethoven orta təhsil alarkən heç bir fənni bilməyib. Səhvlərlə dolu yazısını yoxlamaqdan müəllimlər beziblər. Sadə hesab əməllərini bilməyib.

Fransa imperatoru Napoleon da bütün fənlərdə geri qalıb, yalnız riyaziyyatı sevib.

Almaniya imperiyasının birinci kansleri Bismark təhsildən, işlədiyi yerlərdən qovulub.

Fransa maarifçisi, şair, publisist, tarixçi Volter zəif biliyə malik olub. Atası onun küt böyüdüyünü təhqiramiz sözlərlə qeyd edib.

Belə misalların sayını artırmaq olar, lakin məqsədimiz bu deyil. Onu sübuta yetirməkdir ki, insanın müstəqil fəaliyyəti, iradəsi gözlənilməz xarıqələr yarada bilər.

Adilə Məmmədova,
jurnalin əməkdaşı

Jurnal redaksiyasının kompyuter mərkəzində yığılıb səhifələnmiş,

“RS Poliqraf” MMC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı, A. Məmmədov küçəsi, 113.

Yığılmağa verilmişdir. 12.V.2014. Çapa imzalanmışdır.08.VI.2014.

Jurnalin həcmi rəsmi olaraq 6,5 çap vərəqi nəzərdə tutulmuşdur.

Kağız formatı 60X84 1/8.Şərti çap vərəqi 12.0.

Sifariş №17. Tirajı 1000. Qiyməti 2 manat 50 qəpik.

Redaksiyanın ünvanı: Az1010, Bakı şəhəri, Zərifə Əliyeva küçəsi, 96.

Redaksiyanın əlaqə telefonları: 493-84-41, mob. (+994 50) 370-60-11.

şöbə redaktoru: Xalidə Həmidova;

müxbir redaktor: Kəklək Məmmədova;

texniki redaktor: Adilə Məmmədova

texniki redaktor: İlqar İsgəndərov;

korrektor: Məhəbbət Əliyeva;

kompyuter operatoru: Raidə Məmmədova.